

KOROŠKI

svižinar

GLASILO RAVENSKIH ŽELEZARJEV

Leto XVII.

Ravne na Koroškem, 27. april 1967

Št. 2

Živel
1. maj

KAŠTA CVETI

Ob 30-letnici ustanovnega kongresa KPS:

Spomini proletarca — komunista Ivana Ditingerja

Ustanovni kongres Komunistične stranke Slovenije je bil 18. aprila 1937, torej kmalu potem, ko je Josip Broz-Tito postal generalni sekretar KPJ, ko se je partija utrdila in postala politična enota.

Ustanovitev KPS predstavlja dvig ljudskih množic, pomeni produkt dotokratnega partijskega razvoja, je rezultat vseh začetnih težkih obdobij, ki jih je morala partija prehoditi; predstavlja pravo preorientacijo partije iz dotokratne začetne ozkosti v široko fronto.

Partija je pri nas osnovala ljudsko fronto, zatem Zvezo delovnega ljudstva Slovenije. Z manifestom na ustanovnem kongresu KPS je partija ljudstvu povedala, kaj hoče, zakaj se bori. Množice so partiji sledile. Rezultat vseh teh uspehov in boja KPS je bila nagla ustanovitev Osvobodilne fronte slovenskega naroda aprila 1941, zato da bi bile množice hitro pripravljene za ljudsko revolucijo, za vstajo.

Plod manifesta KPS se je pokazal še posebno v letu 1942 z aktualno temo po združenju Sloveniji, dozorel je leta 1943 na kočevskem zboru in februarja 1944 na zasedanju SNOS v Črnomlju. Slovenska državnost v novi federativni Jugoslaviji je bila potrjena. Tudi nekdanji mezdni boji proletarcev so uresničeni v današnjem samoupravljanju, dandanes še vedno uresničujemo sklepe manifesta iz pred trideset let, na primer zahteve po dokončni rešitvi nacionalnega in manjšinskega vprašanja.

Bivša gospodarska politika Jugoslavije, ki je rodila pri nas proletariat, delavske stavke in mezдне boje, je nagnala slovensko delavstvo v boj proti buržoazni vladi, ki se je povezala tedaj s fašističnimi silami. In ob zlomu bivšega sistema je prevzel usodo domovine v roke delovni človek, prekaljen z idejami KPJ. Iz Muzeja ljudske revolucije v Slovenjem Gradcu vam zato posredujemo spomine **Ivana Ditingerja**, ravenkega proletarca in komunista od leta 1920, ki jih je napisal v letih 1946/47 domačim partizanom, da bi pomnili kaj več o boju delavskega razreda.

To dragoceno gradivo je ohranil in odstopil muzeju revolucije nekdanji ravenki šolski upravitelj Janko Gačnik. Čeravno manjkajo prve štiri in zadnja stran rokopisa, je sestavek silno bogat z dogodki, iz njega se nam razodeva požrtvovalnost mnogih ljudi, ki so tvorili kolektiv partijske organizacije v železarni na Ravnah, tako da je vaša tovarna postala izredno važno središče dogajanj v sami KPJ in SKOJ v obdobju globoke ilegale tja do leta 1930.

Nekdanji član biroja CK KPJ tovariš Franc Klopčič je pred leti zapisal, da so se med ravenškimi komunisti zraven Lovra Kuharja med starimi kadri še posebno odlikovali Ditinger, Metarnik, Teršek, Gradišnik, Kokalj in drugi, »cela plejada prekrasnih delavskih samorastnikov in zaupnikov, ki so tvorili čudežen kolektiv KPJ«.

Ditingerjevi spomini osvetljujejo predvsem zgodovinska dogajanja predvojnega časa in vlogo komunistov na Ravnah oziroma v partijskem krožju sever ter jih približajo današnjim rodovom, ki vse premalo vedo o težavnem boju delavskega razreda z buržoazijo.

Sestavek je prepisan v Ditingerjevem slogu, dodane so le besede v oklepajih, ki dopolnjujejo smisel besedila, na koncu pa so pripombe z zgodovinskimi utemeljitvami.

Bogdan Žolnir

V PRVI SVETOVNI VOJNI

Čimveč je bilo (v Avstriji) propagande za vojno, tem več je bilo laži o drugih narodih, za vse skupaj tudi več tnpiljenja in vedno manj kruha. Pri vseh vojnikih se je vse bolj dramila narodna zavednost in tudi jaz sem se vse bolj zavedal, da sem Slovenec, ter preiščeval, za koga se

sploh borimo. Marsikaj o tej zadevi sem povedal tovarišem. Dobival sem tudi časopis Arbeiterwille iz Gradca. Mnogi vojaki so se zanimali za njegovo vsebino. Ko smo večkrat čopeli v strelskem jarku, sem pripovedoval vojakom o socialnosti in enakopravnosti in so me zato nekateri upštevali, drugi pa imeli za norca.

Maja 1915 sem bil avstrijski vojak v Galiciji. Sestnajst avstrijskih polkov je tri dni

Ivan Ditinger, komunist od 1920, sekretar rdeče pomoči

junaško napadalo Ruse na hribu Javornik, nazadnje je ostalo le malo naših pri življenju. Oktobra 1915 so prepeljali to 3. avstrijsko armado na italijansko fronto. Prišel sem na kamniti Dobedob, na krvavi hrib sv. Mihaela, kjer so bili vsi siti vojne in lačni kruha.

Ko smo napadli 5. novembra 1915 italijanske strelske jarke, sem bil ranjen. Avguštimov Joža, ki me je srečal, mi je pokazal pot do sanitetne postaje. Odpeljali so me najprej v Ajdovščino, zatem v Ljubljano ter končno v Budimpešto, kjer je nizozemski Rdeči križ ravnal lepo z nami ranjenci. Nekako julija 1916 sem prišel v Gratwein pri Gradcu, kjer je bil 8. bataljon (avstrijskih) strelcev. Že v avgustu 1916 so nas premestili v Kraljevo v Srbiji, kjer sem bil nekaj časa mesar v madžarskem domobranskem divizionu. Vojaki so bili (prečanski) Srbi! Od začetka so me sovražili, ker so mislili, da sem Nемеc, toda kmalu so spoznali, da sem prijatelj Srbov, zato smo se lepo razumeli. Spominjam se, kako dobro so gledali v bodočnost! Dva-krat sem odšel na sprehod v okolico Kraljeva, kjer sem se srečal s komiti²; drug drugemu nismo storili nič hudega. Moja enota, madžarski divizion, je bila zatem premeščena iz Kraljeva v Hermagor (Šmo-

hor) na Koroško. V tej marškompaniji sem bil kuhar. To je bilo februarja 1917, ko smo se peljali ponoči skozi Guštanj. Prišli smo na Mali Pal, kjer je kmalu stekla avstrijsko-nemška ofenziva.

Kar smo Avstrijci (od Italijanov) narpali, so nam zatem rajhsdajčerji odvzeli in požrli, mi smo pa morali stradati. V tej ofenzivi so se naši vojaki v kleteh v vinu dobesedno utopili in ko smo še našli italijanska skladišča konserv, smo zavoljo lakote takoj vse pojedli. Za to požrešnost smo bili kaznovani; kar po tri vojake so nas privezali k drevju in tako smo se učili komunizma.

V tej ofenzivi sem prišel do Pardinone (?), kjer mi je bila sreča mila. Vojaški zdravnik Mayer, po rodu Čeh, je bil za Slovence dober človek. Šel sem k njemu iskat svojo srečo in sem jo tudi našel. Dal mi je zdravniško napolnico za Trident, toda od tam so me vrnili nazaj v Kraljevo v Srbiji. Tam je tedaj v splošnem raslo razburjenje zaradi prehrane in predolge vojne. Znova sem postal kuhar in zopet je odšla marškompanija na bojišče. Ko smo prišli znova v Pontabel, sem se naskrivaj pridružil drugemu transportu, da bi pobegnul, toda našli so me in moral sem nazaj v (svoj) bataljon. To je bilo v tistem času, ko je avstrijski cesar Karel potoval po italijanski fronti.

Komanda je sklicala zbor. Prečitali so razglas, da moramo vsakega ujetega Italijana usmrtiti, četudi bi se prostovoljno predal. To povelje so prevedli v vse jezike, (ki so jih govorili vojaki avstroogrške vojske). Vojaki smo se spogledali...

Tudi oficinji so me večkrat poklicali in se z menoj pogovarjali o socializmu; o komunizmu še nismo govorili, ker jaz tedaj nisem vedel, kaj je to komunizem. Zaradi prve rane sem prišel še v bolnišnico v Trident, od tam v Salzburg, pa v Pardubice in zopet v Kraljevo. Končno so me poslali v Beograd, kjer sem doživel polom avstroogrške monarhije. Preko Madžarske sem se novembra 1918 srečno vrnul domov v Guštanj.

KAKO SEM POSTAL KOMUNIST

Doma sem bil brez dela in tovarna je stala. Razne stranke so postavile novo Jugoslavijo. Maja 1919 sem srečal Prežihovega Lorenca³. Začne mi pripovedovati o novi stranki, ki se imenuje boljševidem, pravzaprav komunizem; ta zahteva, naj se da zemljo kmetom, tovarne delavcem, in če bom sodeloval, bom prišel do boljšega zasluzka in kruha. Jaz sem mu odgovoril: »Bog daj, da bi se to uresničilo, saj smo obojega potrebni, tako kruha kot zasluzka!« Lorenc je zatrjeval, da bomo to dosegli nekako v enem letu, zato sem mu jaz odgovoril: »Če bodo dobili kmetje zemljo od grofov ter od tistih, ki je ne potrebujejo, in delavci tovarne, rudarji pa rudnike, potem (nam) kaj več ne morete dati.«

Prežihov Lorenc je bil že tedaj dobro podkovan o komunizmu. Kje se je on komunizma napil, tega jaz ne vem. Tako sem dobil jaz od njega komunistične bacile⁴. Bilo je menda junija 1919, ko je prišel Prežihov Lorenc k meni na stanovanje. Vprašal me je, če bi hotel postati (komunistični) kurir — (preko meje v Avstrijo); pot bi mi pokazala naša dva sodruga, ki bosta šla (pravkar) čez mejo pri Maren-

bergu. Zunaj pri Gradišniku v Pavlinovi bajti bi me čakala. Ponudbo sem sprejel.

Naslednjega dne ob 6. uri zjutraj sem bil na dogovorjenem mestu. Obeh sodrugov sem bil zelo radoveden. To sta bila Marcel Zorga⁵ in Koleša⁶ iz Trbovelj. Takoj smo odšli mimo Votle peči v Vuzenico in Marenberg, od tam pa po strmih grabnu čez hrib do neke siromašne kmetije kakšnih petsto metrov onstran meje v Avstrijo. Tja smo prispeli okoli 8. ure zvečer. Legli smo v slamo in se dobro naspali, saj v hiši ni bilo prostora; bilo je tudi nevarno, ker so hodile tamkaj avstrijske patrulje. Zjutraj smo dobili kruha in mleka, plačali ter odšli. (Sodrug) sta odšla naprej proti Dunaju, jaz sem pa prevzel polno vrečo letakov in časnikov. Še pred razhodom mi je Koleša pokazal bajto med Marenbergom in avstrijsko mejo, odkoder bom moral vsakih štirinajst dni tovoriti (partijsko literaturo) v Kotlje.

Odšel sem (proti domu) s prvo vrečo. Ko sem prišel do nakazane bajte, mi je prišla nasproti ženica in name je zalajala pet psov. V tisti hiši je gospodarila mati z dvema hčerama, bile so priletne in nemške narodnosti. Dogovoril sem se, kako morajo vse prikrivati, vse, kar bo kdorkoli prinesel iz Avstrije. Povedal sem, da bom jaz vse odnašal in da bodo prejele dobro plačilo. Pri tisti hiši sem uredil še eno skrivališče, zatem pa odšel (s prvim) komunističnim propagandnim materialom proti Marenbergu in Kotljam do Gradišnika⁷, odkoder je odnašal drug kurir (doma) iz Slovenjega Gradca letake in časnike naprej (v notranjost države). Ta pot je bila moje prvo delo za komunizem.

Ker je bil Prežihov Voranc pravzaprav brez dela, sva skupaj delala pri kmetu Krautbergerju, zatem je dobil (Voranc) službo v pisarni⁸, jaz pa delo pri rudarjih na Holmcu. Tedaj sem začel agitirati za komunizem.

Okoli aprila 1920 me je Lorenc Kuhar vpisal v partijo, imel sem (zaporedno) številko sedem⁹. S pomočjo (Kuharja) sem ustanovil strokovno organizacijo¹⁰ rudarjev. Širili smo se dobro in pokazali uspehe. Prvotno sem bil organiziran tudi pri socialdemokratski¹¹ strokovno-kovinski organizaciji, vendar so me kmalu odslovili. Moja zaposlitev v Holmcu je bila ugodna za partijo, ker smo imeli v tem kraju (tudi) kanal preko meje¹². V tistih časih je bil (kanal) nujno potreben. (Preko meje smo vodili prikrito) člani (partije) na kongrese, v Jugoslavijo pa prinašali mnogo literature, letakov in časnikov. (Po partijskem tajnem kanalu) preko meje na Holmcu so hodili (v obe smeri) razni člani KPJ, pa tudi (komunisti drugih narodnosti), npr. Rusi, Italijani, Bolgari, Makedonci, Srbi, Turki, Nemci, Slovenci.

Naša Komunistična partija se je krepila, volitve (v prvo ustavodajno skupščino) so dobro uspeli, dobili smo 59 poslancev¹³. Svetovna vojna je odplavila cesarje, toda kralji so še ostali, čeravno jih nismo potrebovali. V Jugoslaviji je bil leta 1920 atentat na kralja Aleksandra, bombo nanj je vrgel (član) KPJ Sejič¹⁴, katerega sem spoznal leta 1931, ko sva bila skupaj zaprta v kazenskem zavodu v Sremski Mitrovici. KPJ je nameravala izpeljati svoj program tudi s pomočjo drugih socialističnih strank, npr. narodnih socialistov, socialnih demo-

kratov ter drugih socialnih prerokov. (Toda) atentat (na kralja) leta 1920 je dokazal, da je toliko vrst socializma, kot je vrst fižola. Komunistična partija Jugoslavije je bila (prepovedana) in z njo tudi mi (njeni) člani.

Že tedaj so nam gledali na prste in jezike, vrstile so se pri nas komunistih hišne preiskave, manjkalo tudi ni izdajalcev.

Tedaj je bil (v Guštanju) orožniški stražmojster Markovič, zviti ko kozji rog. Kuhar je zahteval od mene previdnost, vso (partijsko) literaturo sem moral skriti. Orožnik je imel izkušnje, jaz pa sem bil premalo previden.

(Kmalu zatem) sem doma čital prepovedani (komunistični) list Srp i čekić¹⁵. (Prav) tedaj sta vstopila moža oblasti Markovič in tajnik Košutnik. Orožnik je napovedal (hišno) preiskavo ter zahteval, da pokažem (vse), (kar imam (v hiši)). Ko sem odgovoril, da nimam miti dinarjev, še manj pa rublje, je orožnik poudaril, da bo zadovoljen, če bo našel kakršnokoli komunistično propagando. Obema sem svetoval, naj le iščeta; kar bosta našla, bosta lahko pač odnesla. V hiši sem imel štiri omare, od teh sta bili dve zaklenjeni, v prvi zaklenjeni so bile (skrite) komunistične propagandne brošure, v drugi šest litrov dobrega črničevca. Ko je orožnik zahteval, naj odprem vse omare, sem bil zares v zadregi. Najprej sem odklenil omaro z žganjem. Oba moža sta se spogledala. Orožnik je pobrskal po omari, zatem pa vprašal, kaj je v steklenicah in za koga. Takoj sem pojasnil, da so v steklenicah boljševiški bacili ter jima predlagal, da jih pokušata. »Zares sem radoveden, kakšen okus imajo,« je odgovoril orožnik. Občinski tajnik je hitro skočil k vežnim vratom, da bi še kdo drugi ne zasledil te nadloge. Ko se je stražmojster napil »boljševiških bacilov«, je pristopil še tajnik. Tako je bila preiskava končana in rešena moja zadrega! Takšnih preiskav sem imel ne vem koliko in tudi take, za katere nisem vedel, odkod prihajajo. Zanimiv primer je bil z brošuro Leninov življenjepis. Prvotno je bilo razpečevanje dovoljeno, pozneje prepovedano in zaplenjeno. Jaz sem prodal

štirideset izvodov, kos po deset din, obdržal sem zase le en primerok ter ga skrbno skrnil. Pa je prišel v moje stanovanje stražmojster in mi ponujal za brošuro 10 din. Ker mu je nisem prodal, je preiskal vse stanovanje, zatem pa zahteval spisek oseb, ki so od mene kupile Leninov življenjepis. (Nikogar nisem izdal), pač pa sem se izgovarjal, da sem prodajal brošure na postaji potnikom, ki so vstopali na vlak.

Orožnik je odšel zatem do Gradišnika in se mu nalagal, da sem mu jaz povedal, kako je kupil od mene iskano knjigo in ta mu jo je zares izročil. (Končno) je tega stražmojstra spravil Kuhar drugam. Komaj (je pri nas) minila ena zadeva, se je rodila druga. Seveda smo imeli prste tudi v Vuzenici. Iz Sopot v Avstriji so z volji prevažali prepovedane brošure in časopise. Na naši strani (meje) jih je prevažal nezaveden kmet, pač zato, da bi zaslužil. (Propagandno gradivo je odlagal v gostilni Štelcer v Vuzenici. Od tam so razpečavali literaturo z vlaki po vsej državi.) Ko je kmet (prevoznik) odvezel iz strganega zavitka štiri brošure ter prodal prvo za 10 din, naslednje pa vsako 10 din dražje, so za brošure zvedeli orožniki ter jih začeli pleniti. Vrstile so se hišne preiskave po Vuzenici in nazadnje tudi v Guštanju.

In zopet je vstopil v mojo hišo stražmojster z Meznerjem ter začel: »Prekleti komunisti, zopet ste ga polomili!« Med preiskavo sta našla neko brošuro, o kateri sem trdil, da mi jo je neznanec odložil na okno. Zato je tukaj! Orožnik je ugotavljal, da njim nihče ne odlaga brošur na okna.

Že po dveh dneh so stekle aretacije¹⁶. Matija Gradišnik je bil aretirani ob pol štirih zjutraj, jaz ob šesti uri, Kuhar Lorenc ob sedmi uri. Mimo Petrača so nas odvedli na postajo. Vklenjeni nismo bili. Na sodišču v Mariboru smo se srečali še s Štelcerjem¹⁷ in Francem Wankmüllerjem¹⁸ in nekim kmetom iz Vuzenice.

Lovru Kuharju so dali takoj delo, najprej je moral v kuhinji lupiti krompir, pozneje je izrezoval lesene žlice. Mene so zaprli v celico, v kateri je bil tudi tat in goljuf. Uši nismo imeli mnogo, ker smo jih sproti obsojali na smrt. Ko so vsako-

Ditingerjeva hiša s spominsko ploščo na Ravnah

gar posamezno zaslišali, smo odšli po treh tednih domov. Ker so še tedaj ravnali z nami dostojno, se nismo pritožili, zato smo pa tudi komunistično propagando širili dalje. Sestanke smo imeli (marsikje), tako v občinskem gozdu, tudi v tistih turških šancah, gori pri (?) Poilanu, pri Gradišniku v Logu, dostikrat na dežju, ker smo bili tedaj najvarnejši, tudi pri meni v kleti, iz katere bi lahko pobegnili skozi okno.

Imeli smo štiri celice, v katerih smo obravnavali in presojali skoraj vsako osebo iz Guštanja, še posebno politikarje drugih strank, tako socialpatriote, klerikalce, sokole in nemčurje ter ugotavljali, koliko bi nam lahko posamezniki škodovali oziroma koristili.

Tedaj sem bil v ilegali blagajnik, Kuhar finančni komisar. Težave smo imeli s pridobivanjem denarja. Imeli smo celico za rdečo pomoč¹⁰, celico za tiskovni sklad, nabiralne pole smo imeli na vseh straneh.

Prišle so državne in občinske volitve, ko smo bili izvoljeni v občinski odbor. Ustrašili ali bali se nismo nikogar, čeravno smo bili majhna skupina, nasprotniki pa močni. Ti so nam metali pod noge razna polena, blatili so Sovjetsko Rusijo in našo partijo. Zato smo tedaj tako (vneto) agitirali, da se nam je v glavah motilo. Sklenili smo namreč, da moramo zmagati!

Okoli maja 1925 je prišel k meni Štelcer in povedal, da čaka v logu sedem Bolgarov, ki jih moram spraviti preko meje. Takoj sem šel ponje, da bi jih ne izsledili pazniki. Krenili smo proti Holmcu. Okoli devete ure smo bili na meji. Še nikoli nisem imel težav s tem delom. Toda tokrat je skočil izpod grma graničar, in ker je grozil, da bo streljal, smo dvignili roke. Drugega izhoda ni bilo. Odvedel nas je na postajo graničarjev. Ko so vse preiskali, so Bolgari priznali, kdo so. Mene niso preiskali, tudi vprašali niso za moje ime, pač pa sem videl graničarja, ki je ogledoval fotografije in pogledal name. Ko se je razburjenje pomirilo, so Bolgari povedali, da so študentje in da gredo k emigrantom na Dunaj, da bi prišli v višje šole v Avstriji. Tedaj je komandir jugoslovanskih graničarjev poklical avstrijskega komisarja straže in vprašal, če dovoli Bolgarom prehod čez mejo. Ko so pa ugotovili Avstrijci, da imajo Bolgari premalo denarja, so nas zaprli v stražarnico in drugo jutro odvedli na Prevalje. Tam sem bil najprej zaslišan jaz od sreskega načelnika Koropca. Ko sem pristopil k njegovim mizi, me je nahrulil: »Vi ste tisti slavni elementi, vi pa Kuhar in Wankmüller Franjo!« Vprašal me je, kako sem prišel do misli prepeljati te osebe preko meje. Odgovoril sem, da sem imel slučajno opravke in pot na Holmcu, da smo prišli skupaj na Prevaljah, kjer so me prosili za uslugo, naj jim pokažem pot, ker da imajo dovoljenje za Avstrijo. Zato sem šel z njimi in jim pokazal mejo pri Kralju, kjer nas je zasačil graničar. Sreski načelnik me je vprašal, če ne tiči resnica kje drugje. Vprašal me je, kje imam še ostalih 32 Makedoncev. Za te nisem jaz ničesar vedel.

Slučajno je bila tedaj orošana v Osijeku banka in blagajna neke tovarne za milijon in pol dinarjev, bili pa so tedaj tudi drugi politični primeri. No, potem so brneli telefoni na vse strani in po treh dneh smo bili obsojeni vsak na tri mesece zapora.

Bolgare so poslali v Maribor, enega so spustili, pisal se je Kostov; njemu se je posrečilo prebiti se v Rusijo, kar sem zvedel čez leto dni.

Tudi jaz sem zaslužil tri mesece zapora, vendar sem vložil priziv, plačal 150 dinarjev kazni in prišel poceni skozi to smolo.

Tačas so bile tudi občinske volitve. Ker smo šli skupno s socialdemokrati, smo dobili večino. Prežihov Voranc je bil izvoljen za župana in ga sreski načelnik ni potrdil, zato smo izbrali Juga. Mi komunisti smo

Lovro Kuhar, ustanovitelj SDSJ 1. maja 1920 v Guštanju

hoteli napraviti v občini dosti koristnega, bilo pa je toliko ovir, da jih nismo mogli prekoračiti, zato stoji v naš spomin samo ubožna hiša.

DRŽAVNI — SKOJEVSKI — KONGRES V GUŠTANJU LETA 1926

Ob koncu aprila 1928²⁰ (pravilno 1926) je dobil Gradišnik Matija naročilo, da mora priskrbeti prostor in hrano za delegate, ker bo tu kongres Komunistične partije Jugoslavije²¹ (pravilno 3. kongres SKOJ) in da pride okoli 40 delegatov semkaj za tri dni. Jaz sem šel na Prevalje po salame, sir, sardine in makarone, Gradišnik je odšel v Dravograd po različen živež, neke stvari sva kupila tudi v Guštanju v več trgovinah, da bi ne bilo sumljivo.

Tedaj je bil deževen dan. Gradišnik mi je pravil, da so prišli (delegati) peš iz Dravograda, Št. Janža in Slovenjega Gradca, vsi mokri kakor vrane. Ko je bil tretji dan kongresa, je šel na sprehod v Kotlje naš stražmojster Fabjančič. Spotoma je prišel do Gradišnikovega mlina. Pri večnih vratih ga je nepričakovano zagledala Gradišnikova žena in orožnik Fabjančič jo vpraša: »Kaj je novega? Ali imate tukaj kake komuniste?« Gradišnikova žena se je tako prestrašila, da mu ni dala nobenega odgovora, vendar jo je Fabjančič kot dober človek pomiril in ji dejal: »Jaz sem vam samo za špas tako rekel, saj ne iščem nikogar! Če imate kaj dobrega mošta, ker sem zelo žejen, bi ga rad popil!« Gradišni-

kova žena mu je hitro ponudila dobro malico in kongres je potekal dobro naprej.

Bilo je 32 delegatov, tudi naš Tito²² je bil med njimi, od nas (domačinov) je bil samo Kuhar Lovro ter višji predstavniki KPJ.

ZARADI PARTIJSKEGA KANALA IN LITERATURE NA ROBIJO

Prišel je 9. januar 1929. Kot občinski odborniki smo bili »ven vrženi« in ker nismo smeli delati legalno, smo pričeli ilegalno. Imeli smo sestanke pri meni v kleti, po gozdovih, v deževju, pač kakor je prišlo. (Oblasti) so postavile sedem detektivov, ki so nas zasledovali in je imel vsak izmed njih 500 dinarjev na mesec, prvi med njimi je dobival 1000 dinarjev. Ti so dobro vedeli za naše razmere. Malo so se nas bali in malo si niso upali, vendar je judežev denar tem ljudem dišal (da so nas zalezovali). Imeli so tudi samokrese proti nam komunistom. O tem sem se jaz prepričal, ko je imel Kuhar večji sestanek gori v Poilanovem gozdu, ko sta se dva zraven »pritihotapila«. To je bilo proti koncu aprila 1930²³, ko se je zatem začela tista zadeva Klopčiča v Ljubljani.

K meni je prišel tedaj moški in mi sporočil, da leži zavoj letakov spodaj pri Golovi elektrarni. Sporočil mi je natančen prostor. Ker pa mi je bil ta prostor znan, ta oseba pa sumljiva, nisem odšel po paket letakov.

Odšel pa je po letake Mezner Franjo in še danes ne vem, kakšni letaki so to bili. Prišli so tuji detektivi in orožniki in pričeli aretacije. Najprej so lovili Kuharja, toda on se jim je zmuznil in pobegnil, enako srečo sta imela tudi Teršek²⁴ in Zori.

Malu sem slutil, toda vsega le ne. 10. maja 1930 zjutraj ob 5. uri prideta Šebron in še en orožnik po mene. V imenu zakona o zaščiti države sta me aretirala ter odvedla na guštanjsko žandarmerijsko postajo. Tam so me uklenili, odvedli na postajo ter me z vlakom peljali v Maribor. Zraven se je peljal v drugem razredu tudi sreski načelnik Koropec.

V Mariboru smo čakali dobre tri ure in nadaljevali nato pot v Ljubljano. V vlakcu smo se pogovarjali. Dobro se še spominjam, kakko je Šebron hvalil Jugoslavijo in našo svobodo, jaz pa sem mu rekel: »Svoboda je pri nas za mrtve, za žive pa arest!« Naš dolgi vlak je bil močno nabit. Ko smo se pripeljali na ljubljansko postajo in izstopili, sta imela Šebron in orožnik težave, da smo se skozi gnečo prebili. Na Miklošičevi cesti sem zagledal veliko poslopje okrožnega sodišča. Tamkaj so mi sneli verige, policija je naredila zapisnik, zatem pa so me odvedli v drugo nadstropje, v celico. Že po dveh urah so me premestili drugam, končno sem v dveh dneh prišel že v četrto celico.

Šesti dan svojega tukajšnjega zapora zvečer okoli 9. ure zaslišim rožljanje verig, odpiranje in zapiranje vrat. Iz moje celice sem spoznal znane glasove, a vendar se nisem mogel prepričati, kdo je na hodniku. Zjutraj, ko smo dajali iz celic »kible«, zagledam Rasperta pri moji sosedni celici, ki me je pričel z rameni vpraševati, kaj bo. Povedal mi je, da je bilo v Guštanju mnogo ljudi aretiranih, da so snoči privedli vse semkaj na sodišče. Zatem je prišel paznik ter zaklenil vrata. Začel sem pre-

mišljevat, kdo vse iz Guštanja je tukaj. Kmalu so odprli vrata, paznik po imenu Ravber, reče Meznarju Francu: »Tudi ta je ‚burgermeister‘ iz Guštanja, daj mu kavo in kruh.« Nasmejali smo se, jaz sem si mislil svoje.

Popoldne smo prišli vsi skupaj, ker smo dobili arestantovsko obleko; tedaj sem zvedel, da je ta aretacija narasla na 160 (oseb). Zasišli so me na policiji, kjer sem se dobro »izgovoril«, toda pomagalo mi ni, ker so drugi napačno govorili. Bili pa smo premalo poučeni. Zraven so bili tudi taki, ki v našo partijo sploh niso spadali, o čemer sem se pozneje prepričal. Bili smo tudi vsi slikani in vzeli so nam prstne odtise. Polagoma so (mnogi) izginili domov v Guštanj. Jaz in Meznar Franc sva ostala. V začetku decembra 1930 sta prišla iz glavnjače dr. Dušan Kermavner in inž. Dragotin Gustinčič.

Vsa preiskava je trajala devet mesecev. Medtem si je en komunist iz Lendave, po poklicu zidarski palir, ki je pri sodišču preveč obremenil nekatere sodruge, končal življenje tako, da si je slamo iz blazine namašil pod obleko in se sežgal. Bil je v tretji celici od mene v drugem nadstropju. To je bilo ponoči okoli pol 12. ure, okoli 4. ure zjutraj je v strašnih mukah umrl. Jaz sem bil tedaj v tisti celici, kjer sta že poprej dva robijaša naredila samomor.

Tedaj nas je bilo iz Slovenije v zaporu 52 komunistov. Imeli smo pravnika za zaščito države, po imenu Kaučiča. Izvedel sem, da so že bili nekateri zaslišani dvakrat, nekateri trikrat in celo večkrat, toda jaz nisem prišel na vrsto in čas je tekkel v deseti mesec.

Nepričakovano so me poklicali že zjutraj ob 7. uri na zasliševanje, ki je trajalo do 8. ure zvečer in še drugo jutro od 8. do 12. ure. Potem je bilo konec zasliševanja. (Preiskovalni) mi je kazal skice in slike, vendar jaz nisem imel o tem pojma. Državni konfidenti so ubili pred letom dni enega našega tovariša (komunista) in našli pri njem v njegovem koledarju moj naslov. Kako je ta naslov prišel v njegov koledarček, mi je še danes uganka.

Preiskava je bila zaključena, ker je že itak trajala deseti mesec. Pričeli smo se razburjati in izvedli gladovno stavko, ki pa je trajala le en dan. Tedaj so nas prišli miriti in napovedali kmalu sodbo in našo rešitev. Zares je prišel ta srečni dan. V marcu smo dobili zopet našo civilno obleko, toda čez osem dni smo dobili nepričakovano (obvestilo), da (moramo) takoj pred najvišje sodišče v Beograd. Zopet so nam vklenili roke, povezali po tri skupaj in nas odvedli na vlak. Iz Ljubljane so nas odpeljali ob 9. uri zvečer, v Beograd pa smo prispeli zjutraj. Vlak je vozil naglo in obstal samo trikrat. V Beogradu so nas sortirali, ene na sodišče in ene na Adaciganlijo. Pol stražarjev je bilo vranglovcev²⁵, jako surova živina. Jaz sem prišel na Adaciganlijo, kjer je že bilo nekaj političnih robijašev. Tamkaj sta bila dva italijanska špijona, eden je pa bil avstrijski oberlejtant, po imenu Aiholcer iz Dravograda, potem en angleški špijon iz Ljubljane. Kakor mi je ta pripovedoval, je bil v tej aferi tudi angleški zunanji minister Harison zapleten in vse te špijone so njihovi konzulati podpirali, zato so imeli

denarja kakor toče. Te ljudi so s konzulatov njihovih držav obiskovali in tedaj sem videl razliko. Mi smo dobivali za hrano kilogram kruha na dan, drugega pa nič, vendar smo za denar lahko dobili, kar smo hoteli. Ko je nastopila povodenj, smo morali otok zapustiti in so nas preselili na sodišče v mesto Beograd.

Začela se je sodba, ki je trajala 28 dni. Prvi dan so čitali zapisnik, ugotovili, da je (komunistična) stranka prepovedana, pač pa da stranka še živi in dela in da so pravomočni in čez njih je samo kralj in bog, drug nihče. To sodišče je imelo sedem porotnikov, predsednika in tri zapisnikarje. Kazali so nam revolverje, kemikalije. Od komunista Polanca iz Velenja so imeli v Beogradu vrata zajčjega hleva, na katerih so bila napisana imena. Predsednik sodišča ga je vprašal, od kod ta imena in Polanc je pojasnil, da so to imena njegovih zajcev. Bile so tudi štiri ženske obsojene z nami. Ko je bila sodba zaključena, so naznanili, kako smo obsojeni.²⁶

Vsi skupaj smo bili obsojeni na 142 let zapora, Kuhar, Teršek, Zori, Klopčič ter še trije so bili (pobegnili) v inozemstvo, jaz pa sem bil obsojen na 18 mesecev.

Ob razglasitvi obsodbe se je dvignil neki hrvatski komunist, katerega so obsodili na štiri leta, ter zakričal proti predsedniku: »Zdaj nas vi sodite, ali prišel bo čas, ko bomo sodili mi vas!« Tedaj mu je predsednik sodišča odgovoril, da ga bo obsodil na deset let robije, če želi delati revolucijo.

Ko je bila sodba končana, so nas premestili v glavnjačo in po dveh dneh odpeljali v kazenski zavod Sremsko Mitrovico. Povedal vam bi, kaj je glavnjača! To je turška beseda za konjske hleve in je tudi iz turških časov še preprosto poslopje, v katerem sta le dve mali sobi, čisti in brez postelj. Tukaj je prostor za robijaše, ki jih sodišče obsodi za kazenski zavod, in da jih policija popiše in fotografira.

Potem pa s transportom naprej v kazenski zavod. Tako je bilo tudi z nami. Spomnimo se, da ima glavnjača za nas komuniste žalostno zgodovino! Tu notri je policija mučila (naše ljudi) na razne načine. Omenil bi vam en tak mučilni patent, katerega je marsikateri komunist preskusil. Zvezali so mu roke in noge na hrbtu skupaj in ga topli z gumijevko po nogah, da so »polmi« popokali, pri pretepanju pa je igral gramofon »Leninov marš« ali pa »Tročkijev marš«, ali pa »Ljubezan do bližnjega«, »Tretjo internacionalo«, nato pa se je moral mučenik podpisati, da ni bil pretepen in ne siljen. Take znake so mi tovariši kazali. Marsikaterega komunista so tukaj ubili in ga vrgli v Donavo ali Savo. Tako so ubili našega Stanka²⁷. Bil je Slovenec in prostovoljec iz prve svetovne vojne, namreč iz ruskega ujetništva legionar za Jugoslavijo leta 1918. Bil je v borbah v Doberdolu kot nadporočnik, od njega smo imeli komunisti komunistični pozdrav: »Delu čast in oblast!« Njegov morilec je bil tedaj komandir kazenskega zapora za politične robijaše Adaciganlije in je dal povelje za okove tudi zame leta 1931. Vmes je bilo tudi nekaj surovih vranglovcev.

Ko smo zapustili glavnjačo, smo dobili okove in odpeljali so nas na vlak za kazenski zavod Sremsko Mitrovico.

Ko smo prispeli v zavod, nas je pričakal podravnatelj in nas pozdravil »Ovdje Slo-

Ignac Teršek, drugi in zadnji sekretar okrožja »SEVER«

venac.« Naš komunist Jaka Žorga²⁸ mu je odgovoril: »Tukaj slovenska internacionala.« »Vrlo dobro!« (je odvrnil podravnatelj). (Zatem) so nas popisali in naredili seznam. (Vprašali so nas), kaj hočemo delati. Zatem so nas odvedli v kletno celice, kjer smo prenočevali na deskah. Naslednjega dne so nas slikali in dobili smo legitimacije; moja je bila št. 442 in jo še imam danes hranjeno. Gledal sem visoki zid in mislil pri sebi, kakšna trdnjava je vendar ta kazenski zavod. Videl sem vklenjene robijaše, ki so jim žvenketale verige na roki in na nogi, kar je pač bila kazenska nagrada (režima) zaradi nepokorščine.

Drugi dan, ko so bili popisi gotovi, so nas 18 slovenskih komunistov razdelili med lopove, tatove in roparje, ki so nam bili vsi sovražni. Slišal sem vzroke, zakaj sovražijo nas komuniste. Ako se človek pregreši, ima kralj vedno milost in usmiljenje in da (komunistovsko oblast s takimi ljudmi (skupaj)... (nečistljivo). Popisal bom par takih lopovov.

Jaz sem prišel v delavnico za izdelovanje pletenih košar. Tukaj sem spoznal lopove. Za mojstra je bil počestni ropar po imenu Živič, ki je bil zaradi umora obsojen na 12 let, zaradi roparstva trikrat in je že predsedel v ječi 22 let. Ker ima vsak svoje delo, ima tudi za vsak del košare posebno izdelavo. Tako me je učil delati dna za košare morilec Stojković, član Čarugove bande, ki je bil zvit kakor mačka in kača...

Kakor pri delu, tako smo bili tudi v velikih sobah, kjer nas je spalo 80 do 90 robijašev, pomešani mi, politični, s kriminalci. Imeli pa smo tudi organizacijo in komunistične celice, seveda samo tisti, ki smo bili zanesljivi, ter smo dobivali različne informacije od zunaj. Bilo je nas v kazenskem zavodu (zaprtih) 160 zaradi komunizma. Vedno smo imeli kak upor in nepokorščino. Enkrat nismo hoteli v cer-

kev, drugič nismo hoteli v cerkvi poklekniti in za naše nepokorščine so prišle posebne kazni.

Tu sta bila dva paznika, bivša ruska vranglovca. Eden je bil v carski Rusiji kosaški kapetan, drugi pa ravnatelj svetovno znanega kazenskega zavoda Lublanke v Moskvi. Sedaj sta bila tukaj v Sremski Mitrovici navadna paznika. Nam, komunistom, sta bila jako naklonjena. Tiste naše paznike, ki so bili nam naklonjeni, so drugi sovražili kot bele vrane.

Naš odbor nam je dal na znanje in nas vprašal za nasvet, da bi dobili dovoljenje, po katerem bi mi politični robijaši bili skupaj. Vsi smo bili za to. Poslali smo tri delegate k ravnatelju s tem predlogom, da ločijo nas komuniste od kriminalcev, da ne bo prišlo do tega, »da postane komunist lopov ali pa lopov komunist«. Ravnatelju je bilo to po volji in je odgovoril: »Kar hudič že ima, naj vrage vzame. Pa pojdite komunisti skupaj v sobe, kriminalci pa v svoje.«

Ko smo prišli komunisti skupaj, sem spoznal našega Sejiča, ki je vrgel leta 1920 bombo na kralja Aleksandra, ki ga je ranila v njegovem avtomobilu. Zato je bila tedaj komunistična partija odstranjena in potem tisti strogi zakon obznana. Za tisti zakon so se zavzele vse stranke, podpisali so se zanj socialpatrioti, nacionalci, klerikalci in drugi od veselja, da bodo komunisti izginili. Ta zakon je tudi njim postal napoti, čeravno so zanj glasovali proti nam komunistom. Že leta 1930 in poprej so se lahko spomnili na pregovor: »Kdor komunistom jamo koplje, sam noter pade«. To jim je leta 1945 gotovo padlo v glavo. Spominjam se, kako smo mi pravi komunisti že zdavnaj preklinjali razne ljudske izdajalce, ki so jih drugi molili in častili.

Omenil bom primere, katere sem doživel v kazenskem zavodu, kjer smo imeli tudi knjižnico, pač pa »na eni strani dovoljena, na drugi vzeta«. Naenkrat je odbor razglasil štrajk. Meni je bilo nerazumljivo, kako bi tu štrajkali. Kmalu so mi razložili, da bo to gladovna stavka na življenje in smrt, da se med stavko nič ne je in kdor bo od glada umrl, ga bodo postavili na okno, da bo gledal ven. To bodo naredili tisti, ki še bodo toliko pri moči! In tako se je zjutraj pričela gladovna stavka in mi smo hrano odklonili. Prišel je ravnatelj in vprašal, zakaj ne jemo. Odgovorili smo mu, da zato, ker so nam odvzeli knjige. Ravnatelj je odgovoril: »Pa pocrkajte! To-liko desk še imamo, da bomo vas zabili in idite k vrugu!« Odšel je. Interesantno je bilo, da je prišel še tistega dne ob 12. uri šef ministrstva, ker je beograjsko Vreme poročalo en dan prej, da je pri nas politična gladovna stavka, to je v kazenskem zavodu v (Sremski) Mitrovici, kjer so postavili jetniki več zahtev. Dosegli smo 90% (zmago). Tudi hrana je bila izboljšana, ker so tudi komunisti prevzeli kuhinjo. Imeli smo tudi kolektiv in so nas premožni komunisti jako podpirali, saj so bili med nami trije milijonarji.

Bil je tudi en pop med nami, pa ne komunist, marveč goljuf, ki je ogoljufal patriarha in bil zato obsojen na osem mesecev.

Zanimivo je bilo, kako je hotel ta pop napraviti nas za vernike in še bolj zanimivo je bilo, ko je naš Ante Mladen začel

»biti nor«. Tedaj je pristopil k njemu pop s svojim rožnim vencem ter začel moliti ob tovarišu in govoril: »Da bi mu vsaj mogli rešiti dušo, ako trupla ne moremo!« Naš tovariš Deitschbauer mu je rekel: »Tedaj pa vzemi dušo in idi, kamor hočeš.«

Tedaj sem spoznal tudi adventiste, ki nočejo prijete za orožje. Zato so bili kot rekruti obsojeni vsak na 10 let robije. Njihov cilj je smešen in koristen za kapitaliste, saj imajo približno isto idejo kakor »biblforšerji« in njihov Jehova.

V naši sobi je bilo tudi pet Turkov, med njimi dva bega. Opazoval sem njihovo izobrazbo in kulturo. V tej sobi so bili tudi radičevci, mačkovi in Paveličevi ljudje, hrvatski fašisti. Oni se niso strinjali z na-

mi, mi pa ne z njimi. Tukaj sem se prepričal, kako je stari jugoslovanski režim in njegovo sodišče sodilo. Tukaj so bili mladoletniki zavoljo kakih komunističnih letakov obsojeni na tri do štiri leta robije, ki sploh ne razumejo socializma, še manj pa komunizma. Bili so Makedonci, ki jim sploh niso mogli dokazati, da so delali za partijo. Dobili so deset do dvanajst in več let, ker so pri njih našli le kako ime. Morilce in roparje so obsojali na 6 do 8 let, goljufe, ki so si prisvojili milijone, pa na leto ali dve. Večinoma je šla kazen po narodnosti navzdol. Najstrožja je bila za Makedonce in Bosance, milejša za Srbe, še milejša za Hrvate, za Jude, Nemce in Slovence.

Ko bi bil jaz Makedonec, bi gotovo bil obsojen na 15 let robije, ako bi bil pa Hrvat, pa na pet ali šest let, no ker sem Slovenec, pa sem dobil leto in pol ječe. Prišla je tudi amnestija, ker se je rodil kralju Aleksandru sin. Za nas politične ni bilo milosti, pač pa za roparje, tatove in goljufe, in to od enega do treh let znižanje zapora. Tudi izven zavoda nas niso smeli voditi na delo; zopet so imeli prednost kriminalci. Na svobodo so pustili tedaj 84 robijašev, tudi tisti pravoslavni pop je šel zraven. V tisti dobi, ko sem bil jaz v kazenskem zavodu, je poneveril blagajnik zavoda 800.000 dinarjev, denar je zapil, zaigral in sploh razkošno živel v treh letih. Kaj je bilo z njim? Denarja zavod ni dobil nazaj, blagajnik je bil obsojen za poneverbo leto in pol, zatem pa so ga s kočijo pripeljali nazaj v zavod.

To je primer različne kazni od mladoletnega človeka, ki je delil letake, da bi si zaslužil kruha, in prejel za to 3 do 4 leta robije, blagajnik pa je dobil za krajso 800.000 dinarjev le leto in pol.

Še nekaj o našem komunistu Sejiču, atentatorju na Aleksandra. V prvi svetovni vojni je bil nadporočnik, po rodu Srb, ki je znal tri jezike, madžarsko, nemško in srbsko. V civilu je bil trgovski pomočnik in imel tudi višje šole. V svetovni vojni je

prišel v rusko ujetništvo. Postal je legionar in dobrovoljec v bojih v Dobruži. Imel je več odlikovanj, eno za hrabrost od kralja Petra I., ker pa je imel socialistične ideje, ni napredoval. V času, ko je Komunistična partija bila v parlamentu, je stopil (v njene vrste).

Atentat na Aleksandra je izvršil med parado na Vidov dan leta 1920. Pridružil se je zidarjem, ki so gradili hišo, in vrgel s tretjega nadstropja na kraljev avtomobil bombo, ki je Aleksandra ranila. Parada je bila prekinjena, njega, Sejiča, pa so pomagali prijete delavci, s katerimi je skupaj delal. Kot pravi komunist se je tudi pri sodbi hrabro držal in ni nikogar izdal. Trdil je, da je to storil na svojo roko. Njega so silno mučili in obsodili na smrt na vešalih. Ker pa je imel veliko odlikovanj, so ga ta rešila smrti. Pomilostili so ga na doživljenjsko robijo. Osem let je bil v okovih na rokah in nogah. Potem so sprosil zanj pomilostitev na 20 let robije, tako da bi prišel leta 1940 na svobodo. Odkar sem ga jaz zapustil v kazenskem zavodu, ne vem kaj več o njem.

Dostikrat se spominjam skupne cerkve v kazenskem zavodu, polovica je bila za pravoslavne, polovica za rimokatolike, pod cerkvijo pa velika klet, polna dobrega starega vina. Tisto klet oskrbujejo z vinom adventistovski robijaši, ker oni ne pijejo vina. Jaz sem se dostikrat zmuznil od naše »svete maše« in šel k pravoslavni maši, ki je prej minila, včasih pa tudi dvakrat tako dolgo trajala kot naša.

V cerkev smo morali hoditi. Ko sem bil pri pravoslavni maši, se mi je pridružil robijaš, katerega nisem poznal. Pokazal mi je z roko in prstom na sliko, ki prikazuje Kristusa, kako je vstal iz groba, njegove straže pa bežijo. Rekel mi je: »Vidiš družo, kako bežijo, tako bodo tudi od nas bežali, dobro si zapomni!« Mislim sem si svoje, da bo prišel ta čas, toda kdaj? Čez osem dni sem zvedel, da je ta človek Sejič.

Spoznal sem tudi najstarejšega robijaša in trikratnega morilca, ki je do tedaj (leta 1931) bil v kazenskem zavodu 45 let, star 78 let, in je še moral sedeti 12 let. Spoznal sem tudi človeka, ki je hotel umoriti ministra Pašića, spoznal sem tudi tiste Jude, ki so poneverili poštno znamke in koleke, jih prodajali in ogoljufali državo za 5 milijonov. Vsi trije so bili obsojeni na 6 let zapora, imeli pa denar zakopan. Spoznal sem še druge lopove, in me je sram, da bi opisoval njihova dejanja.

Leta 1931 je tista gospodarska kriza obiskala tudi nas robijaše. Do tedaj smo imeli vsi delo, tako kriminalci kakor politični robijaši. Odslej za nas politične ni bilo več dela.

Ako je hotel kdo izmed nas na delo, da bi čas hitreje potekel, je moral prositi za raport. Za nas je bilo ugodno, ker so bili med nami profesorji in doktorji, ki so imeli z nami šolo, seveda bolj skrivno, da niso tega opazili pazniki. Omenil bi vam, da je bil naš (maršal) Tito tedaj v kazenskem zavodu Lepoglavi, v zaporu je bil pet let, in to od leta 1928.

Polagoma se je pričel bližati čas mojega odhoda iz kazenskega zavoda, čas, ko bom zapustil svoje tovariše, katerih je še ostalo 156. V celem zavodu je bilo vseh robijašev preko 1400. Nepričakovano se odpro vrata in paznik zakliče št. 442. Tedaj sem odgo-

voril: »Ja, jaz tukaj!« Legitimiral sem se mu in vzel slovo od tovarišev. Bilo mi je težko, ko sem jih zapuščal in odšel s paznikom v celico, v katero mora vsak, ki odhaja na svobodo. V tej celici sem prebil noč.

Spotoma mi je paznik rekel, naj se varujem te preklete hiše, toda jaz, ki na ta poziv nisem bil pripravljen, mu rečem: »Ja, ja, vsak naj dobro premisli o tej hiši!« Paznik je molčal, zaprl je vrata celice, jaz sem si pa mislil, naj ga vrag vzame.

Drugi dan zjutraj me je odvedel po civilno obleko. Tedaj se mi je pridružil tat, po rodu Hrvat, ki je bil že drugič v zavodu zaradi tatvine, obsojen prvič na leto in pol, drugič pa na dve leti. Rekel mi je: »Sto kilometrov daleč od tu sem doma in nimam denarja. Kako ti misliš? Jaz sem jim dolžan 200 dinarjev, ker sem pobegnul in prodal državne čevlje, pa so me zatem znova ujeli. Kako misliš ti, kaj bodo naredili z menoj?« Dejal sem mu, da je to za mene uganka, da bova videla, kako bo pri blagajni. Ko sva prišla do blagajne, sem čakal, da bi bil on prvi, in res so ga poklicali in mu rekli: »Kako boš odšel domov, ko nimaš denarja, imaš pa še 200 dinarjev dolga za čevlje.« Tedaj je poklical blagajnik ravnatelja in ta mu je dal nalog za prosto vožnjo in 10 din za kruh.

»Ta je pa dobra!« si mislim jaz. Ker imam sam denar, se bom peljal po svoji volji. Zatem smo odšli peš v Sremsko Mitrovico na policijo. Tudi tu sem gledal na to, da bo tat prvi. Policist mu je pregledal dokumente, katere je paznik v kazenskem zavodu izročil. Na dokumente je pritisnil pečat in policist ga je nagnal: »Hajde k vragu, da zopet prideš!« Potem predložim dokumente tudi jaz. Policist je dejal: »Ja, ti si komunist, ti greš pa peršup!« »To imaš hudiča,« sem si mislil in mu rekel: »Jaz imam dovolj denarja, lahko si sam plačam vožnjo do doma. Poglejte, če ne verjameste! Če tatove spuščate, ki še imajo dolgove, zakaj ne mene?« »To vas nič ne briga!« sem dobil odgovor. »Vi ste komunist in greste peršup!« Odgnali so me v zapor, kjer sem čakal do 9. ure zvečer. Do tedaj se je zbralo nas 16, dali so nam verige na roke in nas odgnali do kolodvora. Tam sem videl med civilisti tega tata, ki se mi je posmehoval, jaz pa sem nosil verige, oklenjene okoli rok še devet dni od postaje do postaje, do Guštanja. Ko smo prispeli v Zagreb, me je tudi policija popisala in mi vzela prstne odtise. Opazil sem, kako so komuniste mučili in kako so se obnašali v zaporu robijaši, lopovi, ki so kradli nam drugim. Na postajah so prihajali eni zraven, drugi odhajali proč na drugo policijsko postajo. Med nas so prihajale tudi prostitutke in so napravili na nekaterih postajah celi bordel. Tako sem prišel do Celja; tu sem bil preko noči v nemarnih luknjah, v smradu in ušeh. Zjutraj me je poklical policist v pisarno. Tamkaj sem

zagledal strganega fanta in vprašal takoj policista, če gre ta fant tudi z nama. Odgovoril mi je, da ostane tukaj, da so ga našli nocoj. Zatem sem moral čakati v drugi sobi. Takoj sem mu rekel, da me zanima, kaj je s tem najdenim fantom. »To ni nič novega,« mi je odvrnil policaj, »to je sedmi otrok neke družine, tri izmed njih smo že spravili nazaj k staršem, za tri druge najdene pa sploh ne moremo ugotoviti, čigavi so, zato smo jih predali v Srca Jezusa špital. Takih zavrženih otrok je tukaj vedno več,« je končal policist.

Policist me je odpeljal na kolodvor in dobil od sprevodnika kupe. Dal sem mu nekaj cigaret in sedela sva prav prijazno sama pri oknu. Tedaj je stopil v kupe duhovnik visoke postave in obračal oči na mene in tudi na policista. No, jaz mu takoj odstopim svoj ugodni prostor in mu rečem: »Izvolite, gospod župnik!« Ko se je začel vlak premikati, je začel duhovnik govoriti in politizirati. Ne vem, kaj si je mislil o meni. Dejal je: »Vsega je dovolj na svetu, vsega je bog dosti ustvaril, ljudje se grizejo zaradi tistih ministrov, ki držijo s kapitalisti.« Tedaj mi je šinila v glavo misel in vprašam duhovnika, če je res vsaka vlada in oblast od boga. On mi to pritrdi, jaz mu pa rečem: »No dobro, tedaj je pa tudi boljševiška!« Duhovnik se prestraši, vzdigne roke in reče: »Hej, ta je pa za psal!« Vprašam ga takoj, kako to, če je pa bog vsegamogočen. Duhovnik je postal rdeč kot kuhan rak, bil je v zadregi, zato je odgovoril: »Včasih tudi bog po strani pogleda!« Zatem mi je policist zapovedal molčati in naj ne žalim župnika. Ko je prispel vlak do druge postaje, se je duhovnik poslovil od policista in mu dal deset cigaret, zatem je prišel še do mene, mi dal roko in rekel: »Imate prav, ali pomagati si ne moremo!« Zatem je odšel.

Potem mi je rekel policist: »Jaz bi vas rad poslušal, ker pa je služba služba, bi bil lahko oni užaljen in bi me naznanil.« Domov sem prišel dne 30. novembra 1931.

POVRATEK Z ROBIJE V GUŠTANJ IN BOJ ZA VSAKDANJI KRUH

Iz kazenskega zavoda v Sremski Mitrovici sem se vrnil domov 30. novembra 1931. Bil sem v zadregi, ker sem zgubil delo, denarja pa nisem imel. Bajta je bila potreb-

na popravila, v konzumu se je še povečal dolg in dosti je bilo njih, ki so se mi posmehovali. Zraven tega sem dobil kazen pet let izgube državljskih pravic. Le ena oseba je razumela moje težave, in to je bil Ivan Veršnik, ki je dajal vsem kruha in moke, vsem ki so bili v zaporu, čeravno samo par mesecev. Tisti čas je bilo vsega dovolj, a vendar ne za vse. Odločil sem se in odšel k sreskemu načelniku Koropcu in ga prosil, da mi dovoli delo v tovarni. Bil je zelo prijazen ter mi postavljal

vprašanja tako hinavska, kot je bil on sam. Ko sem prišel k njemu v pisarno, mi je ponudil stol. Prosil sem ga, da mi dovoli delati v tovarni, saj mi je ravnatelj Lorberau odklonil sprejem, dokler ne dovoli tega gospod sreski načelnik. Obljubil mi je, da bom dobil delo takoj v tovarni ali kje drugje. Meni je bilo vseeno, moral sem zaslužiti za kruh za ženo in 80-letno mater. Tedaj je rekel sreski načelnik: »Vse je v redu, le povejte, kje so komunisti, pa dobite delo in dober zaslužek.« Pa sem mu odgovoril: »Ako hočete imena komunistov; vlada je v Rusiji, v Nemčiji in Franciji so poslanci, kar se pa tiče Jugoslavije, so v zaporih, več pa ne vem!« Sreski načelnik je nadaljeval: »Od tukaj hočem vedeti!« Ker sem odgovoril, da tukaj nobenega ne poznam, me je zavrnil, da na tak način ne bo dela za mene. Ko mi je zabrusil: »Idite v Rusijo k boljševikom!« sem mu dejal: »Prosim, dajte mi dovoljenje, da smem prekoračiti mejo!« Gledal je pod mizo, potem pa nadaljeval: »Kako morete vi držati s takim režimom, ki prisilno odvzema staršem otroke in jih vzgaja po svoji ideji?« Odgovoril sem mu: »Tukaj jih pa starši sami proč mečejo.« Bistro me je pogledal, kako vendar to, pa sem mu povedal, da

lahko še danes vpraša policijo v Celju o tistem fantu, ki so ga ponoči našli in je bil sedmi otrok. Tri imajo v »Srca Jezusa špitalu«, ker se starši ne oglase, vsaj tako mi je pripovedoval policist, moj spremljevalec pred osmimi dnevi. Načelnik je molčal in gledal pod mizo. Zatem se je spomnil na cerkev tam v Rusiji in je pripovedoval: »Tam v Rusiji podirajo cerkve, da bi verniki ne mogli hoditi vanje in moliti.« »Tudi to je mogoče,« mu jaz odgovorim, »res pa je tudi, da pri nas v Jugoslaviji cerkva ne podiramo, pač pa izobraženci cerkve sami zapuščajo.« Sreski načelnik je zopet molčal in gledal pod mizo. Zatem se je spomnil še na papeža in mi rekel: »Kar mi papež in kralj zapovesta, to je merodajno!« Končno mi je še obljudil, da bo govoril z Lorberauom v tovarni in uredil, kar bo njemu mogoče. Jaz sem ostal pri svoji zadnji volji, on pa pri kralju in papežu. Bil sem pod strogim nadzorstvom, ker je stanoval v sosednji hiši orožnik Duh, in tudi drugih agentov ni manjkalo pod to diktaturo.

Nekoč sem odšel do sorodnikov na grad v Guštanj. Marsikateri moj prijatelj se me je izogibal, da bi ne bil sumljiv, ako bi govoril z menoj. Tudi moj svak, vrtnar pri grofu na Ravnah, Leš, mi je pripovedoval, da mu je Hrubež grozil, da bo tudi njega spodil, če bo tega komunist (Ditingerja) zagledal tukaj.

Opisal vam bom le en primer o teh svetih grofih iz dobe, še predno sem imel prepovedan dostop na grad. Moral sem do Leša, da bi mu nekaj naročil. Ko sem prišel na dvorišče, je bila tamkaj zbrana vsa grofovska zlahta. Tam so bili Hrubež, grof Oto, stari grof in vsi drugi. Jaz jih poprej nisem videl, niti vedel, da so tukaj. Umak-

niti se tudi nisem mogel, ker so me že zagledali. Brez pardona sem moral mimo njih. Zavedal sem se, da taka grofovsko žlahta ne more gledati hudiča, toda vseeno si naj komunisti tokrat ogledajo. Šel sem dalje in slišal besede Hrubeža: »Komunist, komunist!« Vsi obrazi so bili obrnjeni proti meni, tudi grofove hčerke. Odkril sem se, jih kulturno pozdravil in nadaljeval svojo pot. Ko sem spet zaslišal šušljanje »komunist« in »Ditinger«, sem se obrnil in radovedno pogledal vse obraze. Vsi so bili obrnjeni za menoj, videl sem Hrubeža, ki je s prstom kazal grofu Otonu in njegovi sestri name. Tudi Rozman in šofer Dalas sta bila tedaj zraven pri avtomobilu.

Vse to mi je bilo zoprno in nadaljeval sem pot. Spomnil sem se na rusko revolucijo: »Danes veliki, jutri mali!« in tudi tukaj vsi skupaj ne vemo, kaj bo prinesla bodočnost. Svak me je nahrulil, ker sem prišel k njemu v času, ko so tukaj grofi. Povedal mi je, da mi je prepovedano prihajati semkaj. Zatnjeval sem mu, da itak ne bom ostal tam, da se bom takoj vrnil, čakal bom le, da se spodaj odstranijo grofi, ki bi me sicer videli še enkrat in gotovo pijuvali na mene.

Zares, ta bodočnost! Prej kot v desetih letih, v začetku avgusta 1941, sem bil z grofom skupaj v celovških zaporih, kar bom pozneje opisal! Zaradi službe sem se obrnil na več strani, iskal delo, toda vrata so bila povsod zaprta zaradi moje izgube državljanjskih pravic. Slučajno so takrat v Guštanju iskali cestarja. Prijavilo se nas je pet. Jaz sem imel najbolj urejena zakonska potrdila in so me z največjo težavo vendar sprejeli na delo, čeravno je tudi moj prijatelj, občinski odbornik, nasprotno, da bi pometal ceste človek, ki je izgubil državljanjske pravice.

Delo sem prevzel 30. maja 1934 in prejemal kot občinski cestar 500 din mesečno; seveda so od te vsote bili razni odtegljaji. V tisti dobi je bila kriza, ko kmetje niso mogli plačevati davka, pa tudi obrtniki niso mogli spraviti dovolj denarja v te namene. Zato so se vrstili rubeži. Marsikdo je občutil tiste čase od leta 1930 do 1938. Tudi jaz nisem mogel nasititi davčne uprave na Prevaljah in mi je kar sama odzema od mojega malega zaslužka ostali dolg. Zaradi moje siromašne bajte mislim, da so marsikom v spominu tista rekviriranja. Ko sem nekoč popravil cesto zadaj za Ringovo gostilno, je prišel Hartman in mi sporočil povelje župana, naj odidem takoj s financarjem do kmeta Lešnika po kravo, ki je zaplenjena, ker ni plačal davka. Ustrašil sem se tega ukaza, da me je pričela kar boleti noga! Izgovarjal sem se, da nimam časa, da za to nisem sposoben. Vprašal sem ga, zakaj ne gre on, ki je policaj. Nič mi pomagalo, iti bi moral jaz. Bil sem v veliki zadregi, med tremi ognji. Naredil sem se takoj »krumpastega«, misleč da bo kaj pomagalo pri financarjih, ki sta že čakala pri občinskih vratih. Zaklicali so mi: »Takoj vzemi vrvo, gremo takoj, ker čas hiti!« »Ne morem hoditi, ker sem se ponesrečil!« sem jima odgovoril. »Moramo dobiti koga drugega, magari ga jaz plačam.« In financar je pristal na to. Šel sem iskat človeka, na trgu je bilo dosti ljudi, ki so opazovali in poslušali ta »financarski teater«. Tedaj je

prišel slučajno mimo Pongrac Gustl in mu povem, da bo dobro plačan, če bo šel s financarji do kmeta po ovco, ki jo bodo kupili za svojo veselico, saj odhajata dva financarja, dva pa prihajata. Ker ni imel dela in da bi zaslužil kak dinar, je vabilo sprejel. Meni se je srce ohladilo iz zadrege. Vedel sem, da bo takih primerov še več, zato sem šel naslednjega dne k županu ter mu razložil svoje mnenje, da se ne strinjam s takimi nalogami. Obljubil mi je, da me v bodoče ne bodo na tak način

Anton Metarnik, gozdar z Raven, delegat na vukovarskem kongresu

zaposlili z delom. Marsikatere kmet se je lahko prepričal, da nismo komunisti njihovi sovražniki, temveč tovariši!

Spominjam se leta 1932, ko so aretirali Ivana Kokalja²⁹. Na sumu so ga imeli, ali prave osnove niso mogli najti. K meni je prišel večkrat Cikulnik, pa tudi K., in me povpraševal o vseh, ki so jih imeli na sumu. Obljubljali so mi pomoč do zasluzka. Imel sem dve hišni preiskavi. Ničesar mi ni bilo znanega. Samo to sem zvedel od njih, da iščejo note, ki jih rabijo godbeniki in da jih je neka oseba oddala pri neki hiši. Šlo je za paket, ki ga je šofer Legner pripeljal z avtomobilom (s Pliberka) za godbo v Guštanju Ivanu Kokalju, češ da so v paketu note. Legner je ta paket odnesel k orožnikom (v zavitku je bila partijska literatura).

To je bilo okoli meseca maja leta 1932, ko je bil mobiliziran ves orožniški aparat, tudi župan Jamšek in detektiv Cikulnik, v »formaršč« proti Lampretu tja gor v hrib. Toda naš tovariš Kokalj Ivan je imel srečo in se jim je za vedno zmuznil. Kakor je šel ta »formaršč« z veseljem gori v hrib, tako se je vračal z jezo nazaj v dolino.

V jeseni leta 1945, ko sva se po 13 letih s Kokaljem zopet srečala, sem se spomnil na prejšnje čase, ko smo se mi skrivali in bežali, zdaj pa mi prihajamo in se oni skrivajo in bežijo. Tovariši, zapomnite si, da naš mlin melje počasi, toda gvišno!

Ko je začela umirati moja (izguba) državnih pravic, sem pričel iskati delo v tovarni. Odšel sem k sreskemu načelniku

Milaču, ki pa ni dovolil in me je odklonil. Zatem sem se obrnil do stražmojstra Marša. Kakor je bil strog njegov obraz, tako je bil tudi dober v srcu. Odšel sem do ravnatelja Lorberaua in ga zaprosil za zopetno delo. Poudaril sem, da naj ve, da bom kmalu pridobil nazaj državljanjske pravice. Pojasnil mi je, da mora za novo pridobljene pravice dobiti dokaz od oblasti, da se ne bo blamiral zaradi komunizma. Obljubil mi je, da me bo imel v evidenci in da me bo sprejel, če bo dobil dovoljenje od okrajnega načelnika Milača. Poslovil sem se.

Zatem sem premišljeval, kako bi vendar prišel skozi ta zaprta vrata. Zaslombe nisem imel nikjer, ugleda nikjer, sreče nikjer. Pa mi pride na misel, da imam doma lepo povejeno svinjsko pleče, in res, tisto mi je pomagalo, da sem konec maja 1937 dobil zopet delo v tovarni.

Čeravno je moja kazen o izgubi državljanjskih pravic minila, hišnih preiskav pri meni ni bilo konec, bilo je kakor prejšnji čas do leta 1939, ko so prihajali orožniki v tovarno po mene, včasih pa so tudi zbrali več zanesljivih komunistov in jaz sem bil gotovo med njimi. Tudi leta 1938 sem še imel preiskave, pri eni sem bil prisoten, pri drugi pa ne. Tudi nisem vedel zanjo. Dva orožnika sta prišla v livarno, stražmojster me je poklical od dela ter me vprašal o delu tajne celice in navodilih, češ da mu je vse znano o njej in da ima za to dokaze. Jaz sem mu odgovoril, da imam dokaze, da (celice) ni!

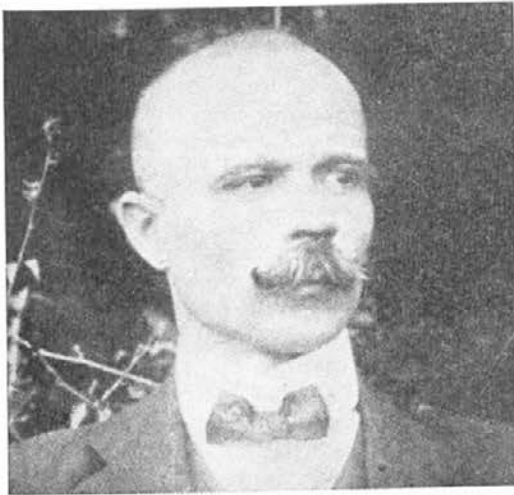
Jaz sem zvedel o Hitlerjevi propagandi marsikaj od Ivana Legnerja. Na Prevaljah sem se sestal s poslancem Doberškom, ki mi je marsikaj razložil in govoril o usodi, ki se nam vsak dan bolj bliža. Premišljeval sem natančno ter prišel do zaključka, da ne pomaga nič narediti, ker pri nas ni bila okolica za to, namreč za Hitlerja! Torej počakajmo, da bomo videli, kako se bo sukalo sonce, ker bi v temoti oba izgubila glave.

PRIHOD NACISTOV V GUŠTANJ

V začetku aprila 1941 so začeli minirati mostove jugoslovanski pionirji, bučalo je, da se je tresla jeklarna. Tudi od Dravograda smo slišali detonacije, ker so jemali slovo mostovi. Drugi dan smo zvedeli, da so prišli ob 11. uri dopoldne Nemci na Prevalje. Okoli 5. ure popoldne se je pripeljal nemški vojak z motorjem od železniške postaje do Hadeja in se obrnil nazaj čez most. Okupator je imel prosto pot.

Drugi dan so bile nemške trupe v Guštanju. Prišla je tudi kuhinja, s katere so za propagando nudili brezplačni golaž kot Hitlerjevo dobroto, pač pa so meso in moko naropali v Jugoslaviji. Tudi mene so vabili na golaž. Ker nisem bil nikoli pri takšnih lačnih zraven, kakor je bil ta nemški kulturbund, zato pa tudi ne vem, kakšnega okusa je bil kulturbundovski golaž.

Živo se spominjam četrtega dne okupacije, ko so razglasili, da mora vsak posestnik prijaviti družino in stanovalce. Popis je bil v osnovni šoli, kjer je bil za tolmača Peter Ring. Tamkaj so tudi vpraševali glede izvora naše narodnosti, da bi ugotovili, če je vmes kak Mojzes. Bila je to spoved o tem, kaj mislimo, kaj želimo, česa se zavedamo. Za menoj so stali Garličjanski, Drvodol in še več drugih. Vpra-

Gospodar Dulskega mlina Matija Gradišnik

šali so me, kaj sem, kaj se zavedam, in jaz sem odgovoril: »Jaz sem internacionalni Slovenec.« Drugi Nемец mi je zatem dejal: »Ali bi vam bilo ljubše, ako bi prišli oni od tam?« (Kazal je z roko proti Moskvi.) Odgovoril sem mu: »Tudi ne bi bil nasproti.« Kakšen zapisnik so naredili o meni, mi ni znano.³⁰ Kaj dobrega mi zavedni ne moremo pričakovati od okupatorja. Ko so me aretirali in sem bil na nemški orožniški postaji pri Hladeju, sem zagledal skozi okno svojega prijatelja Drvodela, ki je prišel mimo in me zagledal. Rekel sem mu: »Vidiš, Drvodela, tako je in kaj še bo?« On je zmajal z glavo in mi odgovoril: »Tako pa vsaj ne bo šlo!«

V čast okupatorjev je naredil Osijander gori na Pigelnu velik kres. Bila je velika manifestacija in šlo je tja gori vse, kar je imelo v Guštanju noge, več kakor 95 % je šlo rade volje, tudi jaz sem se udeležil, toda ne rade volje, marveč da bi kaj slišal o novem redu. Slišal sem pa same švabske baharije in blatenje Jugoslavije, kar je trajalo do polnoči. Bližal se je 10. april in moram reči, da so tekmovali, kdo bo največ zmožeg počastiti tega nesramnega Hitlerja, tega krvoloka. Jaz sem imel svojo bajto okrašeno samo s par smrekovimi vejami, zraven sem preklinjal Hitlerja in njegovo dekoracijo, saj je bila najslabša v vsem Guštanju. Velikansko navdušenje je naznanjalo velike Hitlerjeve zmage. Polom Poljske, Holandije, Francije, o Rusiji pa še tedaj ni bilo govora. Mislim sam pri sebi: »Res je, da ste veliko skupaj polomili s pomočjo izdajalcev in je gotovo, da boste še več dosegli, ali zmagali ne boste nikdar.« Moje misli so se uresničile. Vojaki, s katerimi sem maja 1941 govoril, so menili, da je Hitler moderni komunist in da ustvarja za ves svet moderni komunizem, zato so tudi menili, da mora Stalin izginiti, da bo Hitler prevzel Rusijo in da borba za Rusijo ne bo težka. Trdili so, da Komunistična partija tamkaj nima simpatizerjev in da je Rdeča armada le za parado. Jaz sem odgovoril: »Na tak način je pa za vas in za Hitlerja prav dobro, tedaj se pa le takoj zaletite proti Moskvi.« Napad na Sovjetsko Rusijo se je uresničil, toda hitlerjancem so padale glave, izgubili so noge.

Spominjam se tistega velikega zborovanja, ko je bila propaganda preko mikrofona. Ukazali so, da se moramo zbrati vsi pri lipi, kjer smo morali zapeti zahvalno pesem Hitlerju na njegovo čast in hvalo,

ker je nas Korošce rešil srbskega jarma. Tedaj sem zagledal tistega tajnega policista Wankmüllerja, kako je vlekel harmonike, Brložnik pa je napenjal svoj »krof« in jodlal za Hitlerja.

Stali smo trije v skupini. V tem ozračju sem rekel, da mi je v želodcu slabo in da grem domov. Tudi tovariša sta mi rekla, da jima je slabo in skupno smo odšli.

Že drugi dan me je vprašal Legner, če vem, kateri so šli najprej domov. Pa sem mu rekel: »Naredite tako, da bodo ljudje rade volje čakali in se zanimali!« Dobil sem odgovor: »Bomo pa komuniste ven sklopfali, tedaj se bodo pa zanimali!« In tako se je tudi začelo. Izginila je stara Jugoslavija, dobili smo Hitlerjevo metlo, za katero so naši izdajalci rade volje prišli. Govorili so vsi nemško, tudi taki, ki nemškega jezika niso znali.

Pripomba: Ivan Ditinger je bil kmalu zatem zaradi svojih političnih nazorov in gori navedene izjave odveden v nemško taborišče, kjer je ostal vso vojno dobo v Dachau.

PRIPOMBE

¹ Ivan Ditinger (v dokumentih Dietinger), guštanjski fužinar, rojen 16. decembra 1883 v Hrenovi bajti pri Šentjanžu, stanujoč v Guštanju št. 41, umrl 1. decembra 1949 na Ravnah.

² Naziv srbskih upornikov v ilegali med balkansko vojno, pozneje proti avstroogrskemu okupatorju.

³ Ditinger imenuje Lovro Kuharja kot Prežihovega Lorenca. Ta se je vrnil konec februarja 1919 iz italijanskega ujetništva, sploščka je tesaril in si tako služil vsakdanji kruh.

⁴ Lovro Kuhar se je »napil komunističnih bacilov« v italijanskem ujetništvu, kjer se je osebno seznanil s socialističnim pisateljem Lazarinijem, ki mu je posredoval tudi knjige Trockega, Lenina. (Glej Prežihov zbornik, str. 167!)

Tačas, to je aprila 1919, je bil že tudi ustanovni kongres Socialistične delavske stranke Jugoslavije — komunistov v Beogradu.

⁵ Marcel Žorga, strojevodja iz Ljubljane, eden prvih slovenskih komunistov, ki je bil po ustanovitvi slovenske komunistične stranke 11. aprila 1920 član pokrajinskega vodstva KSJ za Slovenijo.

⁶ Tudi Viktor Koleša, kovinar, je postal kot eden prvih slovenskih komunistov član pokrajinskega vodstva KSJ za Slovenijo.

⁷ Mišljen je Kefrov ali Dulski mlin, kjer je stanoval Matija Gradišnik, nekdanja občina Kotlje, danes katastralna občina Ravne na Koroškem.

⁸ Lovro Kuhar je dobil službo v pisarni jeklarne na Ravnah 9. oktobra 1919, kjer je postal kmalu zatem računovodja bratovske skladnice. V tisti dobi se je dokončno priključil delavskemu gibanju (glej Prežihov zbornik, str. 167).

⁹ KSJ, pravilno SDSJ-k, je bila ustanovljena od 19. do 23. aprila 1919 v Beogradu, njen sestavni del za Slovenijo komaj 11. aprila 1920 (DSSS). Zato je Lovro Kuhar po Ditingerjevih podatkih zares vpisoval vnaprej člane v komunistično stranko, ki je bila tedaj zakonsko dovoljena ali legalna in so delegati zastopali v Ljubljani na ustanovnem kongresu že 12.000 vpisanih članov, pristašev III. internacionale.

¹⁰ Partija je vodila tudi strokovne organizacije delavcev, ki so predstavljale moč proletariata v vsakem kraju.

¹¹ Stranka socialdemokratov, iz katere so Ditingerja črtali, ni bila nikdar revolucionarna niti sposobna ustvariti socialistične republike in je ostala na pozicijah II. internacionale.

¹² Kanal preko meje na Holmcu, ki ga Ditinger tukaj omenja, spada v dobo po obznani in v dobo po sprejetju zakona o zaščiti države, kar dokazujejo tudi ohranjeni policijski dokumenti.

¹³ Slovensko glasilo KSJ »Rdeči prapor« z dne 24. novembra 1920 je pozvalo proletariat Slovenije na volitve s temi besedami: »Slovenski narod, vstani kot en mož in glasuj v nedeljo za delavsko-kmečko državo, za delavsko-kmečko republiko, za sovjetsko Jugoslavijo!« Ker omenja Ditinger kralja, ki je ostal, čeravno ga nismo potrebovali, je jasno, da se je izrekel za socialistično republiko. Pri teh volitvah so dobili komunisti le 19 glasov v Guštanju, v okraju z Marenbergom 59 glasov, ker je bilo vse za SDS.

¹⁴ Atentat (neuspešni) na regenta Aleksandra je bil na Vidov dan, 28. junija 1921, ko so sprejeli ustavo nove kraljevine Srbov, Hrvatov, Slovencev; atentator je bil delavec Spasoje Stejič.

¹⁵ »Srp i čekić« je začel izhajati kot ilegalno glasilo KSJ 1926, zato je tukaj Ditingerjeva spominska zmeta.

¹⁶ Zaprti so bili od 3. do 9. novembra 1923 v Mariboru.

¹⁷ Emerik Stelcer, rojen 25. septembra 1898 pri Sv. Jakobu pri Celovcu, ključavničar v Guštanju, pristojen v Vuzenici; glej sodni postopek Državnega pravdnštva Maribor od 4. decembra 1923 v zgodovinskem arhivu CK ZKS.

¹⁸ Franc Wankmüller, rojen 28. avgusta 1902 v Vuzenici, tja pristojen, ključavničar v Kamniku (predtem v jeklarni Guštanj), sodni postopek Državnega pravobranilstva Ma-

Praznovanje 1. maja v Črni okoli leta 1925

ribor od 16. oktobra 1923 ohranjen v zgodovinskem arhivu CK ZKS.

¹⁹ Rdeča pomoč, mednarodna proletarska organizacija, ki je obstajala tudi na Ravnah in zbirala sredstva za socialno šibke člane partije, za komuniste v ilegali ter za družine zaprtih.

²⁰ Spominska zmeta Ivana Ditingerja! Pravilno: 17. do 20. junija 1926.

²¹ Pravilno: III. kongres SKOJ — Zveze komunistične mladine Jugoslavije.

²² Med delegati ni bilo Tita, kot to omenja Ditinger, pač pa je zastopal CK ZKS Sima Marković.

Pojasnila k pripombam 19, 20, 21:

Že na III. kongresu KSJ maja 1926 na Dunaju so ocenili in nakazali delo KSJ za naprej, sprejeli sklepe o nacionalnem, kmečkem in sindikalnem vprašanju, ocenili so tudi dotakratno delo SKOJ ter sklenili, da mora čimprej biti tudi III. kongres Zveze komunistične mladine. Ker je partijsko organizacijo iz Guštanja zastopal na Dunaju Lovro Kuhar in ker je ta organizacija tako prikrito vodila preko meje vse delegate iz Jugoslavije, je prisotni sekretar SKOJ Zlatko Šnajder predlagal, naj bo III. kongres SKOJ v Guštanju, kar je Lovro Kuhar dovolil in obljubil vso potrebno organizacijo. III. kongres SKOJ, ki je bil junija 1926 v Dulslem mlinu pri Guštanju, predstavlja konsolidacijo SKOJ. Postavili so zahteve, da se morajo končati prepri obeh frakcij v vrhu KSJ. Kongresa se je udeležilo 32 predstavnikov SKOJ iz vseh delov Jugoslavije in ga je vodil takratni sekretar SKOJ Zlatko Šnajder. Prisotni so bili še Mijo Oreški, Janko Mišič in Josip Kolumbo, trije poznejši sekretarji SKOJ, ki jih je policija vse pomorila. Vsi navedeni so bili na tem kongresu izvoljeni v novi CK SKOJ. Milan Gorkič je tu zastopal KIM — komunistično mladinsko internacionalo, slovensko vodstvo pa France Klopčič. Od ravnanskih komunistov je bil navzoč edino Lovro Kuhar.

²³ Že 17. marca in še posebno 28. aprila 1930 je javila banska uprava vsem sreskim načelnikom, naj preprečijo širjenje brošure Resnica o fašističnem režimu v Jugoslaviji, zatem pa vest, da tiskajo na Dunaju trideset tisoč primerkov komunističnih brošur in letakov za

Jugoslavijo, ki jih bodo komunisti pretihotapili iz Aibiswalda v Dravsko dolino.

²⁴ Ignac Teršek, kovinar iz Guštanja, drugi in zadnji sekretar okrožnega komiteja KSJ Sever, leta 1930 emigriral v SZ.

²⁵ Naziv po ruskem generalu, ki je bil po oktobrski revoluciji vodja belih čet.

²⁶ 26. marca 1931 je bila v Beogradu razglašena obsodba proti petintridesetim slovenskim komunistom, ki so bili po časopisni vesti obsojeni skupno na 142 let zavora, in sicer naši znanci Franc Mesner 10 mesecev strogega zavora, Josip Poljanec 1 leto robije, Ivan Ditinger 18 mesecev robije, Josip Kraiger 5 let robije, Lovro Kuhar 6 let robije (bil v emigraciji), Ignac Teršek 7 let robije (v emigraciji), Franc Wankmüller 7 let robije, Franc Plankl 9 let robije, in Franc Klopčič 18 let (v odsotnosti).

²⁷ Stanko = Franjo Vulč = Vlado, ubit od policije v Beogradu leta 1926, ker je bil organizator in komandant proletarskih akcijskih čet v Sloveniji in avtor pozdrava: »Delu čast in oblast.« Velikosrbska buržoazija je namreč ustanovila za boj proti prepovedani KSJ organizacijo jugoslovanskih nacionalistov, krajše orjuna in njej nasproti je partija postavila leta 1923 delavske akcijske čete za vojaško formacijo slovenskega delavstva proti fašistični orjuni.

²⁸ Jaka Žorga, strojevodja iz Ljubljane, izdajatelj in urednik Baklje ter organizator partije na Slovenskem, ustreljen od Nemcev 1942.

²⁹ Ivan Kokalj se je vrnil z odsluženja vojaškega roka junija 1931 v domači kraj Ravne na Koroškem in tedaj je komunistična celica obnovila delo. Ko je prišel proti koncu leta iz Sremske Mitrovice Ivan Ditinger, je Kokalj povezal tudi njega, Šatra in Jastrebnika ter ustanovil celico v tovarni jekla ter na gradu. Prenos tiska iz Celovca je prevzel Kokalj, ki pa je bil 13. aprila 1932 aretiran, vendar je orožnikom srečno pobegnil preko meje.

³⁰ V zaporno knjigo nacističnega taborišča Begunje so Nemci vpisali karakteristiko priporniku Ivanu Ditingerju (zap. št. 406 z dne 26. avgusta 1941): tovarniški delavec, komunist. Iz ohranjenega arhiva v republiknem sekretariatu SRS je razvidno, da je gestapo že do 19. aprila 1941 opredelil vse prebivalstvo Guštanja v političnem in rasnem pogledu.

Večja proizvodnja zahteva večjo prodajo

Tehnični in ekonomski napredek v prvi polovici tega stoletja je bil tako pomemben, da je zahteval posebno pozornost pri razvijanju novih metod prodaje proizvedenih izdelkov.

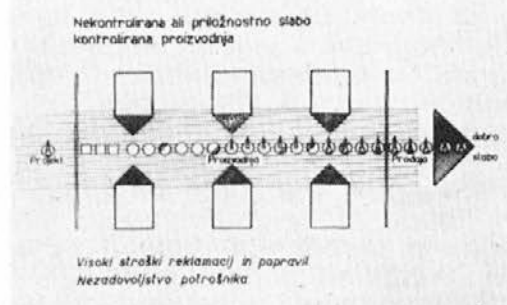
Potrebna je bila kontinuirana proizvodnja z zadovoljivim obsegom in visokim ekonomskim nivojem proizvodnih naprav. Vse to je vedno v zvezi z obsežnim investiranjem. Vsak produkt naj bi se izdeloval v zadovoljivo velikih serijah z namenom, da bi se povečala proizvodnja na delovno uro zaposlenega do take mere, da bi vplivala na znižanje stroškov in cene kljub povišanju plač. Intenzivne študije in analize tržišča so kmalu privedle do zaključka, da je masovna proizvodnja mogoča le v zvezi z masovno potrošnjo. Zato mora cena padati proporcionalno s porastom plač, če hočemo proizvajati in dajati produkte na tržišče v okviru možnosti in skupne moči potrošnikov.

S pomočjo razvoja metod kvantitativne in kvalitativne analize ter s študijem tržišča je postalo postopoma mogoče z zadovoljivo gotovostjo določiti obseg potencialnega tržišča za določen proizvod ter usklajati zahteve z volumnom proizvodnje. Z največjo resnostjo in natančnostjo je treba oceniti število in tip artiklov, ki jih bomo lahko prodali, preden se odločimo za tveganje visokih investicij, ki so potrebne za racionalno proizvodnjo. Raziskave tržišča so postopoma vodile k študiju različnih distribucijskih kanalov z namenom, da bi se razvile najučinkovitejše proizvodne metode. Ta cilj se da doseči le z držanjem skupne proizvodnje in prodajnih stroškov na najnižjem možnem nivoju.

Pri nadaljnjem širjenju tržišča se pojavljajo na različnih področjih še številni specifični problemi, kot so reklama, publikacije, pakiranje, svetovalna služba, servisi itd. Za doseg in ustvarjanje ugodnih pogojev za razvoj masovne proizvodnje ter s tem v zvezi za doseg visokih dobičkov pri nizkih prodajnih cenah mora proizvajalec bolj in bolj usmerjati svojo pozornost na tržišče. Le tak razvoj omogoča zniževanje cene ob istovrstnem dviganju plač, pa četudi v mnogih primerih stroški distribucije močno narastejo v odnosu do celotnih stroškov.

Kvaliteto je treba zavestno upoštevati v proizvodnji pri nakupu in prodaji

Ob povečanju proizvodnje in posvečanju vedno večje pozornosti problemom prodaje v tako povečanem obsegu je postalo postopoma jasno, da za uspešno osvajanje

Slika 1

Inž. Jože Rodič

Več in kvalitetnejše z modernimi sistemi kontrole kvalitete

Od več delovnih ur na zaposlenega do več dela na delovno uro zaposlenega

Težnja k večji učinkovitosti na vseh področjih človeškega delovanja sega daleč nazaj v zgodovino. Posebno v zadnjih 200 letih je razvoj industrije povzročil izreden napredek teorije. Vsaki akciji je prej nujno potreben neki miselni proces. Posebno razvoj masovne proizvodnje je zahteval tudi večjo intenzivnost miselnih procesov, ki so s tem v zvezi — to je razvoj teoretičnih osnov proizvodnje in tehnologije. Nove iznajdbe so bile vedno pogostejše. Razvoj tehnologije in delovnih procesov je zahteval vedno boljše planirane raziskave. Pri vseh raziskavah in pri razvojnem delu so vedno bolj pridobivale pomen povratne informacije iz praktičnih izkušenj.

V prvem obdobju industrijske revolucije okrog leta 1860 je razvoj logičnega mišljenja v povezavi s praktičnimi izkušnjami omogočil hiter napredek proizvodnih naprav, medtem ko je tehnično raziskovanje dalo številne nove materiale. V drugem obdobju tega revolucionarnega razvoja industrije so se same od sebe pokazale možnosti zmanjšanja proizvodnih stroškov. Prav to pa je postalo odločilnega pomena

za obdržanje ugodnih pozicij v hudi konkurenčni borbi. Pod tem vtisom se je industrijski razvoj bolj in bolj usmerjal k povečani mehanizaciji in k vse večji zagotovitvi kontinuirnosti v proizvodnji s pomočjo specializacije, delitve dela, standardizacije ali tipizacije in koordinacije dela.

Največji delež pri industrijskem razvoju na tem področju pripada ameriški industriji. V Združenih državah so že od samega začetka industrijskega razvoja smatrali za najpomembnejše metode prihranka dela, seveda predvsem zaradi razmeroma visokih plač ameriških delavcev. Postopoma je postalo jasno, da napredka in visokega standarda za vse ni mogoče doseči z močnejšim vezanjem vsakega posameznika v proizvodni proces. Pokazale so se potrebe po taki organizaciji proizvodnje, ki zagotavlja ali pa vsaj omogoča volumen proizvodnje na delovno uro zaposlenega. Samo na ta način je postalo postopoma mogoče sproščanje delavca od nevzdržnih naporov, v katere je bil prisiljen v prvi fazi industrijskega razvoja.

stalnega tržišča ni odločilni faktor le cena, ampak predvsem kvaliteta in zanesljivost izdelkov — zaupanje kupcev.

Pri takem razvoju prodajalec kmalu občuti vedno večjo moč potrošnika, ki postaja vedno »težji« in vedno bolj kritičen. Prednost na tržišču si zagotovi tisti proizvajalec, ki se tega pravočasno in z vso resnostjo zaveda. V šaljivi obliki je poznano pravilo, da ima kupec vedno prav. Z ekonomsko tehničnim napredkom je to vse bolj res in v stanju blaginje, visokega standarda in pri pogojih ostre konkurenčne borbe to sploh ni več šala. Reven človek je želel ali pa zahteval le več, bogat in zahteven potrošnik pa išče predvsem to, kar je boljše.

Dobro situiran potrošnik ne vprašuje več le po ceni kot odločilnem faktorju za nakup. Lahko si privošči luksuz nakupa kvalitetnejših izdelkov, in če je potrebno, za to plača več.

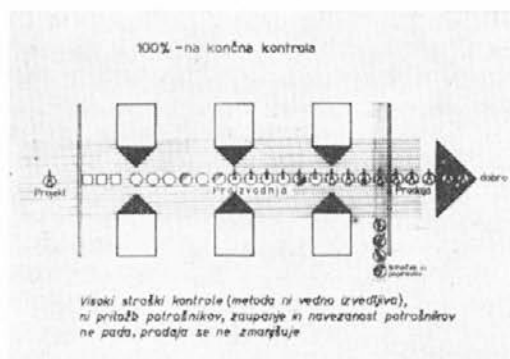
V borbi za vzdrževanje konkurenčnosti in za razširitev tržišča, ki se pa ne sme pokvariti in sunkovito nasiti, poskuša proizvajalec z vso pozornostjo preverjati in čim bolj zmanjševati pritožbe svojih potrošnikov. Vse upravičene pritožbe mora upoštevati kot informacijo, ki omogoča in usmerja razvojno delo pri izboljševanju kvalitete. Mimogrede je treba omeniti, da poleg vsega navedenega produkti postajajo tudi bolj kompleksni in zahtevajo večjo natančnost.

Posebne kvalitetne zahteve, predvsem zahteve po enakomernosti in zanesljivosti na zadovoljivem kvalitetnem nivoju postajajo pogoj kooperacijske industrijske proizvodnje, ko posamezne specializirane tovarne izdelujejo dele, ki se sestavljajo v drugi tovarni. Zagotovitev zanesljivosti dobre kvalitete zahteva poostreitev kontrole in uvedbo povsem novih sistemov in metod v kontroli kvalitete.

Mnogo je torej različnih in zelo važnih razlogov, da proizvajalec z vsemi silami skrbi za **kvaliteto in zanesljivost** svojih produktov. Ta cilj povzroči mnogo vzročnih zvez: vsak proizvajalec je obenem tudi potrošnik svojega dobavitelja surovin. Če hoče zagotoviti kvaliteto in zanesljivost svojih izdelkov, mora prav tako poostreno kontrolirati kvaliteto surovin, kar pomeni organizacijsko in strokovno ureditev vhodne kontrole. Surovine, polprodukti in gotovi proizvodi kooperantov so namreč osnova, na kateri gradimo kvaliteto svoje proizvodnje. Sistem kontrole mora biti tak, da zmanjšuje nepotrebne izgube, preprečuje popravila in nezadovoljstvo potrošnikov ter omogoča stimulacijo tržišča s popolnim zaupanjem potrošnikov.

V začetku je proizvajalec od časa do časa preverjal s preizkušanjem posamezne izdelke, pri čemer je po naključju jemal vzorce. S tem je želel le ugotavljati, če izdelki zadovoljujejo kvalitetne zahteve. Taka metoda seveda ne more dati zdravega poročila kvalitete, in zanesljivosti. Pritožbe potrošnika pogosto povzročajo znatne stroške popravil in motnje v proizvodnji. Četudi pritožb pri takem sistemu ni, nastaja včasih velika škoda zaradi izgube naklonjenosti potrošnikov in zmanjševanja prodaje oziroma novih naročil. (Glej sliko 1!)

V takem položaju je moral proizvajalec izbirati med nezadovoljstvom potrošnikov

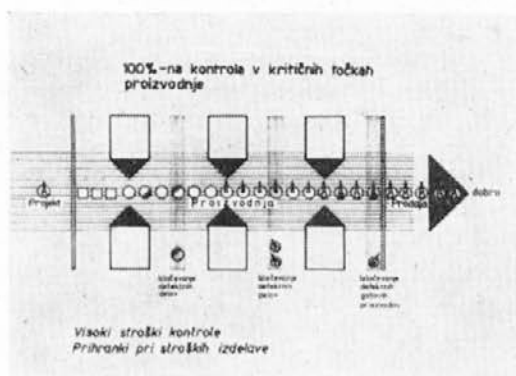

Slika 2

z vsemi dragimi posledicami in drago stoprocentno kontrolo (glej sliko 2).

Pri nekaterih panogah industrije in pri posameznih vrstah produktov predstavlja stoprocentna končna kontrola praktično edino možno obliko kontrole. Učinkovita stoprocentna končna kontrola, ki jasno loči dobre izdelke od defektnih, potrošnika popolnoma varuje pred sprejemanjem nezadovoljivih izdelkov. Seveda ima stoprocentna končna kontrola določene nepremostljive slabosti. Neuporabna je v primerih, ko preizkušanje specifičnih lastnosti zahteva porušitev oziroma uničenje izdelka. Ta metoda ima zelo resne slabosti tudi v primerih, ko končna kontrola ne zahteva porušitve izdelkov. Dejansko je stoprocentna končna kontrola v vsakem primeru zelo drag postopek, ker so izdelki že prešli vse faze izdelave, ki so včasih zelo drage. Tako so izgube zaradi izmečka ali zavrnitve gotovih izdelkov največkrat zelo pomembne. Ne glede na te ekonomske slabosti stoprocentne končne kontrole ima ta način tudi slabosti tehnične narave. V praksi je bilo s številnimi izkušnjami dokazano, da ta način kontrole še zdaleč ne zagotavlja take brezhibnosti kvalitete, kakršno bi pričakovali. Kontrolorji, ki morajo dan za dnem ocenjevati kvaliteto iste vrste izdelkov, začno normalno kazati znake utrujenosti in postanejo »slepi za napake«. Tako gredo določeni izdelki skozi stoprocentno kontrolo kot dobri, čeprav imajo jasne napake in ne ustrezajo zahtevam.

Te slabosti — posebno tiste, ki so bile omenjene na začetku — lahko odstranjujemo s tem, da ne kontroliramo le končnih izdelkov, ampak tudi polizdelke po določene

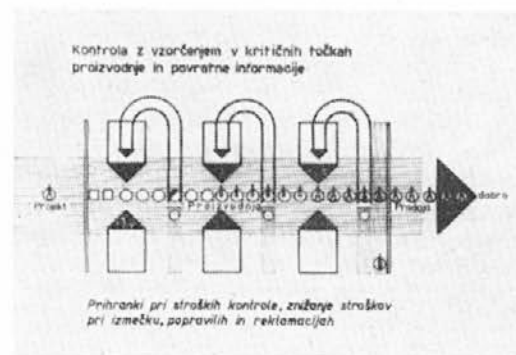
Slika 3

nih važnih vmesnih operacijah (glej sliko 3). Tudi pri tem načinu se povečujejo stroški kontrole, medtem ko se stroški izdelave zmanjšajo v tolikšni meri, da se celotna cena izdelka — to je cena za dobro kvaliteto odpremljenih izdelkov — večkrat po-

membno zniža. Tako naj bi se na primer ulitki kontrolirali takoj po litju in ne šele takrat, ko so opravljene že vse faze rezanja, čiščenja, delne in celo končne obdelave.

Četudi uvedba stoprocentne medfazne kontrole po važnejših operacijah poleg stoprocentne končne kontrole omogoča pomembne prihranke proizvodnih stroškov, še vedno ne predstavlja idealne rešitve zaradi visokih stroškov kontrole.

V moderni proizvodnji omogoča le prehod od stoprocentne na vzorčno kontrolo zadovoljivo rešitev nakazanega problema (glej sliko 4). Prava vzorčna kontrola je daleč od naključnega priložnostnega preizkušanja lastnosti posameznih končnih izdelkov. O vzorčni kontroli lahko govorimo le, kadar število izdelkov sistematično izločimo iz proizvodnega procesa v skladu z vnaprej določenim planom za preizkušanje kvalitete. Ta metoda temelji na mate-

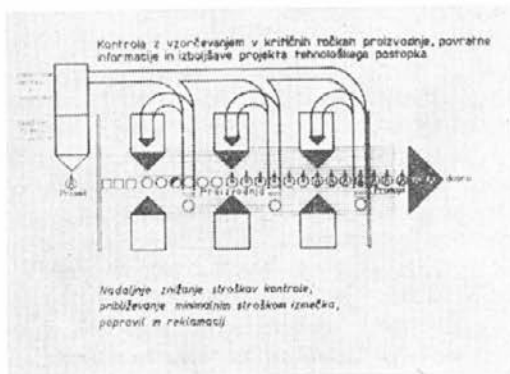

Slika 4

matičnih osnovah in tudi ukrepi, ki so osnovani na takem načinu kontrole, morajo biti vnaprej specificirani.

Sistem vzorčne kontrole sloni na dejstvu, da za spoznavanje lastnosti danega proizvodnega procesa ni potrebno preizkusiti vsakega posameznega izdelka, ampak le določen — največkrat majhen — odstotek izdelkov iz te proizvodnje. To je podobno postopku, ki se uporablja za ugotavljanje lastnosti in razlik med sortami rastlin ali vrstami živali, ko se in se moramo zadovoljiti s študijem določenega omejenega števila vzorcev — primerkov. Tako se res ne bi mogli čuditi metodiki vzorčne kontrole v proizvodnih procesih, čeprav se na tem področju šele uvaja, ker se v biologiji uporablja uspešno že več desetletij. Vzorčni sistemi so prodri v industrijo na osnovi uvajanja metod matematične statistike in danes si moderno urejenega proizvodnega postopka oziroma modernega industrijskega podjetja niti brez prvega niti brez drugega ni mogoče več zamišljati.

Uporaba vzorčnih sistemov kontrole lastnosti industrijskih izdelkov je popolnoma spremenila vlogo kontrole v tehnologiji od »sojenja in zdravljenja« kvalitete na pravočasno reševanje in preventivne ukrepe. Klasična kontrola je imela predvsem varnostno funkcijo s preprečevanjem odpreme neustreznih izdelkov. Moderna vzorčna kontrola na osnovi metod matematične statistike pa ima aktivno vlogo kot faza tehnološkega postopka, ki s signalizacijo in s pravočasnimi informacijami o kvaliteti izdelkov posredno daje osnovo izboljšanju tehnološkega procesa poleg svoje kontrolne vloge. Informacije kontrole o kvaliteti izdelkov se morajo vsekakor

Slika 5

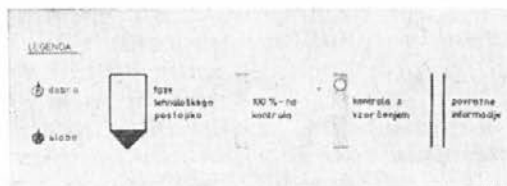
uporabljati za uvajanje sprememb in izboljšav v proizvodnem postopku (glej sliko 5). Dejansko vzorčna kontrola, ki registrira vpliv določenih operacij v postopku, služi kot orodje in vodilo pri urejanju in nastavljanju strojev, aparatur in drugih naprav, včasih pa tudi ljudi v taki obliki, da v redu opravijo proizvodne operacije. Informacija, ki jo dobimo iz delovne faze, služi kot tako imenovana povratna informacija za samo delovno fazo, s čimer se preprečuje izdelava defektnih izdelkov. Prav s to tehniko povratnih informacij je kvalitetna kontrola, ki je dolga leta imela le pasivno in razmeroma nepriljubljeno vlogo, prešla v obliko aktivne in res nujne potrebe tehnološke kontrole. Razvoj metod tako imenovane procesne kontrole v času od leta 1930 do 1950 je v svetu predstavljal najvažnejši prispevek industrijskih statistikov k sistematičnemu dviganju kvalitete industrijskih izdelkov.

Omenjene povratne informacije kontrolnih podatkov za potrebe nastavljanja in prilagajevanja strojev ter naprav omogočajo, da kar največ izvlečemo iz strojev, ki jih uporabljamo.

Seveda so primeri, kjer so razlike med možnostmi stroja in zahtevano kvaliteto izdelka prevelike. V takem primeru urejanje ne zadošča. Rezultati kontrole služijo kot povratna informacija tisti fazi, ki je pred proizvodnjo, to je projektu tehnološkega postopka. Projekt mora biti v skladu z možnostmi proizvodnega postopka. V nasprotnem primeru je treba te mož-

nosti spremeniti z uvedbo novih naprav ali pa s spremembo tehnološkega postopka, kar pa največkrat v kratkem času ni mogoče.

Prilagojevanje kvalitetnih zahtev v fazi izdelave projekta z možnostmi realiziranja teh zahtev v proizvodnji določa možnosti projekta s kvalitetnega stališča. Izdelek, ki se na ta način vpelje v proizvodnjo, največkrat pokaže, da ni potrebna stoprocentna končna kontrola, če so vzorčne kontrole po glavnih proizvodnih operacijah dobro organizirane in če podatke iz kontrole uporabljamo za hitro, najboljše in tekoče urejanje proizvodnega postopka. Orientacija projekta na proizvodnjo je v modernem razvoju značilen način zagotavljanja kvalitete. Značilnost tega razvoja je v vseh vrstah industrije tvorba skupin — teamov — za kvaliteto, v katerih projektanti, tehniki in strokovnjaki iz kontrole sodelujejo na tak način, da se kvalitetne zahteve prilagajajo praktičnim pogojem v proizvodnji in obratno. V teh kvalitetnih skupinah seveda sodelujejo tudi strokovnjaki iz raziskave tržišča, prodaje in svetovalne službe, ki prav tako s svojo vlogo vpliva-

Slika 6 — načini organizacije kontrole; legenda k slikam 1—5

jo na projekt izdelka in tehnološkega postopka. Ti skrbijo najprej in najbolj za to, da bo projekt usmerjen na uspešno prodajo. To ne pomeni samo malo ali nič pritožb potrošnika, ampak tudi, da bo pojav izdelka stimuliral prodajo s priznanjem kvalitete.

Kratkoročna poslovna politika sloni na komerciali, dolgoročna poslovna politika pa predvsem na kvaliteti in zadovoljstvu potrošnikov.

(Prirejeno po J. van Ettinger in J. Sittig: »More through quality«)

Praktična poslovna psihologija

Knjiga »Praktična poslovna psihologija« avtorjev Donalda Lairda in Eleanore C. Laird je očitno plod drugih razmer, odraz drugačne kulture od naše. Zato pride delno do drugih nasprotij in problemov kot pri nas. Npr. za našo skupnost danes niso neposredno praktično zanimiva vprašanja odnosov med sindikatom in delodajalcem, med delavcem in lastnikom. Pri nas je relativno malo važno, kakšna je zunanja podoba žene nekoga, ki se hoče povzpeti na socialni lestevici. Oblačenje menda tudi ni postalo pretirano važno merilo o vrednosti človeka.

Kljub temu pa se v knjigi obravnavajo problemi, ki so analogni in celo istovetni našim. Ostanjejo še vedno problemi direktnih odnosov med človekom in njegovim delom ter med enakopravnimi sodelavci nasploh. Z osvobajanjem pritiska nepo-

srednih ekonomskih potreb pa postajajo nasprotno vsi odnosi med sodelavci, med ekonomskimi enotami, med sosedi itd. vse važnejši. Kratka obnova 7. in 8. poglavja omenjene knjige, ki jo je izdalo NIP-Panorama Zagreb, prikazuje nekaj zanimivih momentov.

Način planiranja in organizacija dela

Alenka se je specializirala v obračunavanju prometnih stroškov in postala na tem področju najsposobnejša uslužbenka v podjetju. Kakor se je širil glas o njenih sposobnostih za računanje, je vse več ljudi uporabljalo njeno znanje. Vsak hip so jo zaradi posvetovanja pri delu prekinili. Zaradi tega je pri svojem delu zaostajala in postajala nervozna. Vzrok temu so bile seveda česte prekinitve. Prišla je do polovice

računa pa jo je prekinil telefon, nakar je morala začeti znova. Takšne prekinitve so drugim koristile, toda ona je postajala živčna.

Njeno delo je postalo raztrgano. Bilo ga je treba zopet sestaviti, zato so za sosednjo mizo namestili daktilografko, katere delo ni zahtevalo velike koncentracije. Daktilografka je bila odbojnik, odgovarjala je na telefonske pozive in dajala pojasnila, da bi tako zaščitila Alenko.

Če že moraš koga prekiniti, počakaj ugodnega trenutka, to je na odmor v njegovem delu, da odvrne pogled od dela, menja položaj, obrne list, zaključi telefonski pogovor ali na začetku oziroma na koncu dela.

Prekinitve, ki ni potrebna ali ne pride o pravem času, napada osebni učinek. Osebna tajnica poveča učinek nadrejenega prav s tem, da preprečuje prekinitve, dokler ne pride psihološki moment zanje.

Navajamo nekoliko psiholoških principov, da se raztrgano delo pretvori v dobro organizirano.

Grupiraj podobne zadolžitve

Podobne zadolžitve grupiraj tako, da svoje specializirano delo lahko dokončaš enkrat. Pregovor: »Kar lahko opraviš danes, ne prelagaj na jutri,« je nasproten temu principu. Če je naloga zadosti velika, npr. da traja eno uro, potem jo izvrši takoj, sicer počakaj, da se podobnih nalog nabere za eno uro dela.

Tajnica naj zbira diktate za eno uro tipkanja. Ko je vse prepisano, se zaporedoma vse korigira, daje v podpis, kuvertira itd., nato se šele prične drugo delo. Delaj eno vrsto posla, dokler ne končaš cele faze dela.

Menjaj naloge približno vsaki dve uri

Menjanje nalog zmanjšuje enoličnost in utrujenost. Neskončen priliv posla povzroča nemir. Ljudje delajo najbolje, če se delo menja vsako uro ali dve. Če to ni možno, menjaj tempo dela. Za prvo uro dela določi vedno hiter tempo. Včasih so za izmenjavo tempa dela uporabljali glasbo. Po polurnem fokstrotu je sledilo pol ure tišine, nato pol ure valčka in zopet ura tišine. Če dela ni mogoče menjati (npr. delo na tekočem traku) menjaj položaj, tako da nekaj časa delaš sede in zopet stoje ali pa da se delo s sodelavci zamenjuje. Neprimerni sta obe skrajnosti, torej pomanjkanje sprememb kot tudi prepogoste spremembe pri delu. Čas menjave zavisi od narave dela in se določa izkustveno.

Menjaj težje in lažje naloge

Začni s težjo nalogo ali z delom, ki ga ne maraš. Gospodinja, ki ne pospravlja rada postelje, mora to najprej opraviti, da tako zmanjša občutek, da dela nekaj neprijetnega. Opravi najprej težji del naloge, da te ne muči več in ti ne visi nad glavo. To pravilo ima izjemo. Učenec mora začeti z lažjimi nalogami, ker mu to vpliva zaupanje in samozavest.

Če opravljaš ves dan enako delo, si lahko pomagaš s spreminjanjem tempa. Za prvo uro si vedno določi hiter tempo dela, a za naslednjo počasnejši.

Planiraj etape dela

Delo je treba planirati, tako da obstajajo momenti, ko lahko občutimo, da smo nekaj naredili. Faze, pri katerih se bomo zastavili, so posebno potrebne pri enostavnih delih, ki se stalno ponavljajo. Izdajanje nalogov za velike količine dela naenkrat povzroča živčnost. Ljudje si želijo sigurnost v zaposlitvi, toda ne morejo dati vsega od sebe, če so stalno soočeni z neskončnimi tokovi dela.

Posameznik bo bolje napredoval, ako si postavi jasne bližje cilje. Nekdo se npr. odloči, da bo izboljšal svoj besedni zaklad, vendar tega nikoli ne doseže, ker je cilj meglen. Toda če si jasno določi svoj cilj, s tem da se bo dnevno naučil tri nove besede, bo napredoval, ker bo vsak dan lahko videl svoje rezultate. Jasni cilji ali faze ustvarjajo »močno voljo«.

Izkoristi stopnje cilja

Ali delaš malo hitreje, preden nastopi prekinitev dela? Res? Potem je tvoje stopnjevanje k cilju v redu. Stopnjevanje cilja je občutek, ki ga doživljamo, ko se približujemo cilju.

Ali se vam je že dogodilo, da ste slišali zvonjenje telefona, ko ste pričakovali telefonski poziv? To je posledica bližajočega se cilja. Ta vpliva na stanje pričakovanja.

Ljudje so učinkovitejši, kadar delajo z nekim določenim ciljem. Toda nerazumno visok cilj ali cilj, ki je predaleč v bodočnosti, ne deluje stimulatивно. Ljudje delajo najbolje, če vedo, da bodo uspeli.

Vrednost podciljev

Osební učinek izboljšajo mnogi manjši cilji, ki se lahko dosežejo z dnevno aktivnostjo. Dobro je predvideti podcilje, ki se lahko ustvarijo vsako uro. Na dolgih potovanjih z avtomobilom se utrujenost lahko zmanjša, tako da se ne planirajo samo prevoženi kilometri dnevno, temveč tudi mnogi podcilji. Namesto da gledaš pred seboj 350 km, jih lahko vidiš samo 35 do naslednje občine. Ti podcilji omogočajo, da pogosteje ustvariš svoja pričakovanja, zato bo dolgo potovanje videti krajše.

Zanimivo, kako malenkosti postanejo stopnje do cilja. Pri monotonem delu čiščenja sladkorne repe so uporabili rumene zastavice, da bi dobili več stopenj cilja. Na vsakih 100 centov repe so zatakneli po eno zastavico. Proizvodnja je narasla za 32 odstotkov. Delavci so čistili od zastavice do zastavice in tako ustvarili mnogo podciljev v delovnem dnevu.

Uporaba stopenj na sestankih in ob javnih govorih

»Prepričal me je v 15 minutah, toda izgubil me je, ker je govoril predolgo.« V govorih predstavlja stopnja cilja vrhunec. Ko je ta vrhunec dosežen, je čas, da se govor konča. Izurjeni govorniki ne hajo govoriti, dokler so poslušalci še vedno zainteresirani ali tedaj, ko so povedali glavno stvar. Če bi sedaj, ko je ena od obeh stopenj dosežena, nadaljevali, bi naredili takšno napako, kot če bi pripravili novo delo tik pred koncem delovnega časa.

Pri vodenju sestanka ali govoru je koristno poslušalce aktivirati. To ustvarja v njih stopnje cilja. Slednje se doseže z

vprašanji, ki jih bodo vzpodbudila k samostojnemu razmišljanju. Primeri iz vsakodnevnega življenja bodo v njih izzvali občutek, da so sami del tega, o čemer se razpravlja. Temu se pravi, z njimi se pogovarjati, namesto da jim govorimo. Ugotovljeno je, da razred, ki posluša predavatelja, delavec, ki posluša predstojnika, ali občinstvo, ki prisostvuje nekemu predavanju, doživlja resno preusmeritev pazljivosti približno vsakih 7 minut. Dober govornik bo ponovno pritegnil zanimanje s kakšno zgodbico, demonstracijo ali s tem, da bo naredil kaj neobičajnega vsakih 5 minut.

Oseba, ki se med govorom nekoliko premika, lažje obdrži pazljivost. Gestikuliraj in premikaj se več kot običajno! Živahni ljudje privlačijo in uspejo obdržati pozornost poslušalcev.

Tudi gledanje v oči pomaga, da se obdrži pazljivost. Prodajalec gleda kupcu v oči in govori njemu in ne robi, ki jo prodaja. Izkušeni govorniki so govorili, da lažje obvladajo publiko, če nekaj časa gledajo enega poslušalca in mu govorijo ter nato drugega.

Posledice nedokončanega dela

Odstranjevanje od dela, ki ni dokončano, delavce moti. Nerazumljive reakcije delavcev nastanejo zaradi prekinitve nedokončanega dela. V neki tovarni avtomobilov so delavci lakirnice prekinili delo zato, ker so jih kontrolorji stalno prekinjali z zahtevo, naj popravljajo slabo prekrita mesta. Težava je bila odstranjena enostavno s tem, da je bil kontrolorju dodan strokovnjak za popravljanje napak. S tem delavce v lakirnici niso motili pri njihovem delu, ki je bilo motivirano s ciljem.

Pripravi si material, da bo manj iskanja

Kaže, da je bil novi trgovski potnik še kar sprejemljiv — toda kupci so izgubili

potrpljenje, dokler je lovil naročilnice v svoji torbi.

Poraba časa za iskanje je znamenje neučinkovitih delovnih navad. Dober delavec bo našel najprimernejše mesto za vsako delovno sredstvo in vedno ga bo imel tam, kjer mora biti.

Ob sprejemu novih delavcev zahteva izpraševalec od kandidata vžigalice ali svinčnik. To je praktični test — da se vidi ali kandidat ve, kje ima stvari, ali pa jih mora loviti po žepih.

Orodje in ostali pripomočki za delo naj bodo na določenem mestu vedno pripravljene za uporabo. Ne smemo izgubljati časa z iskanjem. Kuhinja je primerno mesto za opazovanje, kako priprava pomaga učinku. Povprečni gospodinjci je potrebno 1516 korakov za delo, ki bi se lahko opravilo samo s 131 koraki, če je pribor za kuhanje pravilno nameščen.

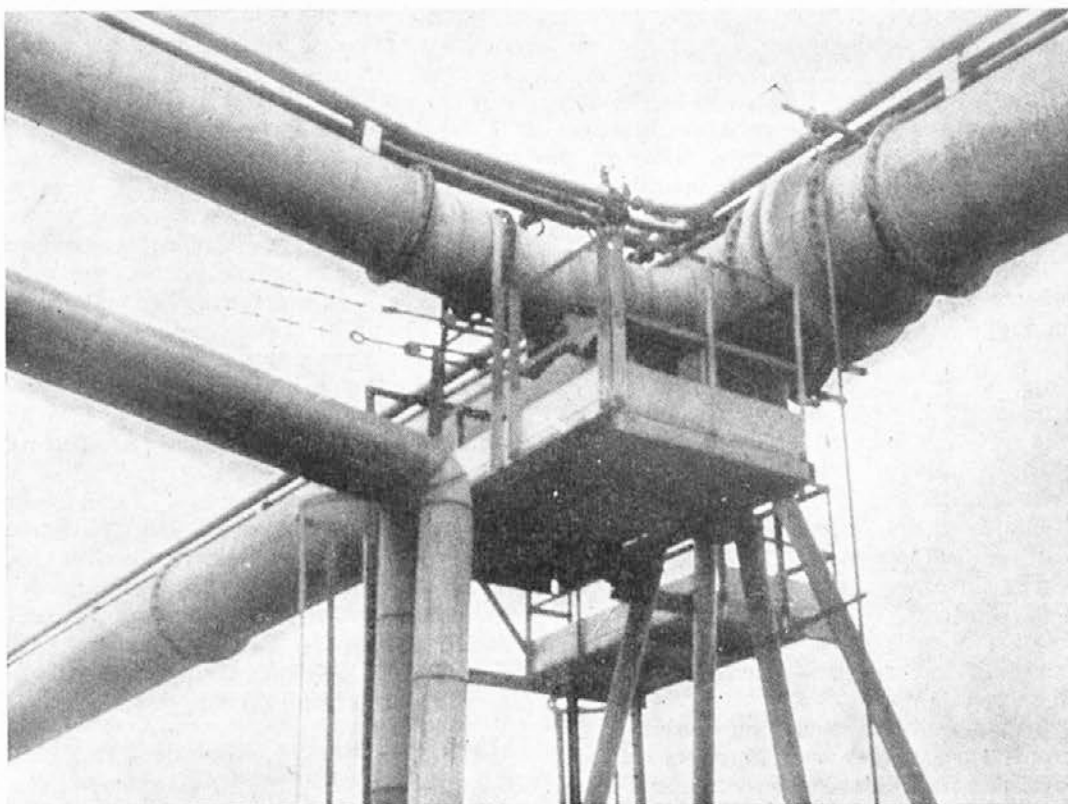
Dvojna oprema često predstavlja dobro investicijo, ako zmanjšuje čas iskanja. V hiši naj bo npr. krpa za čiščenje prahu v vsakem nadstropju. V pisarni postavimo na eno mesto špičalnike, slovanje in druga pomagala, a v večjih prostorih naj bo več teh sredstev. To predstavlja zmanjšanje časa iskanja.

Učinkoviti delavci hranijo predmete, ki jih stalno uporabljajo, vedno na istem mestu — kot gasilci škornje — na ta način se s sistematičnim nameščanjem orodja in opreme zmanjšujejo neproduktivni časi.

Učinkovita uporaba mišic — izpusti nepotrebno ponavljanje

Uslužbenci ne uporabljajo toliko energije, da bi se utrudili. Kljub temu pa se delavci, ki sedijo, utrudijo. Včasih občutijo utrujenost, ker imajo dolgočasno delo ali so potlačeni zaradi slabega uspeha ali pa moteni s prekinitvami.

Ta občutek utrujenosti, ko je energije dovolj, lahko izvira od neučinkovite uporabe mišic, npr. ko človek uporablja utrudljiv način dela, ki sicer ni težavno.

Energetsko vozlišče

Nepotrebno ponavljanje gibov se lahko zmanjša tudi tako, da se delo planira v takšnem vrstnem redu, da ena faza vodi k naslednji brez prekinitve.

Ko je daktilografiji potrebna nova zaloga pisemskega papirja, lahko zmanjša nepotrebno gibanje, če bo istočasno nabavila tudi svežo zalogo ostalih potrebščin, katere bo morda kmalu potrebovala.

Trgovski potnik bo zmanjšal nepotrebno ponavljanje gibov na tak način, da bo svoje obiske razvrstil tako, da bodo zahtevali najmanj časa, bencina in podplatov. Včasih, kadar so stranke, ki jih želi obiskati, med seboj oddaljene, se bo prej po telefonu najavil, preden krene na pot.

Prekinitve često povzročajo ponavljanje, ki ni potrebno. Tajnica, ki išče neko telefonsko številko ali drug podatek v času, ko zazvoni telefon, bi morala najprej najti številko in jo zapisati ter šele nato odgovoriti na poziv.

Iskanje in nepotrebno vračanje so tudi glavni vzroki neučinkovitosti v gospodarstvu. Raziskovalci z vseučilišča Wayne so leto dni preučevali način opravljanja hišnih del skupine gospodinj. Pri pripravi obroka naredi tipična gospodinja 500 korakov, 20 počepov in iztegne roko 50-krat. S planiranjem dela pa se lahko zmanjša 75 odstotkov običajne hoje, pripogibanja in dviganja.

Zmanjšaj napetost mišic

»Videl boš, kako pišem svoje ime,« je rekla deklica, stara 7 let, in položila tablico na kolena ter ponosno pokazala svoje novo znanje.

Zanjo je bilo to pravo delo. Kot začetnik je delala s celim telesom. Skrivila je lice, eno oko na pol razprla in jezik držala med zobmi. Prsti na nogah so kopali po preprogi, pisalo pa je stisnila tako čvrsto, da so ji konci prstov pobledele.

Neučinkovit delavec je včasih podoben takšni deklici. Uporablja mnogo preveč mišic, kot je potrebno. Te, ki so potrebne, uporablja s tako silo, da lomi orodje in dela nespretno. Dodatna napetost ga bolj utruja kot samo delo, ker je napet kot napeta mišolovka.

Ljudje, ki mnogo delajo, so lahko neučinkoviti delavci, če je velik del njihovega truda izgubljena energija. Napetost v mišicah, kjer ni potrebna, ali uporaba mišic s preveliko silo predstavlja slabe delovne navade.

Potrebno je samo nekaj gramov, da se pritisne tipka pisalnega stroja; kljub temu mnoge daktilografije udarjajo po njem, kot da ga bodo razbile na kose. Daktilografinja, ki še lovi posamezne črke, udarja premočno, ker je nesigurna. Nesigurni ljudje hočejo nadoknaditi pomanjkanje sigurnosti s tem, da v svoje delo vložijo preveč energije.

Ljudje, ki delajo na robu svojih sposobnosti, so tudi napeti, ker se ne zanesejo nase. To jim onemogoča, da se oddvojijo od dela. Ljudje, ki so zares izobraženi in sposobni za opravljanje svojega dela, res ne bi smeli biti po nepotrebem napeti, kot se to še dogaja.

Instruktorji lahko mnogo naredijo, da preprečijo napetost pri delu, s tem da bodo začetnika naučili, kako se to doseže. To dokazuje izkušnja nekega podjetja, ki je v dveh različnih mestih sezidalo obrate za

proizvodnjo radijskih žarnic. Instruktorji iz matične tovarne so učili neizkušena dekleta. Dekleta v prvem obratu so se kmalu priučila in delo z veseljem opravljala. V drugem obratu, ki je bil kopija prvega, pa so bile težave. Nekatere so dale odpoved že prvi teden zaradi tega, ker je delo preveč naporno. Psihološki testi so pokazali, da so bila dekleta iz drugega obrata prav tako sposobna za učenje kot iz prvega. Nadaljnje raziskave so pokazale, da je bila krivda na instruktorjih. Njihov šef je zahteval perfektnost v delu. Zaradi tega so njegovi instruktorji opozarjali dekleta na težave pri delu in na potrebno pazljivost, da bi se izognili okvaram. Zaradi teh navodil so pričele delo z nezaupanjem vase in z mislimi na težave. Zaradi napetosti je delo postalo težko in po enem tednu dela so ostale s klavrno kondicijo.

Novo delo je treba pričeti sproščeno. Če si izkušen delavec, pomagaj začetniku, da ostane sproščen.

Običajna napetost

Eksperimenti kažejo, da majhna fizična napetost pomaga koncentraciji. Ta napetost naj ne bo tako močna, da bi povzročila fizično utrujenost, temveč tolikšna, da obdrži potrebno pazljivost. Kadar ponoči voziš avtomobil, boš, čeprav si utrujen, ostal budnejši, ako stisneš volan močneje kot običajno.

Ko želiš razmišljati, se ne zlekni na stol, temveč sedi zravnano. Ramena drži vzdignjena in zvrta nazaj. Noge spusti ter zavzemi položaj pričakovanja — kot pes, ki pričakuje, da mu kdo vrže žogo.

Vsak se najlažje iz izkušenj nauči, koliko mu je potrebno napetosti, da bi ostal pazljiv; te mere ni treba preseči. Nekaj napetosti je vedno potrebno, sicer postaneš mlahav. Padeš na stol, namesto da bi se usedel. Nasprotno ima prenapet človek zopet drugo napako, sedel bo, kot da ima žebelj v hrbtu, hodi, kot bi se hotel raztrgati. Avtomobil vozi agresivno, cigarete kadi drugo za drugo brez užitka.

Ako hočeš vedno delati graciozno, verjetno nisi ne mlahav in ne prenapet.

Sproščeno prični delo

Pred pričetkom aktivnosti se je koristno sprostiti. Tako je bila npr. Ruth St. Denis napeta in nespretna deklica na farmi v New Jerseyu. Vzrok njene napetosti je bila skrb zaradi očeta in težav njene matere. Ruth je pobegnila iz šole ter bila vse prej kot sproščena in graciozna. Kljub temu je postala slavna balerina. Njena skrivnost je bila koncentrirana sprostitvev pol ure pred vsako baletno predstavo. Oblekla in našminkala se je zgodaj, tako da je bila 30 minut sama brez skrbi, nakar je odšla na oder graciozno in gibčno.

Eden znamenitih pianistov Paderewski je pred vsakim koncertom vadil na odru. Preštel je korake do klavirja. Dvajset minut pred nastopom se je zaklenil v garderobo, ugasnil luč in počival z zaprtimi očmi. Ko je prišel čas, so ga odvedli do odra. Nato je odšel do instrumenta še vedno z zaprtimi očmi, tako da je štel korake.

Umirjen in pazljiv začetek dela poveča učinkovitost

Hiter delavec je morda prenapet delavec in njegova hitrost mu lahko škoduje. To je

podobno kot z mladim očetom, ki je na otroški steklenički za mleko razširil odprtino, da bi skrajšal čas, potreben za hranjenje; otrok se je zadušil. Učinkovit človek malokdaj hiti, razen če se zgodi kaj nepredvidene, toda za takšne dogodke je spet pripravljen. Neko noč so prebudili F. G. Swifta, lastnika tovarne mesnih izdelkov v Chicagu, in mu sporočili, da se je v njegovi tovarni vnel požar. »Gasilci bodo naredili vse brez moje pomoči,« je odgovoril. »Za ostalo se bom pobrigal, ko bom zjutraj vstal.«

Doslednost brez pretirane hitrosti, urejen tempo brez izgubljenih dni omogočata na daljši rok največjo hitrost in najboljše rezultate. To ne povzroča povišanja krvnega pritiska, tvorov ali prebavnih motenj na živčni osnovi. Sicer so koristni občasni pospeški zaradi prekinitve enoličnosti, toda niti stroj ne more učinkovito delati stalno z maksimalno hitrostjo.

Delaj sproščeno

Trenerji v športu uporabljajo ta izraz, da bi opisali idealno stanje mišic. Sproščene mišice so gibke in graciozne. Sproščene mišice delajo z lahkoto. Napete mišice se stresa in skačejo. Napeti ljudje grabijo predmete, mišice jih vežejo, delo jim je težje.

Lahko je razumeti razloge, zakaj se najlažje dela s sproščenimi mišicami. Pri vsakem gibu mora nekaj popustiti. Npr. če dvignemo roko proti prsim, se notranje mišice krčijo, a mišice na zunanji strani roke se raztezajo.

Pri vsakem premiku se polovica mišic skrči, a nasprotno mišice morajo popustiti. Če ne popustijo, jih je treba raztegniti s silo, kar pa ne pomeni biti sproščen. Raztezanje vseh mišic hkrati povzroča krč in ne delo.

Čas, ko je treba popustiti polovico mišic, ki bodo raztegnjene, je na začetku premika ali giba. Sicer bi bilo kot pri poizkusu, da se odpeljemo z avtomobilom brez spuščeni zavor.

Zaokroženi gibi so lažji

Čeprav je ravna črta najkrajša oddaljenost, to ni najučinkovitejši način premikanja. Mišice in sklepi so sestavljeni tako, da so zaokroženi gibi lažji. Poizkusi povleči ravno črto od spodnjega levega do desnega zgornjega vogala. To je težko, in črta ne bo popolnoma ravna. Sedaj povleči med obe ma točkama krivuljo. To je lažje.

Zaokroženo gibanje je nasploh lažje izvedljivo. Nespretna oseba prenaša cigareto po ravni črti v pepelnik in nazaj, namesto v blagem loku. Opazuj gibe violinista!

Sklepi morajo biti mehki in ne trdi. Ramena in laketi naj bodo pri rokovanju elastični. Ponujene roke ne iztegni v preravnih črti ali v premočni krivulji, temveč v rahlem loku.

Premikanje v loku je naravno. Človek, ki se je npr. izgubil v gozdu, hodi v krogu, čeprav misli, da gre ravno. Premikanje v ravni črti pogojuje motnja — prav tako naglica in napetost.

Preizkus kaže, da je čiščenje s sesalcem za prah učinkovitejše, če se kraj vsakega premikanja zaokroži. Sesalec se običajno poriva naprej in nato potegne ostro nazaj v cikcaku, da daje obliko črke V. Vsak premik ima ostro omejen začetek in konec. Če pa te konce spremenimo v zaokroženo gibanje po obliki črke U, se izognemo cikca-

kastemu premikanju. To je lažje in za 15 odstotkov hitrejše.

Isti princip se lahko uporabi tudi v oblikovanju črk pri rokopisu.

Ne glej v roke

Tudi delo bo učinkovitejše, ako ne gledaš na roke ali noge. Roke imajo svoje lastne oči, ker obstajajo posebno občutljivi živci v mišicah in sklepih, ki vodijo kretanje. To vodenje se podzavestno stalno izvaja, razen če jih pri tem oči ne motijo.

Ti občutki gibanja obstajajo pri 999 od 1000 ljudi ter so dovolj točni, da vodijo mišice boljše kot oči. Malo ljudi torej teh občutkov gibanj nima, podobno kot so nekateri slepi ali gluhi. Neka mlada mati npr. ni mogla varno nositi svojega otroka na rokah. Stalno je morala gledati v svoje roke, da bi vedela, kje so.

Če gledaš na roke, obstaja težnja, da jih premikaš v ravni črti, ker je to za oko najkrajša razdalja. Poleg tega se oči utrudijo, kadar gledajo predmete med gibanjem. Vsem rokometasem svetujejo, naj gledajo žogo in ne svoje roke. Pri prenosu čaše vode boš manj polival, če ne boš gledal na čašo, temveč kje hodiš. Tudi pri pisanju ne boš gledal rok. Kadar boš nehal gledati roke, si pri delu dosegel velik napredek v učinkovitosti.

Nameri in nato izvrši kretanje

Roke uporabljaj, kot da so kopja: nameri in nato vrzi. Takšen postopek daje balistične kretanje.

Ribič vrže svojo vabo z balističnim zamahom. Izurjen pianist drži prste v ravnotežju nad tipkami, nameri in zdrsne do tipk. Ne gleda, da bi videl, kateri prst je uporabil. To je razlika med lahkotnim igranjem in udarjanjem s prsti po klavirju.

Mizar amater uporablja metodo bata, ker z vso silo na vsej poti prenaša kladivo do udarca — in žebelj zgreši. Poklicni dvigne kladivo, nameri, dá kratek sunek in nato vodi kladivo z uporabo občutkov gibanja. Opazuje žebelj in ne kladivo. Moč uporablja na začetku giba in ne na kraju.

Moč balističnih gibanj je vedno na začetku, tako da so roke na preostalem delu poti proste. Preizkusi in vzemi list natipkanega papirja ali časopis ter naredi piko v vsako črko »o«. Uporablaj močne batne gibe na vsej poti svinčnika do črke. Nato poizkusi isto z balističnimi kretanji. Svinčnik drži rahlo, nameri, rahlo porini in dovoli, da svinčnik sam odskoči nazaj, pripravljen za naslednjo piko!

Pri uporabi balističnih gibanj se izkoristi naravno odbijanje predmetov. Uporaba odboja vnaša ritem v delo, ki se ponavlja. Dolga balistična kretanja manj utruja kot kratka batna, ki sicer izvrši enako delo.

Sicer obstajajo nekatere aktivnosti, kjer ni možno uporabiti balističnih kretanj (npr. z izvijačem, barvanje s čopičem), toda kjer se da, jih vedno uporabljaj.

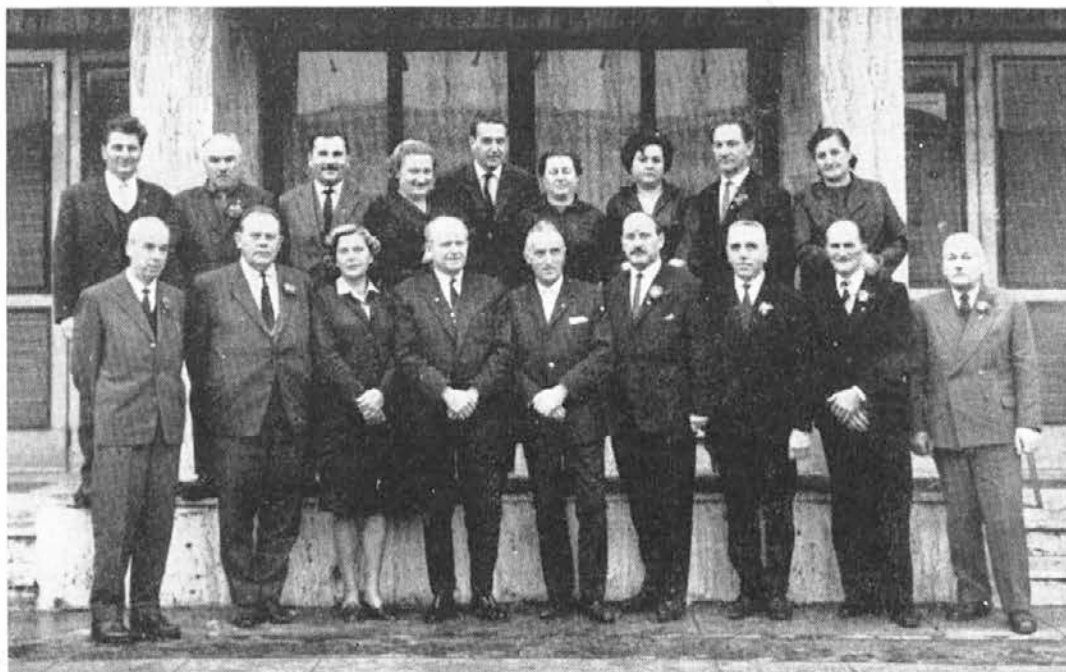
(Izbor št. 5/1965 — izvleček)

V. H.

Lovska

— Ustrelim prvič, zajec sedi. Počim drugič, zajec še vedno sedi. Pritisnem tretjič, zajec še sedi...

— Ali je bil gluh?

30-letni jubilanți dela z ženami in predstavniki železarne

Naši upokojeenci v letu 1966 s predstavniki podjetja

Štirje pogoji za dobre delovne odnose

Često se poudarja, da je ena najvažnejših lastnosti sodobnega vodje, da se zna povezati s svojimi sodelavci, t. j., da je dostopen in da razume njihove potrebe.

Če vodja želi razumeti svoje podrejene, mora poznati njihove želje. Z zadovoljevanjem njihovih teženj (v mejah možnosti) bodo sodelavci srečnejši, njihovo delo pa bo uspešnejše.

Katere so potrebe delovnega človeka?

Človekovo obnašanje ustreza splošnim pravilom, zakonom, ki veljajo za vsakogar, ker imajo vsi ljudje iste osnovne potrebe.

Z ene strani so to potrebe po življenju, po obstanku in rasti telesa, t. j. splošne potrebe, kot so hrana, počitek, ustvarjanje, potreba obrambe pred nevšečnostmi itd. Če se ne zadovolji katera teh potreb, človek lahko trpi kot žival.

Z druge strani obstajajo duševne potrebe, ki jih najbolj občuti človek pri delu.

Potreba po varnosti predstavlja eno od prvih želj vsakogar. Vsak od nas želi zagotoviti svojo bodočnost in bodočnost svoje družine. Spomnimo se strahu pred brezposelnostjo. Ali ne želimo vedeti, kaj se pričakuje od našega dela? Ali ne težimo k izvršitvi določene naloge? Ali ne želimo biti neodvisni? Informacije in zaupanje so nam potrebni, da se ne bi bali negotovosti.

Potreba, da se družimo, je stara. Človek želi živeti v skupini, je družabno bitje, ki ne prenaša osamljenosti. Vsak želi biti član družine, določene skupine, občine, sindikata itd.

Vsi občutimo potrebo, da se spoštuje naše ljudsko dostojanstvo. Ne moremo trpeti, da se z nami postopa kot s številkami ali z

živalmi, s pripomočki ali dovršenimi stroji. Simpatiziramo z drugimi ljudmi ter želimo, da tudi drugi spoštujejo naše človeške lastnosti.

Potreba po pravičnosti in obzirnosti je naslednja, ker želimo, da se prizna vrednost našega dela, pa če je še tako skromno, vrednost našega osebnega prispevka skupnim naporom. Če fizični delavec v redu opravlja svoje delo, tudi on prispeva k razvoju podjetja.

Glavna potreba delovnega človeka je potreba po **razvoju, napredovanju**, t. j. po izpopolnjevanju. Vsakdo želi ustvarjati ter se povzpeti po poklicni lestevici.

Zadovoljitev človeških potreb je temelj dobrih delovnih odnosov. Določeni ljudje mislijo, da ni lahko izboljšati socialne klime v podjetju, in čakajo prekrizanih rok na velike spremembe. Realisti medtem stremijo po tem, da naredijo delovnega človeka zadovoljnejšega s pomočjo majhnih, toda pomembnih gest. Če se te geste često ponavljajo, so delavcu v dokaz, da v njem vidimo osebnost, ki se ji potrebe priznajo.

Delovodja kdaj čaka, da mu nadrejeni pri tem dajo dober zgled. Toda če je to potrebno, bo vsak v svojem sektorju prevzel iniciativo, čeprav bi primer od zgoraj izostal.

Čemu moramo posvetiti posebno pozornost?

Vsakomur pokazati, kako ocenjujemo njegovo delo.

To je videti enostavno, toda malokdaj imamo dovolj hrabrosti, da povemo svojim sodelavcem, kaj ni v redu v njihovem delu. Zopet je brez smisla, če delavcu nenehno ponavljamo, da slabo dela, brez pojasnila, kaj se od njega pričakuje in kaj bi mu omogočilo, da se izpopolni ter napreduje. Če ne postopamo tako, to pomeni, da ne vodimo računa o njegovi potrebi po varnosti. V njem izzovemo vznemirjenost, podobno bojazljivosti neizkušena šoferja, ki mora voziti po neznanem terenu brez dobrih zemljevidov.

Mnogi nadrejeni mislijo med drugim: »Če nič ne rečem, to pomeni, da gre vse, kot je treba.« Toda njihovi podrejeni tega ne vedo. Če je vse v redu, je treba to tudi poudariti. To zadovolji našo potrebo po varnosti.

Upoštevati moramo zasluge.

Za to je prvi pogoj, da delovodja pazljivo opazuje svoje delavce, tako da lahko upošteva vsako izjemno ali izredno dejavnost ter temu primerno pravilno presoja.

To seveda ni lahko, ker je treba upoštevati mnoge faktorje, če se želi delo pravično oceniti.

Vnaprej je treba obveščati ljudi o spremembah, ki se jih tičejo.

Ali takšen postopek ne pomeni spoštovati ljudi, ki imajo svoje nazore, svoje osebno življenje, svoje družinske obveznosti, svoje skrbi in navade? Če delavca šele 5 minut pred koncem delovnega časa obve-

stimo, da mora ostati dalje na delu, pomeni to močnejše v njegovih osebnih namenih, pomeni z njim postopati kot z neko stvarjo.

Treba je premisliti o tem, kaj pomeni za delavca premeščanje iz ene delovne ekipe v drugo, če se z dosedanjo čuti ozko vezan.

Če se delavcem ne pojasni vzroki določenih sprememb, ki se jih tičejo, se bodo njihovi občutki, da so samo delovna sredstva, povečali in s tem tudi njihova negotovost.

Sposobnost posameznika moramo izkoristiti na najboljši način.

Predvsem je treba stremeti po tem, da se odkrijejo sposobnosti. Često se zaradi

Inž. Janko Gnamuš

Toplotno preoblikovanje Cr-C jekel in njegov vpliv na termično obdelavo

Uvod

Pri tako velikem številu različnih vrst jekel, ki se uporabljajo v modernem strojništvu, so našla najširšo uporabo jekla, legirana s kromom. Skoraj vse veje strojništva uporabljajo kromova jekla z drugimi dodatki legirnih elementov.

Posebno vlogo imajo kromova jekla v proizvodnji ležajnih obročkov, ki jih po GOST vodijo kot posebno grupo jekel, in sicer III X 6—III X 15.

Pogoji za ta jekla so, da vzdržijo visok specifični pritisk pri velikih hitrostih.

Kot kromova orodna jekla se uporabljajo predvsem X, III X B za različna orodja, za »štance«, merilne instrumente, valje itd.

Karakteristični zastopnik teh jekel, ki se bo v članku obravnaval, je grupa X z vsebino 1% C in 1,5% Cr.

Cr-C jekla za proizvodnjo krogličnih ležajev so natančneje raziskana; ker so pa ta jekla našla tudi široko uporabo pri proizvodnji orodja, je zato opis v članku razširjen na orodja.

Zaradi obsežnosti gradiva in pomanjka-

pomanjkanja uvidevnosti naloži podrejenim naloga, ki je pod njihovimi zmognostmi ali jih presega. To izzove — odvisno od primera — negotovost ali nezadovoljstvo zaradi prizadete samozavesti.

Toda kaj naj si mislimo o nadrejenih, ki preprečujejo napredek svojih sposobnih sodelavcev zato, ker se ne želijo od njih odvojiti? Ti ne spoštujejo potrebe po napredovanju, ki je v vsakem človeku globoko vsajana.

Zadovoljenje potreb delovnih ljudi je eden glavnih pogojev za zdravo klimo v delovni skupnosti.

(Izbor št. 12/1966 — prevod)

V. H.

nja tehničnih podatkov sem članek razdelil na dva dela:

1. toplotno oblikovanje Cr-C jekel,
2. vpliv toplotnega oblikovanja na termično obdelavo.

V prvem delu je obravnavano v glavnem toplotno preoblikovanje, zbrano iz strokovne literature.

V drugem delu bom obravnaval izključno vpliv toplotnega preoblikovanja ležajnih obročkov, kvalitete OCR 4 ex. sp., kovanih v krcilnih strojih in prostoročno kovanih na termično obdelavo.

Ker se pretežno ukvarjam z različnimi vrstami termične obdelave, sem imel možnost zasledovati pri različnih vložkih strukturno in trdotno odstopanje od zahtevanih predpisov. Na področju termične obdelave smo napravili nešteto raziskav in z uvedbo izotermnega žarjenja smo kvaliteto izboljšali; še naprej pa se tu in tam pojavljajo anomalije pri strukturi. Drugi del članka mora tudi na to dati odgovor.

V članku uporabljam za obravnavana jekla oznako po GOST, zaradi boljšega pregleda in primerjave pa navajam nekaj analiz v primerjavi z jekli naše železarne.

Jekla za kroglične ležaje

Jeklo	C	Kemična analiza v %			S	P
		Cr	Mn	Si		
X 6	1,05—1,15	0,40—0,70	0,20—0,40	0,15—0,35	0,020	0,027
X 9	1,00—1,10	0,90—1,20	0,20—0,40	0,15—0,35	0,020	0,027
X 15	0,95—1,10	1,30—1,65	0,20—0,40	0,15—0,35	0,020	0,027
X 15 C	0,90—1,10	1,30—1,65	0,90—1,20	0,40—0,65	0,020	0,027
OCR 4 ex. sp.	0,95—1,10	1,30—1,65	0,20—0,40	0,15—0,35	P 0,020	S 0,025

Orodna jekla

Jeklo	C	Kemična analiza v %			S	P	V
		Cr	Mn	Si			
9 X	0,80—0,95	1,4 —1,7	0,25—0,35	0,25—0,45			
X ¹	0,95—1,1	1,3 —1,6	0,40	0,35			
X 09 ²	0,95—1,1	0,75—1,05	0,40	0,35			
X 05	1,25—1,40	0,4 —0,6	0,2 —0,4	0,35			
X	1,3 —1,50	1,3 —1,6	0,45—0,70	0,35			

Solska

— Peter, povej mi množino besede »glasbenik«.

— Orkester.

Jeklo	C	Kemična analiza v %			S	P	V
		Cr	Mn	Si			
OHV-3 Merilo spec. OCR 3	0,78—0,92	1,50—1,90	30—40	0,20—0,30	0,10—0,15		
	1,30—1,50	1,40—1,70	0,45—0,70	30			
	1,35—1,15	0,70—0,90	0,2—0,4	30			

Jeklo	C	Kemična analiza v %			Si
		Cr	Mn	W	
XB	0,90—1,05	0,9—1,2	0,8—1,1	1,2—1,6	0,15—0,35
9 XB	0,85—0,95	0,5—0,8	0,9—1,2	0,5—0,8	0,15—0,35
9 XC	0,85—0,95	0,95—1,25	0,3—0,6	—	1,20—1,60
Merilo	0,95—1,15	0,80—1,20	0,9—1,1	1,1—1,4	—

TOPLOTNO PREOBLIKOVANJE

1. Splošne osnove o toplotno obdelovalnem planu

Za segrevanje surovih odkovkov morata biti izpolnjena dva osnovna pogoja:

a) oblikovalni upor materiala mora biti minimalen,

b) struktura, ki nastane, mora biti za nadaljnje preoblikovanje ali nadaljnjo obdelavo primerna.

Pri oblikovanju toplotno oblikovanih surovcev mora biti naklonjena izhodna temperatura in tudi ostati. Pri toplotnem preoblikovanju napake ne smejo nastopati risi in podobno.

Hitrost ogrevanja

Toplotna prevodnost Cr-C jekel je malo manjša kakor C jekel in znatno manjša kot pri železu (tabela 1). Toplotna prevodnost Cr-C jekel z različno vsebino Cr (po GRATSCHU).

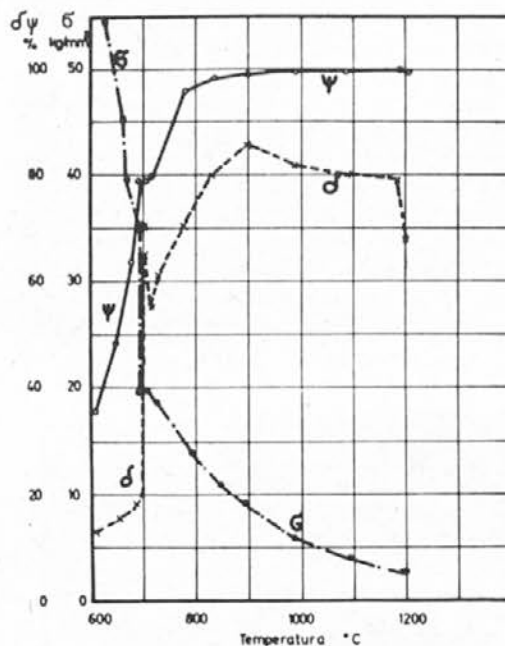
Tabela 1

Jeklo	Topl. prev.	Cal. cm sek	°C
	pri 100° C	pri 600° C	pri 900° C
železo	0,131	0,092	0,081
C jeklo z 1% C	0,100	0,067	0,077
Cr-C jeklo z 1% C, 0,5% Cr	0,098	0,086	0,076
Cr-C jeklo z 1,2% Cr	0,096	0,084	0,075
Cr-C jeklo z 2,0% Cr	0,095	0,082	0,075

Iz tabele 1 se vidi, da se z 1% C toplotna prevodnost za 20% zmanjša. Pri 1,5 do 2% Cr se zmanjša toplotna prevodnost še za 5 do 7%. Segrevalni čas deluje pri teh jeklih podobno kot temperatura (700—800° C). Pri višjih temperaturah (> 800° C) ne obstajajo razlike v toplotni prevodnosti med Cr in C jekli. V praksi je potrebno vedeti, kakšno hitro lahko Cr-C jeklene surovce segrejemo glede na njihovo zmanjšanje toplotne prevodnosti.

Toplotno oblikujemo v splošnem na kovaških strojih palice ne prevelikih presekov (do 120 mm), za ogrevanje največkrat uporabljamo naftne ali plinske peči, ki imajo veliko ogrevalno kapaciteto z veliko toplotno množino, ki je za ogrevanje surovcev neobhodno potrebna.

Bilo je ugotovljeno, da se segreje v naftni peči jeklena palica iz Cr-C jekla X (III X 15) s premerom 100 do 120 mm v 25 do 30 min. do pregretega jedra. Pri tem sorazmerno hitrem ogrevanju pa ne nastajajo napake na jeklu. Do takih napak lahko pride, če surovci vsebujejo pred

Slika 1 — sprememba mehanskih lastnosti Cr-C jekla z 0,95% C in 1,5% Cr v temperaturnem območju med 600—1200° C

ogrevanjem napake, posebno lunckerje ali vložke žilindre.

Tudi pri kovanju pod kovaškimi kladivi so dopustne velike ohlajevalne hitrosti. Največje hitrosti lahko dosežemo, ko bodo surovci dani v peč z največjo temperaturo. Pri raziskavi smo vložili v segreto peč na 1150° C vložek med 300 in 400 kg jeklenih palic in se na njih niso pojavile nobene napake.

Torej lahko Cr-C jekla X (III X 15) in tudi druga Cr jekla končno sestavimo in izkoristimo velike možnosti ogrevalnih lastnosti, lahko jih ogrejemo v peči, v kateri se nahaja temperatura oblikovanja.

Lokalno pregretje surovcev, ki bi na primer lahko nastalo, če bi ti bili v peči ogrevani od direktnega plamena, moramo izključiti.

Močna lokalna pregretja po preseku z visoko temperaturo lahko povzročajo razpoke ogreth ali oblikovanih surovcev.

Temperatura surovca mora biti pred preoblikovanjem po celem preseku izenačena. Ogrevanje v celi peči vseh palic surovcev mora biti enakomerno, kar bo dalo dobre rezultate. Kopičenje surovcev v peči ni priporočljivo.

Temperatura ogrevanja

Kovaška temperatura je dana:

1. za držanje mehanskih lastnosti nekega jekla pri visokih temperaturah, ki so za preoblikovanje jekel odločilne;

2. s preoblikovalnimi pogoji, ki določajo preoblikovanje; zadnje zavisi od načina toplotnega preoblikovanja, na primer svobodno kovanje;

3. z vplivom preoblikovalne temperature na kakovost in lastnosti kovaških rezultatov (struktura, trdnost).

Kratko povzeto, ogrevalna temperatura toplotnega preoblikovanja mora imeti zagotovljeno plastičnost in preskbnjeno ustrezno strukturo.

a) Vpliv temperature ogrevanja na mehanske lastnosti

Mehanske lastnosti Cr-C jekel pri visokih temperaturah so bogato obdelane v delih N. Silbermana in J. Ohrimenka, raziskave Cr-Mn-C jekla z 0,99% Cr in 0,35% Mn.

Raziskave so bile narejene na probah dolžine 100 mm, Ø 10 mm pri preoblikovalni hitrosti 0,5 mm/sek. z naslednjimi podatki: trdnost pade pri 850° Celzija na 9,5 kg/mm² in znaša pri 1100° Celzija samo 3 kg/mm². Brinellova trdota je dobro merilo za presojanje preoblikovalne sposobnosti jekla, ki močno pade z naraščajočo temperaturo, kar se vidi iz merjenja izhodnega stanja takega jekla s 152 kg/mm²; pri 750° C ima 60 kg/mm²; pri 850° C pa 50 kg/mm².

Pri 1100° C znaša Brinellova trdota samo še 11,5 kg/mm² in je skladna z močnim padom trdnosti pri visokih temperaturah. Omeniti je treba, da je trdota Cr-C jekla v γ območju ležečih temperatur precej nad ustrezno ležečimi C jekli; iz tega sledi, da je Cr-C jekla težje kovati kot C jekla.

Meja elastičnosti pade pri visokih temperaturah na majhno vrednost. Cr-C jeklu pretiže že pri visokih temperaturah pri majhnih plastičnih napetostih oblikovne spremembe.

Raztezanje se poveča z naraščajočo temperaturo in doseže pri 800° C 40% in pri 1100° C 50%. Kontrakcija doseže prav tako svojo mejno vrednost (tudi 100%).

Slika št. 1 kaže spremembo mehanskih lastnosti Cr-C jekla z 0,95% C in 1,5% Cr v enem temperaturnem območju med 600 do 1200° C.

Izhodno stanje je bilo žarjeno (temperatura žarjenja 1150° C in z ohlajanjem do raziskane temperature). Krivulje kažejo pomembnost pojemanja trdnosti in ustrezno vzpenjanje raztezka in kontrakcije. V kritičnem območju nastopajo močne skokovite spremembe lastnosti, ki so na krivulji označene s križcem, ki ustreza začetku in koncu perlitne premene.

Po raziskavah M. Wratzkega in I. Frančevića pokažejo omenjena jekla po ohlajanju do 606° C naslednje številčne vrednosti: trdnost 18,9 kp/mm², raztezek 58%, kontrakcija 79,9%.

Pri držanju na temperaturi 696° C (15 min.) bodo perlitne spremembe uspešne: trdnost se zviša na 35,6 kp/mm², raztezek pade na 17,7%, prav tako tudi kontrakcija 64,6%.

Postopki kovanja, na primer toplo preoblikovanje, često mima možnosti, da bodo vsi surovci pri isti temperaturi preoblikovani. Tako bodo na primer pri kovanju obročkov iz enega surovca, ki je do mejne temperature (kovaške začetne temperature) segret, nekateri obročki takoj kovani. Prvi obroček bo pri mejni temperaturi ko-

van, vsi naslednji pa bodo, kar je navadno, pri nižjih temperaturah kovani. Ko dosežemo najnižjo temperaturo kovanja, bo surovec sicer že topel dan na ponovno segretje v peč in segret ponovno na temperaturo kovanja. Pri tem so ponovno segreti konci palic, ki so že bili segreti in ohlajeni. Potemtakem bodo prvi obročki te skupine po ponovnem segretju kovani, drugi pa po ponovnem segretju ponovno ohlajeni. Iz tega se naredi toplotno predelovalni plan, ki sestoji iz večkratnih ogrevanj, kovanja in vmesnih ohlajanj.

Isto je tudi pri večkratnem toplotno preoblikovalnem postopku, na primer določene spremembe na prerezu ne morejo biti v eni vročini predelane. V tej zvezi nas naravno zanima rezultat vpliva ponovnih ogrevanj na mehanske lastnosti pri nadevtektoidnih Cr jeklih. Podatki M. Silbermana, J. Ohrimenka, M. Wratzkega in Franceviča kažejo, da večkratna ogrevanja in pregretja v vseh primerih zmanjšujejo trdnost. Če nismo dosegli po prvem segretju ohlajanja pod A_1 , potem bo padanje trdnosti tem večje, čim višja je bila temperatura prvega segretja. Znani rezultati preoblikovanj nam pokažejo, da se splošno povečata raztezek in kontrakcija zaradi vmesnih ogrevanj. Ta je tem večji, čim višja je izhodna temperatura, ki nastopi pri predgrevanju in je med 1150 do 1180°C.

Potemtakem naredi visoka temperatura pred segrevanjem majhno povečanje preoblikovalne zmožnosti in zmanjšuje upor preoblikovanja. Te spremembe bodo povzročale tudi strukturne spremembe, začetek predgretja bo spremljan z intenzivno raztopitvijo zaostalih karbidov in s fino razdelitvijo vložkov žilindre. Raztapljanje karbidov in povečanje zrna zmanjšuje trdnost in povečuje določene meje plastičnosti in s tem preoblikovanje jekla.

Podaljšanje držanja na temperaturi povzroča prav tako povečanje zmožnosti preoblikovanja in zmanjšuje preoblikovalni upor.

b) Vpliv ogrevanja na strukturo in trdnost jekla po preoblikovanju

1. Začetna temperatura ogrevanja

Pri ogrevanju Cr-C jekla III X 15 (X) do temperature 880 do 900°C se raztopijo primarni nadevtektoidni karbidi. To pospešuje rast zrna. Isto se izvrši posebno intenzivno pri 1100 do 1150°C in ta temperatura velja kot meja za raztopitve submikroskopskih delčkov, ki omejujejo rast zrna.

Dviganju temperature ustreza pojemnaje trdnosti kovine po meji zrna hitreje kot v notranjosti zrna. Pri neki določeni temperaturi bo prva manjša kot zadnja; to vodi k splošnemu zmanjšanju površine mej oblikovanega zrna. To stanje, v katerem trdnost na meji zrn pomanjšamo, je isto kot v notranjosti zrna; pravimo ji splošno pregretje. Če sunemo ali močno stresemo pregreto jeklo, potem se bo razpočilo po mejah zrn (medkristalne razpoke).

Za Cr-C jekla tipa III X 15 (X) leži ta nevarna temperatura med 1150 do 1180°C. Meje zrn, ki so se tvorile pri tako visoki temperaturi, so zelo stabilne in ostanejo celo pri rekristalizaciji, prav tako pri nadaljevalni toplotni obdelavi. Če sledi po-

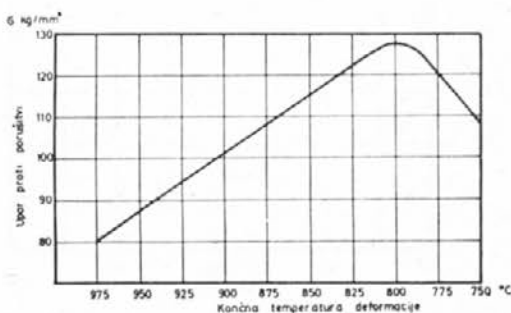
časno ohlajanje, bodo izpadli karbidi in obnovili stare meje zrn.

Če je 1150°C temperatura, izzove v oksidacijski atmosferi sežganje kovine. Pojavov sežganja ne moremo regenerirati in je brezpogojno izmeček. Z dosegom temperature topljenja (lokalnega natopljenja) bi bilo Cr-C jeklo z 1% C in 1,6% Cr pri 1225 do 1240°C popolnoma pokvarjeno. Najvišja kovaška temperatura mora potemtakem ležati pod začetkom temperaturnega pregretja, torej omejena na 1100 do 1120°C. Praktično lahko uporabljamo tako visoke temperature samo pri dolgo trajajočih operacijah, pri kovanju kompliciranih izdelkov. V ostalih primerih, kjer je temperatura kovanja omejena, mora biti kovaška temperatura, ki je za preoblikovalno končno temperaturo odločilna, nižja.

2. Kovaška končna temperatura

V naslednjem moramo še raziskati vpliv naklonjenosti končne temperature kovanja na trdnost in fino sestavo proizvodov Cr-C jekla tipa III X 15.

Ležajni obročki z zunanjim premerom 135 mm in debelostjo 32 mm iz Cr-C jekla III X 15 bodo pri različnih končnih temperaturah oblikovani (kovani). Ohlajamo jih na zraku prav kot vse obročke s hitrostjo

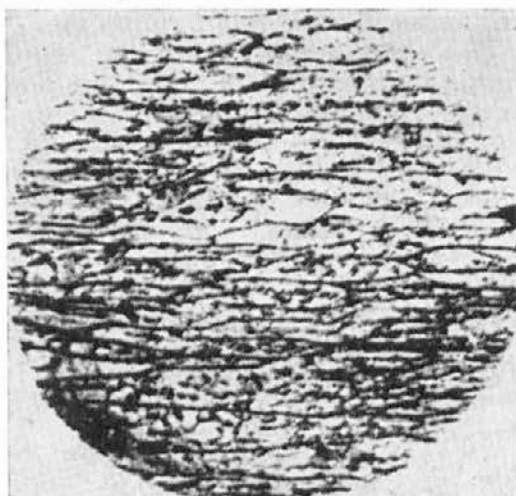

Slika 2 — vpliv preoblikovalne temperature na trdnost kaljenega jekla

90 do 100°C/min. Pridruženo temu naj bodo nekateri ležajni obročki odžarjeni in nato pri enakih pogojih kaljeni. Iz raziskave na upogibno trdnost sledita dva povzetka.

Dognano je, da se trdnost ležajnih obročkov s padajočo končno oblikovalno temperaturo do 800°C nepretrgoma dviga. Obročkom, ki so oblikovani pod 800°C, pa pojema trdnost.

Raziskava sestave pokaže pri končni temperaturi 900°C oblikovanih ležajnih obročkov še manjše zrno. Pod 800°C se

Slika 3 — trakasta struktura Cr-C jekla III X 15 z 1% C in 1,6% Cr. Končna temperatura kovanja je bila 740°C

začnejo pri dani hitrosti ohlajanja izločati karbidi. Izločanje je tem močnejše, čim nižja je temperatura in čim daljši je čas trajanja preoblikovanja. Karbidi, ki se pa bodo izločali pred oblikovanjem ali med njim, se razlegnejo skupaj z deformiranimi zrnji v smeri preoblikovanja in tvorijo trakasto strukturo (slika št. 3). Enako je tudi pri močnem pojemanju trdnosti v izhodnem stanju in tudi po toplotni predelavi, na primer pri kovanju.

Kovaška končna temperatura (poltoplo kovanje) je 800°C; da najmanjša zrna in s tem višjo trdnost izdelkov; lahko služi kot minimalna končna temperatura kovanja. Do 800°C moramo računati z majhnimi povečanimi izločanja karbidov.

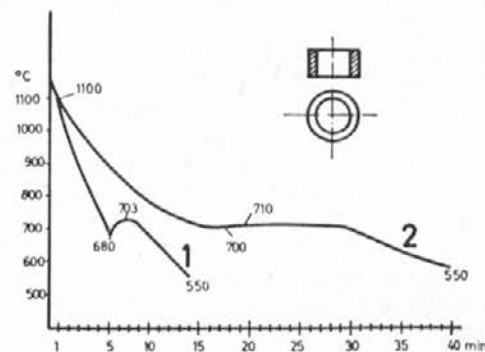
Posebno nevaren je padec kovaške temperature do temperature alotropske spremembe A_1 , ki je za Cr-C jekla med 700 do 710°C; s to spremembo prostorske mreže se plastičnost jekla zmanjša. Iz zmesnih kristalov (avstenita) se tvori perlit, ki je trši in se težko preoblikuje, tako da obstaja možnost razpok. Naklonjena končna temperatura kovanja za Cr-C jekla tipa III X 15 je lahko temperatura med 800 do 830°C.

Vsekakor pride za kovanje Cr jekel pri tej temperaturi z visoko vsebnostjo C zaradi trdote zmesnih kristalov v poštev prostoročno kovanje.

Pri naslednjem toplem kovanju moramo zaradi različnih proizvodno tehničnih vprašanj (stabilnosti in zmogljivosti stiskalnice itd.) preoblikovalni postopek pri visoki temperaturi dokončati.

Za obrazlago, katere temperature se lahko uporabljajo, so raziskali najprej vpliv končne temperature na strukturo pri polsegretem kovanem jeklu. Pri tem moramo načelno opozoriti, da tudi ohlajevalna hitrost vpliva na strukturo jekla.

Večja ohlajevalna hitrost bo pri manjših kovaških oblikovanih delih (stranica s premerom 2–3 cm²), ki bodo posamezno na zraku ohlajeni; samo po sebi razumljivo se bodo hitreje ohladili, kakor pa če bodo v kupu naravnani.

Slika 4 — ohlajevalna hitrost kovanjih ležajev na zraku (1) in v kupu (2)

Slika št. 4 kaže ohlajevalni potek ležajev s 192 mm zunanjega premera in debelostjo 96 mm iz Cr-C jekla III X 15, ki so bili pod kovaškim kladivom kovani. Krivulja 1 kaže obročke, ki so bili ohlajeni na zraku. Krivulja 2 kaže obročke, ki so bili ohlajeni v kupu. Pogoji kovanja so bili pri obeh dveh enaki. Vidimo, da ima ohlajevalna hitrost pod normalnimi delovnimi pogoji zelo široko območje.

V tabeli št. 3 so podane praktične ohlajevalne hitrosti ležajev srednje velikosti, ki

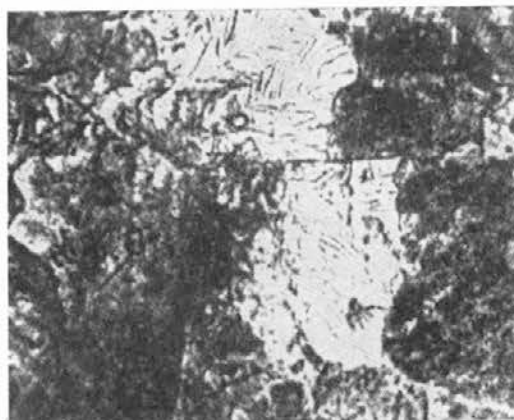
so pod različnimi pogoji — posamič ali v kupu, ohlajeni.

Tabela št. 3

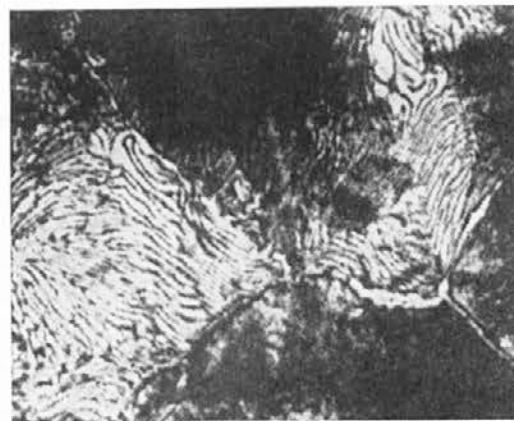
Izmeritve			Povprečne meritve hitrosti ohlajevanja °C/min.			
zunanji premer	notranji premer	debelost	v območju 100—730° C		v območju 730—670° C	
			enojno	v kupu	posamezno	v kupu
195	155	47	95	35,6	14,7	6,6
145	115	35	95	28,4	20,0	3,7
175	100	20	81,4	27	15,0	3,4

Za velike ležajne obročke in orodja se najdejo v proizvodnji poročila, ki pravijo, da kovaški odkovki (velikost 150—200 mm) prenesejo ohlajevalno hitrost na mirnem zraku 4 do 5° C/min. Naslednja vrsta da še nekaj podatkov (glej slike 5 do 10) o sestavi Cr-C jekel v različnih temperaturnih območjih.

Sliki 5 in 5a kažejo fino sestavo kovaških odkovkov, katerih kovanje je bilo končano pri 1020 do 1050° C. Pri kosih za orodja na sliki 5 je v obeh primerih zrno

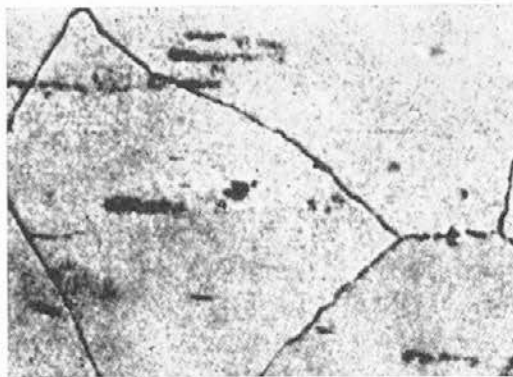
Slika 5 — fina sestava po kovanju pri 1020 do 1050° C, ohlajevano 75° C/min. 500 × povečava

Slika 5a — fina sestava po kovanju pri 1020 do 1050° C, ohlajevano 15° C/min. 500 × povečava

grobo. V prvem primeru so meje komaj zaznavne, v drugem primeru je vidna karbidna mreža. Perlit je v drugem primeru bolj grobo lamelaren kot v prvem. Slike od 6 do 9 kažejo fino sestavo kovaških kosov, preoblikovanih na spodnji kovaški temperaturi in z eno hitrostjo ohlajenih.

Jedkanje z natrijevim pikratom pokaže izločene karbide samo na mejah zrn. Sliki 6 in 7 kažejo fino sestavo kovaških odkovkov, pri katerih je bila kovaška končna temperatura 1120 do 1150° C in ohlajevalna hitrost 75 oziroma 15° C/min. V prvem primeru dobimo drobno karbidno mrežo, v

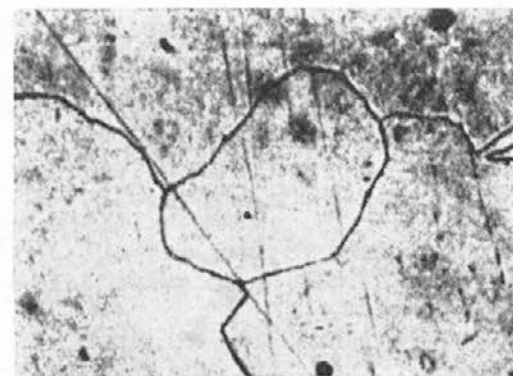
Slika 6 — fina sestava po kovanju 1120 do 1150° C, ohlajevano 75° C/min. Jedkano v natrijevem pikratu, 500 × povečava

Slika 7 — fina sestava po kovanju 1120 do 1150° C, ohlajevano 15° C/min. Jedkano v natrijevem pikratu, 500 × povečava

drugem primeru pa dobimo grobo zrno z močno izločenimi karbidi. Sliki 8 in 9 prav tako kot sliki 5 in 5a ponazarjata fino sestavo kovaških odkovkov. Pri tem je bila končna kovaška temperatura 1020 do 1050° Celzija in ohlajevalna hitrost 75 oziroma 15° C/min. Kaže se malo manjše zrno s finejšimi mejami zrn brez izločenih karbidov. (Slika 8, ohlajevalna hitrost 75° C na minuto.)

Pri končni temperaturi kovanja 920 do 950 dobimo fino zrno. Pri ohlajevalni hi-

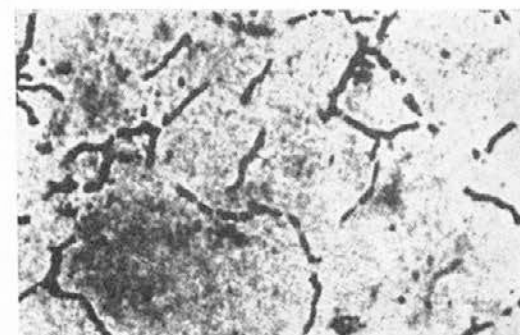
Slika 8 — fina sestava pri 1020 do 1050° C, ohlajevano 75° C/min. Jedkano v natrijevem pikratu, 500 × povečava

trosti 15° C/min. pride še do izločitve karbidov mreže. Če zmanjšamo ohlajevalno hitrost na 4 do 5° C/min., potem bo izločena karbidna mreža znatno bolj groba (slika 10). Pri hitrejšem ohlajevanju 75° C/min. manjka karbidna mreža (kakor v predhodnih primerih).

S tem pri nadevtektoidnih Cr-C jeklih nastopi sled karbidne mreže; pri jeklih, ki so po kovanju pri končni temperaturi ko-

Slika 9 — fina sestava pri 1020 do 1050° C, ohlajevano 15° C/min. Jedkano v natrijevem pikratu, 500 × povečava

Slika 10 — fina sestava po končanem kovanju pri 920 do 950° C, ohlajevalna hitrost 4° C/min. Jedkanje v natrijevem pikratu, 500 × povečava

vanja 1120—1150° C bila ohlajena s poljubno ohlajevalno hitrostjo, prav tako kot pri takih, ki je bilo kovanje končano pri 920—950° C in pri 1020—1050° C in se je ohlajevanje zavleklo. Pri hitrejšem ohlajevanju (75° C/min.) ne pride do tvorbe karbidne mreže. Če znaša kovaška temperatura 850—860° C in nižje, potem dobimo pri poljubni ohlajevalni hitrosti fino zrno brez karbidov na meji zrn. Če počasno ohlajamo od te temperature, bomo lahko eventualno tvorjeno karbidno mrežo z naslednjim žarjenjem odpravili.

Na podlagi sporočenih uspehov sestavne raziskave lahko sklepamo, da je optimalna kovaška končna temperatura 850 do 860° C za nadevtektoidno Cr-C jeklo prenesljiva. Pri tej temperaturi vsebuje pri vseh ohlajevalnih hitrostih poleg zadosti velike predelave fino zrno brez znatne karbidne mreže. Pri ohlajevalni hitrosti nad 50° C/min. prenese zgornjo mejo kovaške temperature 950° C.

Ohlajevanje kovaških kosov

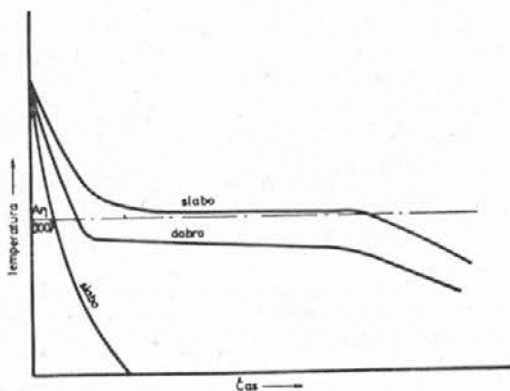
Če izključimo možnost pregretja in sežganja kakor tudi kovanja pod 800° C, potem je odvisna struktura kovaških odkovkov iz nadevtektoidnega Cr-C jekla načelno od ohlajevalne hitrosti pri kovanju. Ohlajevalni postopek določa velikost perlitnih zrn in velikost cementitnih lamel v perlitu. Da je struktura kovaških kosov izhodna sestava za vse naslednje termične obdelave, kot žarjenje in kaljenje, nam

pokaže izid odvisnosti v precejšnji meri direktno od ohlajevalne hitrosti po kovanju. Kot najmanjše ohlajevalne hitrosti lahko veljajo, če ne pride do tvorbe mreže. Pri kovaških končnih temperaturah od 900° C ne sme ohlajevalna hitrost biti pod 45 do 50° C/min. Za take od 800—850° C je ohlajevalna hitrost praktično brez vpliva na fino sestavo. Torej je še treba pojasniti, kako višino ohlajevalne hitrosti lahko uporabimo.

Pri ohlajevanju manjših kovaških odkovkov iz jekla za kroglične ležaje od visokih temperatur na zraku pride do tvorbe martenzita. Ker te spremljajo močne lokalne napetosti (hladno oblikovanje), je ohlajevanje na mirujočem zraku nedopustno.

Največja ohlajevalna hitrost kovaških odkovkov iz Cr-C jekla povzroča jeklu določeno nehomogenost, ki se tudi z martenzitno tvorbo ne spremeni.

Za Cr-C jekla III(X 15) leži hitrostna meja ohlajanja pod 250° C/min. Nenadne lokalne ohladitve, ki jih povzroča voda, če pride na razgret odkovek, povzročajo, da odkovek razpoka. Do takega izmečka pride, če voda, ki jo uporabljamo za hlajenje stiskalnice, pri poltoplem kovanju pride v vdolbine gravure in nato na kos.

Slika 11 — hitrost ohlajanja Cr-C jekel v odvisnosti od končne temperature — predelave v vročem

Na sliki št. 11 so najsmotnejše ohlajevalne hitrosti za Cr-C jekla v odvisnosti od toplotnega oblikovanja in končne temperature.

2. Praktični potek toplotnega preoblikovanja

Kovanje in poltoplotno kovanje s kovaškimi kladivi

Toplotno preoblikovalna stopnja je lahko za kovaške kose, ki so iz toplo valjanega materiala, poljubna. Pri tem moramo samo upoštevati, da trdnost izdelkov z naraščajočo toplotno preoblikovalno stopnjo raste.

Zgornja meja ogrevalne temperature za kovanje in toplo štančanje Cr-C jekel III X 15 do III X 6, X, 9 XC, X 09 leži približno pri 1100—1120° C in za Cr-C-Mn jekla XI¹, XB¹, X 15¹ pa pri 1080—1100° C.

Če osebe ni zadostno kvalificirano, potem so temperaturna odstopanja za približno 30—50° C.

Ogrevanje kovaških izdelkov sledi v mulastih pečeh, ki so ogrevane s plinom. Temperatura ogrevalnega prostora peči ne sme prekoračiti za več kot 80—100° C predvidene temperature.

Odkovki morajo biti dobro pregreti. Biti morajo smotno zloženi v peč z majhno vmesno razdaljo (1/4 do 1/2 premera). Zlaganje na kup ni priporočljivo. Zmogljivost ogrevalne peči mora biti porok, da bo vsak posamezen kovaški kos pod enakimi pogoji segret in kovan. Pri vzetju odkovkov iz peči bo neprenehoma sledilo enako število vložnih odkovkov v peč.

Za vložke so ogrevalni časi vidni v tabeli št. 4.

Tabela št. 4

Premer surovcev	Čas ogrevalna min.	Čas ogrevalna min.	Premer surovcev
do 30	10	90—100	40—50
30—50	15—20	110—130	50—60
50—70	20—30	130—150	60—80
70—90	30—40	150—170	80—110

Pri prekinitvi več kot od 30 do 40 minut moramo prekiniti dovajanje goriva ali pa surovce odstaviti iz peči. Trda Cr-C jekla lahko kujemo samo s kovaškimi kladivi z znatno udarno energijo. Za ta primer je pri prostoročnem kovanju smotno uporabljati končne temperature kovanja, ki so za posamezne grupe jekel naslednje:

III X 15, III X 9, X, 9 X, X 09 800—830° C,
X 05, X, XB, III X 15, C . . . 830—860° C,
9 XC 840—870° C.

Pri poltoplem kovanju so te temperature glede na težko napolnitev gravure in hitro obrabljenje utopov nedostopne. Zaradi teh nasprotnih delovanj se poskuša surovce segreti na višje temperature. Temu se moramo neobhodno izogibati, čeprav se stroški utopov povečajo. Kot že izvajano, leži najsmotnejša temperatura poltoplega kovanja za Cr-C jekla III X 15 in za enakovrstna pri 850—860° C in za Cr-C-Mn XI¹, XB¹, 9 XC pri 880—900° C. Pri zadrževanju te temperature je kakovost strukture neodvisna od ohlajevalne hitrosti. Začetna temperatura poltoplega kovanja se ravna po tempu kovaške zmogljivosti. Izbere se tako, da bo navedena končna preoblikovalna temperatura zadržana. Za postopke kovanja večjih krogel se bodo uporabljale naslednje temperature:

krogla s premerom 1 3/4 do 3" 900—860° C,
krogla s premerom 3 do 4" 900—950° C.

Kovaške kose, kot je bilo že omenjeno, ohlajamo posamezno na zraku. Za jekla XB¹ in 9 XB je priporočljivo počasnejše ohlajanje v ogrevalni jami ali v kupu.

Kovanje obročkov v krčilnih strojih

Kovanje (krčenje v utopih) ležajnih obročkov iz palic v krčilnih strojih lahko označimo kot posebnost. Iz palic, segretilih na kovaško temperaturo, bodo nekateri deli pri padajoči temperaturi kovani. Kovanju, ki je v eni vročini opravljeno, sledi potemtakem kovanje pri različnih temperaturah, ki vodijo k različnim velikostim zrna odkovkov. Ta spoznanja nas silijo, da temperaturna območja močno zožimo pri kovanju.

Izločanju karbidne mreže se pri prvih obročkih izognemo tako, da ohlajamo po kosih, nikakor pa ne skupaj v kupu. Velika množina kovaških kosov skupaj se ne ohlaja enakomerno.

Kovanje uspešno poteka pri temperaturi med 1050—850° C. Vstavljene palice so v vrsti na dnu peči v razmaku za polovico premera, ki ustreza ogrevanju. Število palic iz peči, vzeti iz krčilni stroj, mora biti enako številu novih, dodanih v peč, da je skupno število ogrevanih palic vedno enako.

Število palic, ki bo istočasno v peči ogrevano z neprekinjenim delom, je porok za uspeh in je po A. W. Abrahamu izračunana formula:

$$n = \frac{t_n}{at_2} + 1$$

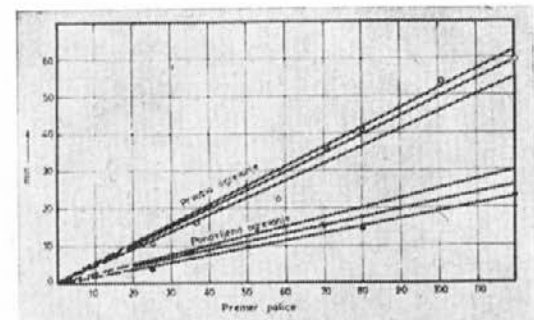
pri čemer je:

t_2 = čas zgotovitve (stroja in pomožni čas), ki ga kovanje zahteva;

a = število kovaških kosov, ki pripadajo enemu ogrevanju (polnjenju);

t_n = čas ogrevanja palic v peči.

Čas, ki je potreben za segretje mrzlih palic (prvo gretje in prva toplota) in ponovno segrevanje palic (ponovno ogrevanje, druga toplota), je na sliki št. 13 raz-

Slika 13 — čas ogrevanja jekla III X 15 v odvisnosti od premera

ložen v odvisnosti premera. Vrednosti, ki so vnesene za drobne palice, so nekaj povišane.

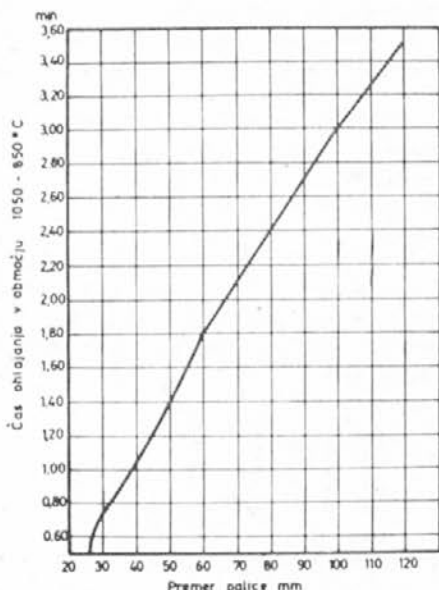
Dolžina ogrevalnih delov palic nam da naslednje orientacijsko premišljevanje. Ohlajevalni čas ogretilih palic T med toplotnim preoblikovanjem od 1050—850° C (slika št. 14) je zaradi odvajanja toplote v izenačitvi z ohlajevalnim časom na mirujočem zraku zelo majhen.

S povprečnim trajanjem kovanja enega kovaškega kosa bo število kosov, ki bodo pri enem ogrevanju kovani:

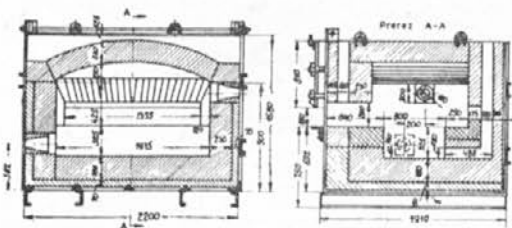
$$n = \frac{T}{t \text{ sred.}}$$

Dolžine ogrevanih delov palic L so določene. Če je dolžina dejansko ogretega dela večja kot L , potem bo palica, ki je v času T ohlajena, tako ali tako zadosti ogreta in s tem število kosov dano. Če je dolžina ogretega dela manjša kot L , potem se mora preoblikovanje večkrat prekiniti, s čimer se vzdržljivost krčilnega stroja zmanjša. V tem primeru se mora dolžina peči podaljšati, tako da je dolžina ogrete palice daljša. S pravilnim zalaganjem surovcev določene dolžine se zagotovi z neprekinjenim dovajanjem plinu topel zrak in s tem dosežemo maksimalno storilnost krčilnega stroja. S tega gledišča je ogrevanje palic zaključenih vložkov manj produktivno. Zaradi ekonomičnosti morajo biti zastoji ali popravila krčilnega stroja kakor tudi menjava utopov, ki pre-

kinjajo normalno obratovanje, povezani s popravili peči.

Slika 14 — ohlajevalni čas segretega jekla IXX 15 med toplim prebijanjem 1050—950° C

Slika 15 — Muflova peč za ogrevanje palic

Palice ogrevamo normalno v plinskih muflastih pečeh, redkeje v električnih pečeh. Velike potisne peči so porok za hitro in ekonomično obratovanje s surovci.

Prebijanje (»štancanje«) segrelih obročkov in krogel (poltoplo prebijanje)

Pri modernem prebijanju (kovaške stikalnice) lahko iz surovcev dobimo vložke (medprodukte) z obrisom, ki še niso popolnoma končni produkti; manjka še ena mehanska operacija. Pri tem moramo razlikovati začetno (grobo struženje, skobljanje) in končno (fino struženje, brušenje) mehansko obdelavo.

Raziskave imajo nalogo delovne postopke reducirati na minimum. Uspemo pa tako, da vsaj pripravljalne operacije izpustimo. S tem se bistveno poenostavi mehanska obdelava. Take naloge bodo smotrne in s pomočjo takmalnega hladnega prebijanja razvozlane. Na drugi strani so znaki in oblika hladno prebitih izdelkov omejeni le za pripravne vrste jekel. Od tod izhaja prizadevanje, da se najde delovni postopek, da trde materiale z neznatnim dodatkom in dobro površino poltoplo prebijemo.

Proizvode, ki bodo z enim udarcem prebiti (»štancani«), lahko po segretju skozi »poltople štance« oblikujemo. Odkovki bodo pri tem segreti na rdečo barvo (800° Celzija) in ne na končno kovaško temperaturo 1050° Celzija. Pri kratkem času ogrevanja so odkovki brez odgorka, brez cundra na površini. Kosi imajo enak volumen kot prej, so torej neizpremenjeni in metalno čisti ter jih lahko naknadno brez mehanske obdelave kar obrusimo. Za to so potrebne male tolerance in dodatek.

O preoblikovanju Cr-C jekla (Cr-C jekla IXX 15) pri 780 do 800° C ležijo preizkusi Wratzkega in Frankoviča. Po tem se poveča natezna trdnost od približno 5 kg/mm² pri 1000° C na 16 kg/mm² pri 750° C. Raztezanje pade od 85 % pri 1000° Celzija na 65 % pri 750° C; tedaj se zviša preoblikovalni upor za trikrat in razteznost se zniža za 25 %. Tabela št. 5 nam nazorno prikaže te odnose plastičnosti pri različnih temperaturah.

Tabela št. 5

Preizkusna temperatura	Raztržna trdnost kg/mm ²	Razteznost %	Kontrakcija %
žarjeno stanje			
650	70	14	36
700	45	15	48
785	35	18	64
	13	70	97

Pri temperaturah, kot na primer 785° C, ki leži v avstenitnem polju, je trdnost jekla X (IXX 15) petkrat manjša kot pri sobni temperaturi. Razteznost, ki predstavlja merilo razsodnosti preoblikovanja, je trikrat do štirikrat tako velika kot pri sobni temperaturi. Čeprav je nadevtektoidno Cr-C jeklo sorazmerno trdo in manj plastično, je tako njegov upor preoblikovanja v območju znatno manjši kot pri sobni temperaturi.

Naklonjena ogrevalna temperatura za poltoplo prebijanje je lahko potem precej zgoraj nad točko Ac₁, torej leži pri 780 do 820° C. Višje temperature ne ustrezajo zahtevam čistega prebijanja, nižje temperature ne zadostujejo za preoblikovanje materiala.

Pri nižjih temperaturah ne moremo izpeljati pol segrelih prebijanj, pa četudi imamo za vodilo različne poteke dela, ker temperatura prehitro pade pod Ar.

V tovarni krogljčnih ležajev bo poltoplo prebijanje za pripravo krogel (premera 7/8" do 1 1/2") uporabno tudi za ležajne obročke.

Krogle bodo kovane iz palic, ki bodo segrete v komorni peči na preoblikovalno temperaturo, ki znaša za jeklo IXX 15 od 820—840° C in za jeklo X 15 C od 830—850° Celzija. Ogrevalni čas znaša za palice premera od 15 do 30 mm od 20 do 30 min. Kovaška operacija bo izpeljana pri 730 do 740° C. Surovci za uporne ležaje bodo z naslednjimi temperaturami ogreti v električnih pečeh z zaščitno atmosfero; poltoplo prebijanje na 700° C, poltoplo prebijanje ležajev, ki bodo brez struženja brušeni in polirani, na 830—840° C, poltoplo prebijanje ležajev, ki so samo očiščeni in polirani pri 800—810° C. Poltoplo prebijanje se lahko nadaljuje, če je ogreje, ki je za prebijanje upornih ležajnih obročkov, uporabno in jim ustreza.

Možnost zadržati potrebno majhno toleranco pri poltoplem prebijanju bo odvisna od trdote in kakovosti uporabljenih odkovkov. Če bodo posebne zahteve postavljene za orodje, bodo prav gotovo glede na velikost trdote, ki jo odkovki imajo pri delovni temperaturi. Uporaba poltoplega prebijanja je možna ali pa ne, odvisno je od obstojnosti orodja. Preskrbeti moramo trdo, manj plastično kovino z malo dovoljene tolerance za prebijanje.

Orodja morajo v tem primeru, kó bodo za hladno in toplo prebijanje uporabljena, združevati v sebi visoko trdnost materiala, posebno še v vročem.

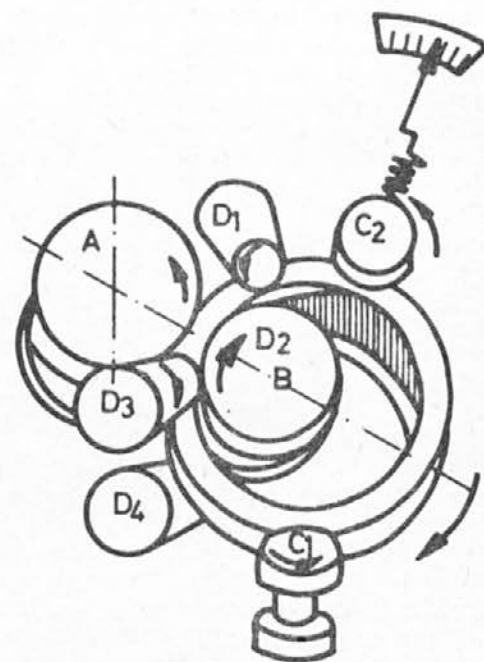
Toplo valjanje (izvaljanje) ležajev

Pri poltoplem prebijanju (kalibriranju) lahko dobimo merotočne surovce enostavnih oblik. Iz neobdelanih obročev s kompliciranimi profili bomo dobili po toplem valjanju (izvaljanju) šele ležaj; pri teh ugodnih primerih doseženi profili ustrezajo za nadaljevanje v končne izdelke.

Predkovani neobdelani obroči na krčilnih strojih ali pod kladivom bodo imeli premer, ki je manjši kot premer končnega izdelka; takega damo med dve vrtljivi telesi. Ti zgostita steno obročka, ki se pri tem v svojem obsegu raztegne in zaradi tega svoj premer poveča. Steno obroček lahko skupaj zgostimo z vrtljivimi telesi, ki sta lahko dva profilna valja ali en valj in ena obročasta matrica, ki nadomesti valj. Za dosego te večje natančnosti profilov za valjanje damo še dva stranska stiskalna valja. Z valjanjem stranske obročeve in čelne ploskve dosežemo še večje zgoščevanje jekla.

Skica 16 kaže shematsko profilno valjarsko napravo. Surovci, ki bi se naj izvaljali, morajo biti ogreti v vrtljni ali potisni peči na 950—1000° C, skupni ogrevalni čas znaša 15 do 40 minut.

Valjanje obročev pri nekoliko povišani temperaturi 800° C (800—850° C) predstavlja osnovo za preišljene postavitve najbolj naklonjenih oblikovalnih temperatur. Največja vzdržljivost valjev bo dosežena samo pri primernih pomožnih časih, ki ne smejo izsiliti vrednosti preoblikovalne periode. Preoblikovalna stopnja ležajev znaša 20 do 40 %. Ohlajevanje valjanih ležajev sledi posamezno na zraku.

Slika 16 — naprava za profilno valjanje

Splošno je znana in koristna štednja z materialom in pri mehanskih obdelavah. Vplivati moramo na kakovost postopka valjanja, ki nam da dobre končne proizvode. Vodi k enakovrstni in naklonjeni orientaciji vlaken zaradi dodatnega pre-

Inž. Jože Žunec

Dobra kalibracija — večja produktivnost in kvalitetnejši izdelek

Obstajajo določene zakonitosti in pravila za kalibriranje valjev pri valjanju jekel in drugih kovin, vendar pa je potrebno s kalibracijo valjev doseči naslednje:

1. dobiti pri valjanju točen profil, ki ima kvalitetno površino in potrebne mehanske lastnosti;

2. visoko produktivnost valjarske proge;

3. minimalno potreben cikel valjanja, čim manjši odpadki kovine, dobro izkoriščanje energije in valjev;

4. najbolj enostavno eksploatacijo valjarske proge ter možnost mehanizacije že obstoječe proge;

5. racionalno montažo in menjavo valjev, tako da se lahko na isti skupini valjev valja čimvečje število različnih dimenzij istega profila.

Z namenom povečati produktivnost srednje proge $\varnothing 550$ mm in odpraviti ozko grlo na I. ogrodju te proge, ki služi kot predproga za valjanje ingotov, smo začeli spreminjati obstoječo kalibracijo II. ogrodja, ker je prav od tega ogrodja pri valjanju skoraj vseh profilov odvisna produktivnost celotne proge.

Spremembo kalibracije II. ogrodja so narekovali naslednji specifični vidiki:

1. odprava ozkega grla na predprogi oziroma I. ogrodju;

2. povečanje produktivnosti pri valjanju naslednjih profilov:

oblikovanja za 20 do 40 %, ki da pomembno poboljšanje ležajev.

Izvaljanje izravna strukturne razlike, ki so nastale zaradi različnih temperatur pri toplem kovanju v krcilnih strojih. Če je postopek valjanja vseh ležajev končan pri optimalni temperaturi, ta izravna in znatno izboljša strukturo celotnih ležajev. Trdnost ležajev se bo zaradi izvaljanja dvignila za 10 do 20 %.

Razen pregretja in sežganja zaradi nedopustne visoke temperature lahko nastopijo naslednje napake: škajanje in zavaljanje škaje, ki pa ni zavarjena in jo je na mestih zavaljanja lahko ugotoviti. Te napake so močno razogljčene zaradi previsoke temperature ali predolgega ogrevanja v oksidacijski atmosferi. Če to hočemo nadalje izključiti, se priporoča ogrevanje v slabo reducirani ali nevtralni atmosferi. Skrbno je treba paziti na natančen čas ogrevanja in čas držanja na temperaturi, ki je za pregretje materiala potrebna.

Povišane temperature valjanja vodijo k močnejšemu odstopanju mer in ovalnosti ležajev.

Literatura

J. R. Rauzin, Termičeska obrabotka hromovih stali. Berlin 1952.

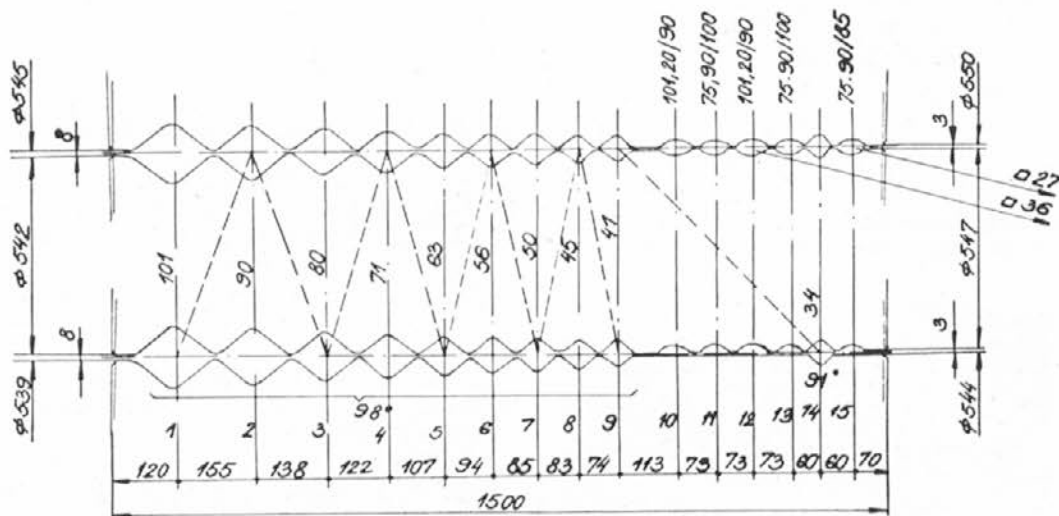
S. Steinberg, Thermische Behandlung des Stahls. Berlin 1945.

Rada Bošković, Termička obrada hromovih čelika za raznu primenu. Čačak 1964.

okroglo 48 do 100 mm, kvadrat 45 do 80 mm, ploščato jeklo s širino 80 do 130 mm in debelino 16 do 50 mm;

3. doseči boljšo kvaliteto valjanega materiala (večja predelava pri valjanju gredice na končni profil, možnost odpravljanja škaje, večja produktivnost ogrevanja in boljše ogrevanje, večja produktivnost

librov, na katerih pa škaja slabo odpada ter se celo nasprotno prav rada zavalja v valjance, kar je lahko vzrok izredno slabe kvalitete površine valjane palice ter težkega doseganja tolerančnih območij oziroma natančnosti dimenzij. Izdelana nova kalibracija (slika 2) je v popolnosti omogočila odpravo prej navedenih pomanjkljivosti. Škatlasti kalibri omogočijo dobro odpadanje škaje, možnost valjanja iz gredice 130×130 mm na gotove profile ter s tem seveda dobro predelavo, kar je eden osnovnih pokazateljev kvalitetnega valjanja in ne nazadnje tudi večje produktivnosti celotne srednje proge vključno s I. ogrodjem.

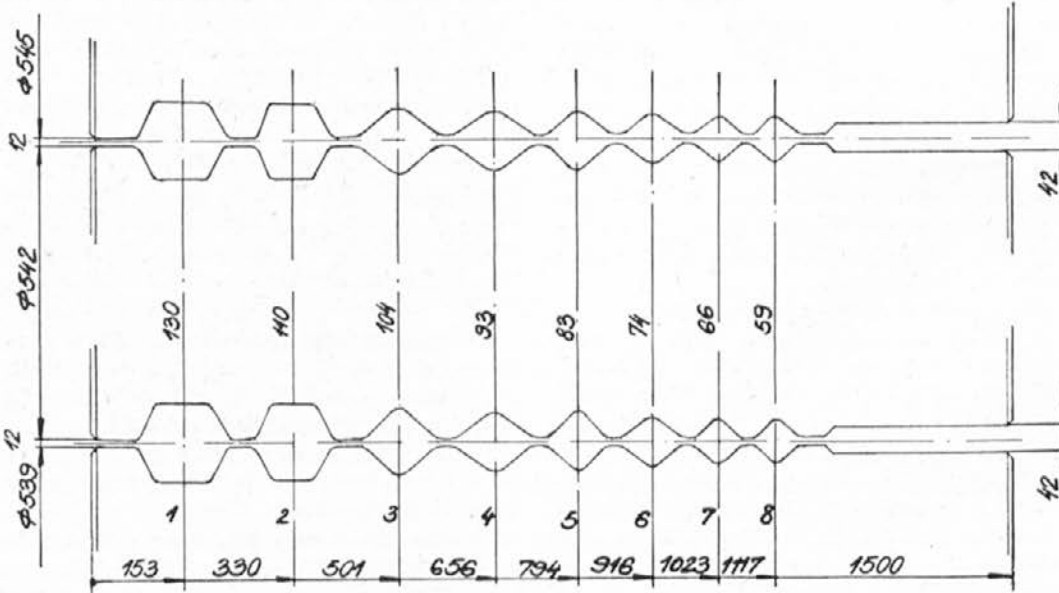
Slika 1 — shema kalibracije II ogrodja

pri čiščenju zaradi večjih dimenzij gredic) in boljši izkoristek;

4. možnost izdelave vložka za ploščato paličasto jeklo s širino nad 150 mm do 220×40 mm.

Za valjanje vseh zgoraj navedenih dimenzij paličastega jekla se je jemala za vložek gredica 110×110 mm, ker je bila kalibracija II. ogrodja (slika 1) takšna, da ni bilo mogoče iti z večjo vložno gredico na valjanje na II. ogrodju. Gredica 110×110 mm pa je bila pri valjanju debelejših profilov paličastega jekla že problematična, saj je bila predelava izredno slaba, kar je bil vzrok slabe kvalitete valjanega jekla. Iz skice na sliki 1 je razvidno, da je bila kalibracija II. ogrodja sestavljena iz samih rombnih in ovalnih ka-

Ker je po spremenjeni kalibraciji na II. ogrodju možno jemati težjo in večjo gredico kot vložek za paličasto jeklo, se je razbremenilo I. ogrodje, ki je dejansko predproga srednje proge. Razbremenitev I. ogrodja in hkrati povečanje produktivnosti na ostalih ogrodjih pa je bila osnovna naloga zraven izboljšanja kvalitete valjanega jekla. Za vse zgoraj navedene dimenzije paličastega jekla (ki predstavljajo približno $\frac{1}{3}$ proizvodnje srednje proge) se sedaj valja gredica 130×130 mm. Pri valjanju gredic 110×110 mm iz ingota s formatom OKGV-255/1 je produktivnost 9,7 t/h, pri valjanju gredic 130×130 mm pa 12,7 t/h ali povečanje produktivnosti pri valjanju ingota na gredico za 30 %. Samo povečanje produktivnosti I. ogrodja še

Slika 2 — shema kalibracije II ogrodja — nova varianta

prav nič ne pove, posebno če bi se na ostalih ogrodjih produktivnost zmanjšala. Vendar pa se je kljub večjemu preseku gredice tudi produktivnost pri valjanju gredice na končni profil povečala za okrogle profile Ø 48 do Ø 100 mm povprečno 17,8 % (glej tabelo, ki prikazuje število vtikov in plan valjanja za Ø 50 mm na II. ogrodju, od katerega je odvisna produktivnost celotne srednje proge), za kvadratne profile 45 do 80 mm za 3,5 %; za prej navedene ploščate profile pa za 18 %.

Proizvod Ø 50 mm — 398 kg
vložek 130 × 130 mm — 420 kg — 3,6 m
hitrost valjanja 2,2 m/s

$$\text{produktivnost: } \frac{3600}{122,5 \times 1,07} \times 0,398 = 10,92 \text{ t/h.}$$

vtik	preseki, mm ²	dolžina, m	čas vtika, s	med-čas, s
1	120 × 131	3,8	1,7	12
2	108 × 133	4,1	1,9	6
3	120 × 109	4,8	2,2	7
4	110 × 110	5,1	2,3	6
5	105 × 105	5,4	2,4	6
6	94 × 94	6,8	3,2	6
7	84 × 84	8,4	3,8	6
8	75 × 75	10,3	4,8	6
9	67 × 67	13,2	6,0	6
10	60 × 60	16,6	7,6	6
11	60 × 60	16,6	7,6	6
			43,5	6
				79
				43,5
				122,5

proizvod Ø 50 mm — 197 kg
vložek 110 × 110 mm — 210 kg — 2,5 m
hitrost valjanja 2,2 m/s

$$\text{produktivnost: } \frac{3600}{71,7 \times 1,07} \times 0,197 = 9,28 \text{ t/h}$$

vtik	preseki, mm ²	dolžina, m	čas vtika, s	med-čas, s
1	105 × 105	2,7	1,2	12
2	94 × 94	3,4	1,6	6
3	84 × 84	4,2	1,9	6
4	75 × 75	5,3	2,4	6
5	67 × 67	6,6	3,0	6
6	60 × 60	8,3	3,8	6
7	60 × 60	8,3	3,8	6
			17,7	6
				54
				17,7
				71,1

Izkoristek pri gredici 110 × 110 mm je 197 kg, torej pri celem ingotu 394 kg, pri gredici 130 × 130 mm pa 398 kg ali povečanje izkoristka za 4 kg pri ingotu oziroma 1,01 %. To izboljšanje nastane zato, ker gredice 130 × 130 mm ni potrebno rezati, temveč se lahko cela založi v peč in zaradi tega nastane manjši odpadek. Istočasno pa se poveča tudi produktivnost pri ogrevanju zaradi manjšega števila gredic pri isti celotni teži vložka. Še bolj ugodno pa se to pokaže pri čiščenju, saj je znano, da se z manjšo površino čiščenja pri isti teži proizvodnja pri čiščenju skoraj linearno poveča.

Pri spremenjeni kalibraciji na II. ogrodju je ostala 345 mm široka gladka plo-

skev na valjih, tako da se lahko na tej ploskvi valja vložek za ploščate profile, ki imajo širino nad 150 mm. Na ta način se lahko valja vložek za omenjene profile direktno iz ingota in tako odpadejo dražje kovane ploščate gredice.

Zaključek

S spremembo kalibracije II. ogrodja (ki je dejansko odločilno za proizvodnjo celotne proge Ø 550 mm) se je doseglo naslednje:

1. odprava ozkega grla na predprogi (I. ogrodju) pri valjanju ingota na gredice;

2. povečanje produktivnosti na ostalih ogrodjih srednje proge za približno 1/3 sortimenta valjanih paličastih profilov;

3. boljša predelava pri končnih profilih, kar je eden osnovnih pokazateljev kvalitete lastnosti valjanih jekel;

4. boljše odpadanje škaže zaradi konstrukcije kalibrov;

5. večja proizvodnja pri ogrevanju in čiščenju;

6. večji izkoristek;

7. možnost izdelave vložka direktno iz ingota za široke (širina nad 150 mm) paličaste ploščate profile.

Stanko Pahič

Prazgodovina ob Meži, Mislinji in Dravi

Zgodovinarju in arheologu, ki naj bi opisal skrivnostna dogajanja v pradavnini, je, kot bi ga postavili pred nalogo, da iz nekaj razcefranih listov raztrgane in izgubljene knjige dožene in obnovi nekdanjo vsebino. Lističev je malo, med njimi skoro ni zveze, dogodki in vzroki so večji del neznani in zato mora, da bi lahko izsledil rdečo nit dogajanj, mnogo ugibati, razmišljati in sklepati, nazadnje pa kljub temu običi v veliki meri le pri domnevah. Pri najstarejših dobah nepisane zgodovine je navezan le na kaj skromne izkopanine, ki jih je po navadi že zelo malo, povrh pa je moč najti le tiste, ki jih ni zapisal propadu čas. Tu je izbira kaj skromna, kajti od davnih tisočletij do današnjih dni so se ohranili le kamen, kost, kovine, lončeno posodje, le v izjemnih primerih les in nekoliko še drugi izdelki iz stekla, jantarja, iz rimskih časov pa še opeka, z malto zidani temelji stavb ter še to in ono. Raziskovalcem davnine je bila zato potrebna

izredna ostrina sklepanja pa primerjanje s pojavi v življenju današnjih zaostalih ljudstev; včasih so botrovala tudi srečna naključja in nekatere pokrajine so tudi bogatejše s starinami, da je iz teh posamičnih predstav zrasla še kar zanesljiva podoba davne preteklosti. Zato je sedaj moja naloga lahka, ko zbiram v rokah izgubljene predmete davnih prebivalcev koroških dolin, saj se lahko opiram na dognanja v sodnem svetu in na že ugotovljeni splošni sistem prazgodovinskih dogajanj. Ob ugibanju, kako se je razplamtelo življenje od pradavnih dni po dolinah in gorah okrog njih, pa naj pride do izraza tudi pomen, ki so ga med Peco, Pohorjem, Golico in Kozjakom utesnjeni kraji imeli v tistih časih in do današnjih dni.

Kakorkoli ga opazujemo, z vrha z letala ali z razglednih gora ali pa že samo na zemljevidu, ta svet ob Dravi, Meži in Mislinji je od nekdanj pomenil komaj kaj več kot prehodno pokrajino, po kateri se je

Takle je bil najštevilnejši prebivalec naših krajev v starejši kameni dobi — »jamski medved«, spoštovanja vredna žival, precej večja od svojih današnjih gozdnih sorodnikov. Pred mrazom se je tudi on zatekel v jame, kar pa je bilo zanj pogosto usodno. In tako so ljudje prišli do mesa za prehrano, do kožuhovine za oblačila in kosti za izdelovanje orodja in okraskov

bilo skozi ozke doline treba prebiti do širših prostranstev, katerih eno največjih je Celovška kotlina na zahodu pa nekoliko tudi Lavantinska (Labotska) dolina na severu. Onkraj Pohorja, tam daleč na vzhodu, je Dravsko polje odpiralo poglede na široke ravnine in od tam, iz srednjega Podonavja, so že zgodaj pričela rotati davna ljudstva v predalpsko gričevje in v alpski gorski svet. Časi minulih tisočletij so bili različni in težnje in potrebe starih ljudstev so se spreminjale, zato imamo tudi tu obdobja, ko nas redki drobni predmeti samo opozarjajo na začasno prisotnost človeka, a tudi dobe, ko je dovolj prostran in sončen okoliš Slovenjega Gradca pa nekoliko še spodnje Mežiške doline privabil ljudi k stalni naselitvi in ustvarjalnemu spreminjanju zapuščenih gozdne pokrajine v skupen naselij. Toda najbolje bo, da pričnem kar od začetka.

Kakor ljudje in kraji v malem, tako se je v velikem spreminjala nekdanja tudi pokrajina. To je trajalo seveda mnogo dalj časa kot nam v našem življenju pomenijo desetletja in v izročilu rodov stoletja. Pri iskanju sledov najstarejše naselitve ljudi pa nam ni potrebno segati milijone let nazaj v čase, ko je preko Mežiškega podolja ter seveda ob Dravi segalo v osrčje Celovške kotline še pradavno Panonsko morje. Bil je to tukaj le dolg osamljen zaliv z neznanimi obrežji, ljudi pa na njih še ni bilo in zato lahko prepustimo to, terciar imenovano obdobje zemeljske zgodovine geologom v preučevanje. Pa tudi o ledeni dobi nekako med 700.000 in 10.000 leti bi nam geolog najlaže razložil prirodna dogajanja, ki so dala tem krajem poslednjo podobo, ki se je v zadnjih tisočletjih spreminjala le v površinski rasti in drobnih talnih razlikah, po večini že posledicah delovanja človeških rok. Ker pa gre tu le že za čase, ko so prvi ljudje dospeli v te samotne kraje, naj poudarim samo to, da si ledene dobe ne smemo predstavljati kot eno samo nepretrgano obdobje

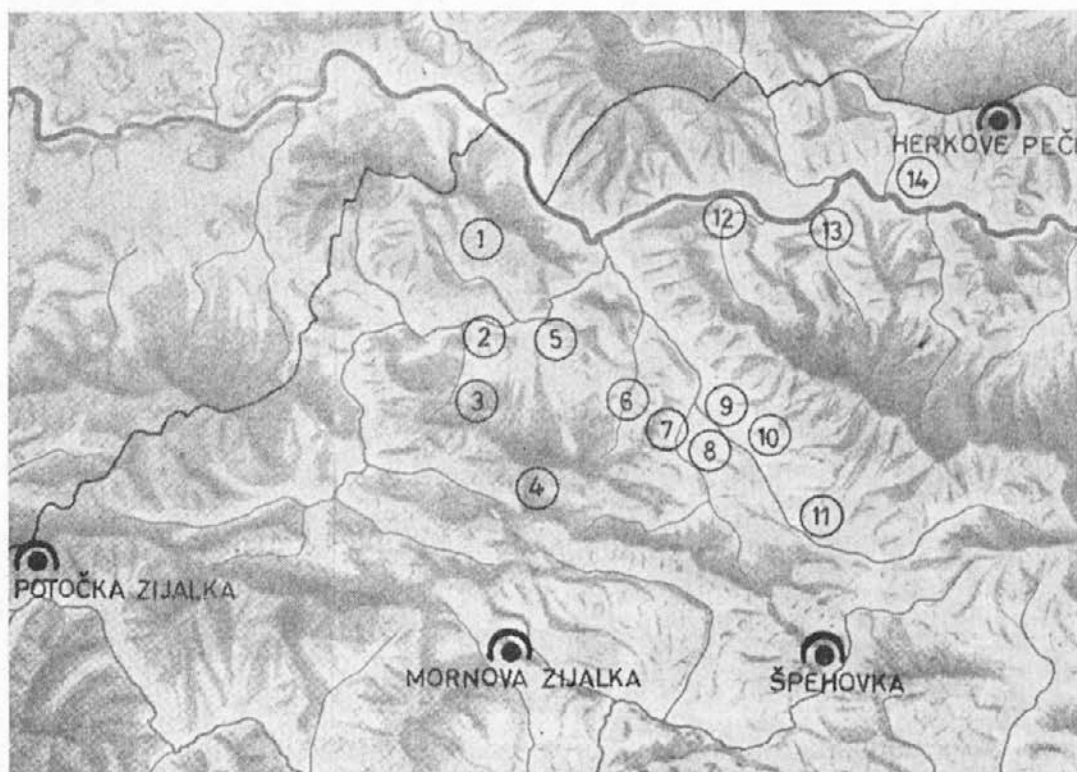
silnega mraza in grozljivih ledenikov. Ledena doba je bila zaporedje daljših mrzlih in krajših toplih obdobji, ki so trajala različno dolgo, po deset tisoče let, in je vsako drugače vplivalo na življenje. Tega ne smemo pozabiti, kakor si pračloveka ne smemo predstavljati kot modernega alpinista na ledeniških strminah, v svetu brez rastlinja in živalstva. To je bilo le ubogo, nenehno od lakote preganjano bitje, ki je v alpske kraje pritavalo le takrat, ko se je tudi tod dalo dobiti kaj za zob in prišlo je le do tja, koder mu je hladna praznina neme prirode zastavila korak. Bili so torej časi, ko je v te kraje dihal mraz z zahoda, saj je bila Celovška kotlina skrita pod ogromno ledeno odejo, ki je pripolzela z alpskih pobočij ob Dravi in Zilji ter je bila pri Beljaku menda kar celih tisoč metrov debela ali cel kilometer visoka. Na srečo se je ta koroški ledenik proti vzhodu vedno bolj tenil, cepil v ožje jezike, katerih poslednji je dosegel še pliberški kraj. Iz koroških dolin je bilo torej tudi v najbolj mrzlih časih mogoče videti večni sneg le na Peci in tako torej led ni bil tisti, ki je najzadnji posegel v preoblikovanje koroškega kota. To so storile vode, ki so v toplejših obdobjih nenehoma drle izpod talečih se ledenih gnot proti vzhodu in nosile s seboj ogromne količine kamnatega drobirja ter ga spotoma drobile in spreminjale v prodne odeje. A še preden se je poslednjič otoplilo in je podnebje postalo podobno današnjemu — toda kdo ve, če tudi mi ne živimo le sredi dveh ledenih obdobji — so pritavali ljudje v te kraje in tudi zapustili svoje sledove.

Kaj torej vemo doslej o najstarejših prebivalcih naših krajev? Če mislimo le na doline koroškega kota, potem pravzaprav nič! Vsa najdišča sledov ledenodobnih ljudi iz starejše kamene dobe — paleolita, ko so za poglavitno orodje in orožje služili predvsem ostro oklesani kamni, so na robu tega malega sveta: na Olševi, pri Šoštanju pa na Kozjaku onkraj Radelj. Vsa so le

votline v skalnatem svetu, kamor so se ljudje zatekali pred mrazom ali v njih lovili živali, med njimi poglavitni lovski plen — orjaškega jamskega medveda. Življenje redkih človeških krdel — v vsej Sloveniji cenijo v tem času le okrog 150 prebivalcev ene generacije — je bilo tako v prvi vrsti odvisno od lova, saj narava tod okoli ni bila tako bogata, da bi se bilo mogoče preživljati le z nabiranjem sadežev in drugih, takrat človeku še užitnih reči. Ta majhna krdela pa so pogosto prepotovala velike razdalje in najbrž se jim je le redko nasmehnila sreča, da so preliščila v past tudi kralja živali tistih časov, mamuta, katerega kosti in zobe je dandanes še najti tu in tam tudi v naši dolini. Vendar pa so zapustila za seboj tako malo sledov, da so jih poznejša tisočletja ohranila le v najbolj zavarovanih kotičkih in tako so nam jame postale čitanke o življenju v naši najstarejši zgodovini.

Najznamenitejše paleolitsko najdišče v naši bližini je gotovo Potočka zijalka. To je jama v južni steni Olševe, 1700 metrov nad morjem, po višini druga na svetu in najvišja v vzhodnih Alpah, zatočišče tisočev jamskih medvedov, prizorišče divjih lovskih prizorov in zatočišče prvih skupin pravega človeka, imenovanega homo fossilis. Že zaradi teh slavnih lastnosti, tudi kot dobri sosedje si ne moremo kaj, da ne bi spregovorili nekaj besed o njej, saj je bilo tu leta 1928 pravzaprav prvo odkritje paleolitskega najdišča v osrednji Sloveniji in ob njem se je proslavil tudi prvi slovenski paleolitski arheolog, tedanji gimnazijski profesor Srečko Brodar iz Celja. Potočka zijalka pa je bila senzacija tudi za evropsko arheologijo, saj se je ob njej pokazalo, da je pravi človek zelo zgodaj prišel v naše kraje, prej kakor pa so domnevali dotlej, in v času, ko so v srednji Evropi še živeli praljudje — neandertalci. Pokazalo se je tudi — a to je že beseda za strokovnjake —, da je tako imenovana aurignaška kultura dosegla tudi ta gorski svet v času zadnje poledenitve, ko je segal na Olševi večni sneg še 200 metrov pod jama in ko tu torej pravzaprav ne bi moglo biti ne živali in ne ljudi. Uganko so razrešili tako, da so odkrili v tej zadnji, tako imenovani würmski ledeni dobi še vmesno toplo stopnjo, ko je bilo življenje tod mogoče, in tako je Potočka zijalka nudila nov dokaz za popolnejšo razčlenitev posameznih obdobji ledene dobe, njenim najdbam pa so skovali ime posebne kulturne skupine — olševien.

Manj pomembne, redkejše, deloma starejše, a tudi mlajše najdbe — v glavnem kamnito orodje — je odkril Srečko Brodar nato še v Mornovi zijalki pri Šoštanju. V jami Špehovki nad Hudo luknjo ter v Herkovih pečeh na Kozjaku. Glavni pogoj za preživljanje so bili povsod jamski medvedje, ki so se klatili po teh pokrajinah in zato je prav mogoče, da bo kdaj odkrita kakšna sled za njimi in njihovimi lovci tudi v koroškem kotu. Do sedaj pa tod okrog ni drugih najdb niti v Podjuni in dalje proti Celovcu niti v Lavantinski dolini, a tudi ne na Savinjskem in ob Dravi vse do prvih hrvaških jam pri Varaždinu in Krapini. Veliki mraz je še enkrat, doslej poslednjič, pred približno 20.000 leti, pregnal ljudi in živali iz naših krajev. Nato se je polagoma pričel veliki toplotni pre-

Zemljevid naših krajev v starejši in mlajši kameni dobi. Številke v krožcih so iste kot v tekstu pri opisu kamnitega orodja

obrat, ledeniki so skopneli, vodovja naraslih rek so odplavila ogromne količine kamena in iz njih ustvarila nove prodne terase in ravnine. Hrib in dol sta spet počez bujno ozelenela, mamuti in jamski medvedje so odšli v zgodovino, zamenjala pa jih je vsakovrstna nova divjad. Kako je bilo z ljudmi, ne vemo, ne pri nas in ne marsikod drugje po Evropi. Arheologi tem prehodnim obdobjem danes pravijo srednja kamena doba ali mezolit in jo računajo med 8000 in 4000 pred našim štetjem. Edina najdba daleč naokrog, ki sodi v ta čas, je dvoje koščenih harpun iz Špehovke v naši sosesčini. Te vrste orodje je v tistem času na evropskih obalah služilo najbolj za ribolov. Kako je bilo z njimi pri nas in kako je bilo sploh z ljudmi v tistih tisočletjih pa piše za sedaj le na izgubljenih listih zgodovinske knjige.

Šele s tretjim tisočletjem ali pa morebiti še pozneje se pričinja zaresna zgodovina dolin koroškega kota. To je bil — arheološko povedano — čas srednje in pozne mlajše kamene dobe — neolita, nekako med 2700 in 1800 pred našim štetjem. Takrat se je že uveljavilo dandanašnjemu podobno podnebje z neznatnimi nihanjem med toplimi in suhimi ter hladnejšimi in vlažnimi obdobji. Pokrajina je bila večinoma porasla z gozdom in zaradi strmih bregov ter ozkih dolin težko prehodna. Divjadi najbrž ni manjkalo, toda ljudje, ki so si iz prostranih in rodovitnih podonavskih ravnin utirali pota semkaj, so bili že drugačne vrste. V tem času se je človeštvo namreč že pričinja naseljevati, lov je zamenjala živinoreja in s tem je bila stalna zaloga mesne hrane mnogo bolj zanesljivo zagotovljena. Semena divjih trav so ljudje že uporabljali za prehrano in sejali so jih kot žito na požganih in prekopenih tleh. Pri takem načinu gospodarjenja se seveda niso mogli več nenehoma seliti in so si pričeli ustvarjati stalnejša prebivališča. To pa niso bile več skalne votline ali začasni šotori, temveč zaselki lesenih, z blatom premazanih in s slamo

kritih koč, skritih za lesenimi ogradami. Bilo pa je še marsikaj drugega novega v življenju tega časa: orodje so si sedaj brusili iz kamna in dobivali iz njega gladke kopače, sekire in dleta. Iz glinje so pričeli izdelovati lončeno posodje, ki so ga skušali kar najbolj okrasiti in so mu menjavali oblike enako pestro kot današnja moda, seveda pa najbrž le ne iz leta v leto. Kako je bilo z oblačili, tkanimi iz volne, pa vemo bolj malo. Varnejše in udobnejše življenje je seveda omogočilo porast rodu, deca najbrž ni več v tako veliki meri umirala že v rosnih letih. Pa tudi odraslim so mnoge nevarnosti prizanesle in tako so se rodovi pomnožili, da je bilo marsikateri skupini treba na pot iskat novih plodnih površin.

To je bil tudi glavni vzrok prihoda prvih ljudi v naše kraje, in ker smo že blizu goratega alpskega sveta, so semkaj dospeli precej pozno in le tisti najvztrajnejši, ki na poti ob rekah niso poprej našli zaželenih krajev ter so morali prodirati v čedalje bolj odľudni gorski svet. Domnevajo, da so na Koroško prihajali ob Dravi, a to je bila kaj neprijetna in tvegana pot, saj se je Dravska dolina med Falo in Radljami že od nekdaj tesno zapirala. Doslej razen nekaj kamnitih predmetov tudi ni pravih sledov o takih potovanjih. Zato ne bi smeli pri iskanju poti prvih ljudi v Celovško kotlino in Lavantinsko dolino pozabljati tudi danes še neznanih poti ob južnem Pohorju in tistih iz Savinjske doline.

Redki kamniti predmeti, davno izgubljeni in pozabljeni v zemlji, po štiri tisoč letih pa ponovno odkriti, so sedaj edini sledovi prvih ljudi v naših krajih. Ugibati iz njih starost tistih časov, način življenja davnih ljudi ter njihove šoge in navade bi bilo pravo vedeževanje, če se ne bi mogli opirati na primerjave bolj raziskanih pokrajin drugod. Bilo bi, kot da bi morali iz izgubljenega gumba odgonetiti ves ustroj televizorja pa še podobo njegovih ustvarjalcev povrh. Kajti za tistimi časi res ni ostalo mnogo več, komaj kakih dvajset

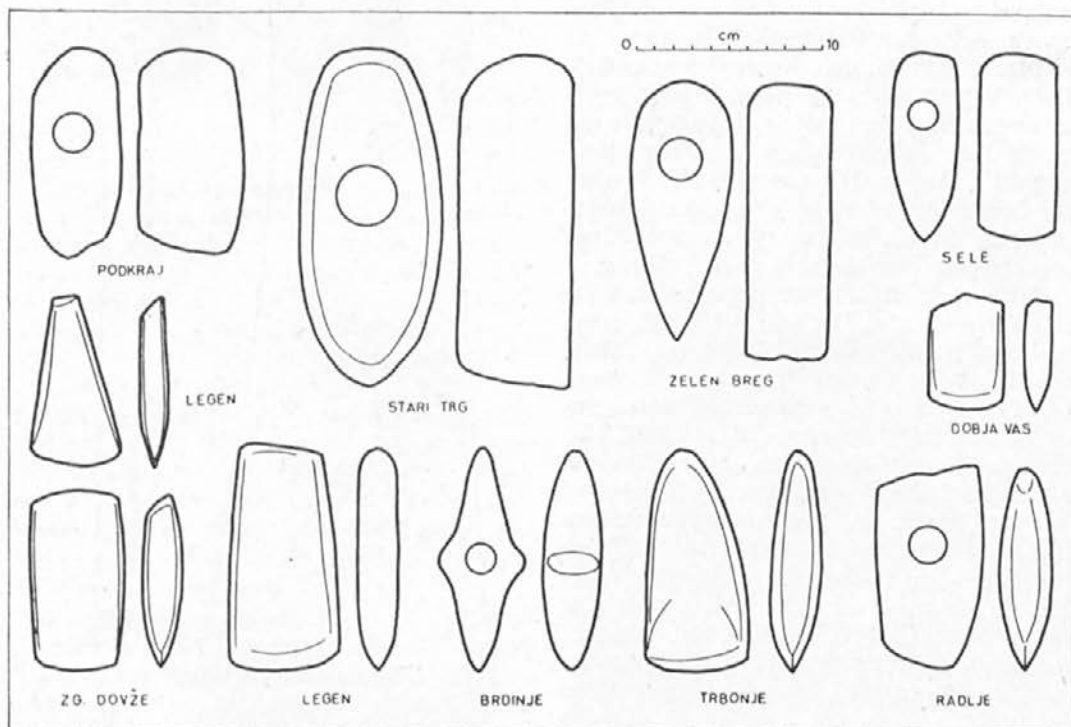

Pogled na Potočko zijalko, ko je prišel v njej izkopavati Srečko Brodar in so se pred vodom v njene črne rove pričele kopičiti plasti nakopanega kamena in zemlje. Visoko v strmih skalnih stenah pod vrhovi Oľseve je nudila veličasten razgled po gorskem svetu, vendar prazgodovinski človek najbrž še ni imel smisla zanj, danes pa jo državna meja dela sodobnim turistom skoro nedostopno

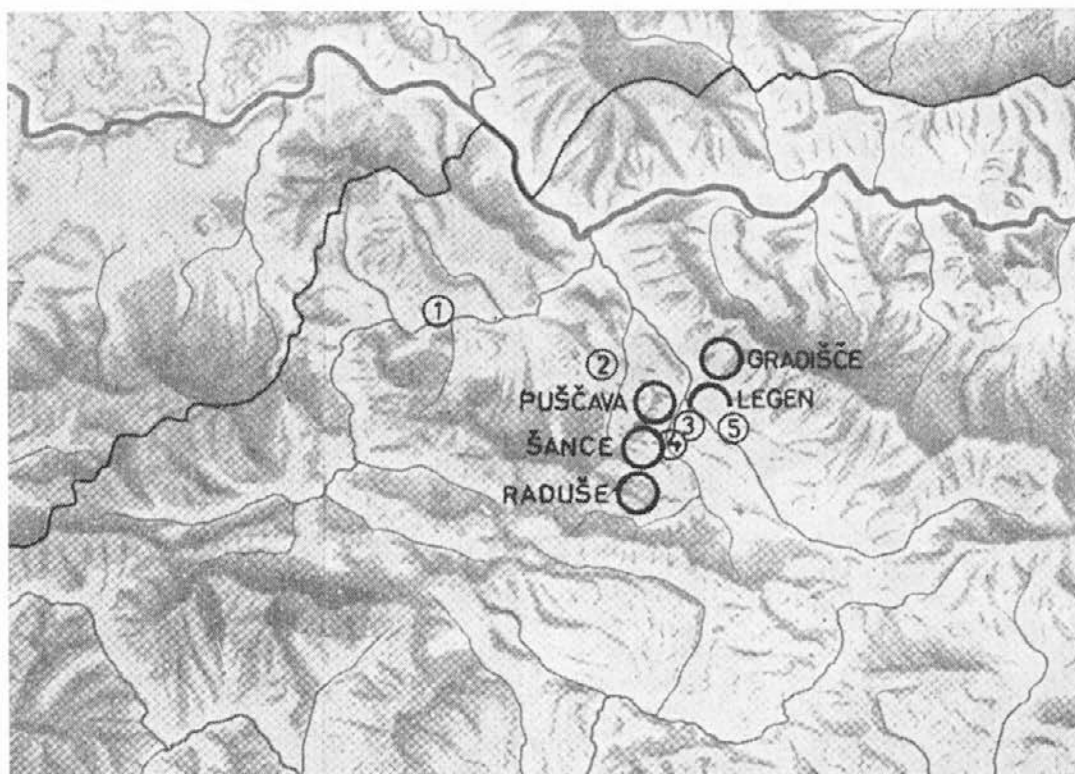
kamnitih predmetov, ki si jih zato lahko ogledamo nekoliko pobliže. Seveda ni to vse, kar je ostalo dediščine iz tistih časov, marsikaj je še skritega v zemlji, to in ono je bilo že najdeno pa spet izgubljeno ali pa se še skriva v neznanih rokah. Zato lahko razlagamo neolitsko dobo le po tistih predmetih, ki jih poznamo, najsi bodo shranjeni v muzejih ali pa samo opisani v knjigah.

Domače koroške najdbe kamnitega orodja so prišle vse na dan priložnostno, pri raznih delih in na različnih krajih. Polovica jih izvira iz dolin, polovico so jih našli v hribovitem svetu. Le v slovenjegraški kotlini jih je bilo najdenih v bližnjih krajih nekaj več, da bi nam utegnile izdati sledove morebitnih naselij. O nekaterih je znano le ime kraja, kjer so jih po vsej verjetnosti našli. To se nam zdi za ploščati sekiri iz Zgornjih Dovž (11) in Trbonj (12), za dleto iz Dobje vasi (2) in kladivo iz Podkraja (3), vse najdbe, ki jih hrani mariborski muzej. Najbrž bo to držalo tudi za kamnito motiko iz Radelj (14), ki je v graškem muzeju, in zlasti še za sekiro iz Vuzenice (13), ki se je je pokojni Mravljak samo spominjal. V mariborskem muzeju je tudi velika sekira iz Starega trga (7), ki je prišla na dan morebiti pri razkopavanju rimskih ruševin, ali pa so jo našli na utrjeni Puščavi, saj so tam našli tudi kamnito dleto.

To bi bila prva polovica najdb. O drugih vemo nekoliko natančneje, kako so jih našli. Kamnita sekira, odkrita pri gradnji železniške postaje v Slovenjem Gradcu (8), je danes že izgubljena. Tja je prišla najbrž kot izgubljen predmet, ko so se ljudje že naseljevali po širšem prostoru med Starim trgom in Legnom, prvem na-

Narisali smo vse kamnito orodje, ki nam je znano. Po količini ga sicer ni mnogo, vendar pa so zastopane vse glavne vrste. Morda se oglasi še kdo, ki hrani doma ali ve za kakšno podobno najdbo?

Zemljevid naših krajev v bronasti in železni dobi. Zdi se, kot da je pokrajina opustela in so se ljudje zbrali okrog jezera pri današnjem Slovenjem Gradcu, kjer krožijo pomenijo gradišča, s številkami pa so označena najdišča posamičnih predmetov. Ker so ti kraji v resnici še zelo malo raziskani, ta podoba najbrž vara in se bo morebiti našlo še marsikaj

seljenem okolišu v koroškem kotu. Kaj več tudi ne bi mogli reči o sekiri v Sokličevi zbirki, najdeni v koreninah stare vrbe blizu Hovnikove kmetije na Selah (6), o podobni sekiri z Lesjakovega skalovja na Zelenem bregu (1), ki jo mogoče še imajo Ulicijevi, pa o kamnitem klinu v ravenškem muzeju, ki so ga v zadnjih letih izkopali Rožejevi na svoji njivi na Brdinju (5). Arheologu vzbuja povečano pozornost ploščata sekira s Pečolarjeve njive na Spodnjem Legnu (9), danes prav tako shranjena pri Sokliču, ker so na tej njivi baje našli tudi stare črepinje. Skoro enako sekuro hrani Soklič tudi z drugega konca Legna, kjer so jo našli pri Koboltovih (10), zanimiva pa je še zato, ker je bilo tam blizu najdeno tudi kamnito dleto, ki ga je hranil Daneu na Legnu in gredo okoli govorice, da so tam, »na starem britofu«, našli še več kamnitih predmetov, s plugom pa baje celo zadeli na nekak »zid«. Take reči si velja ogledati z bistrim očesom že zaradi izkušenj, da več predmetov na enem mestu ne pomeni več samo izgubljene najdbe, ampak lahko pripelje raziskovalca na sled izginulemu zaselku. Za to so pa na Legnu primerne lege, tembolj, ker so podobne zaselke v sosednji Lavantinski dolini pa ob Dravi niže Maribora in v Dravinjski dolini ob južnem Pohorju že večkrat v resnici našli. Zelo skrivnostni pa sta obe kamniti dleti z južnega pobočja Uršlje gore (4), kjer so ju našli skoraj tisoč metrov visoko pri Jelenovi kmetiji in ju danes hrani celovški muzej. To je namreč višina, ki v tistem času še ni poznala kmetijstva, zato so take predmete lahko prinesli tja gor le pradedni lovci ali drugi priložnostni obiskovalci gore.

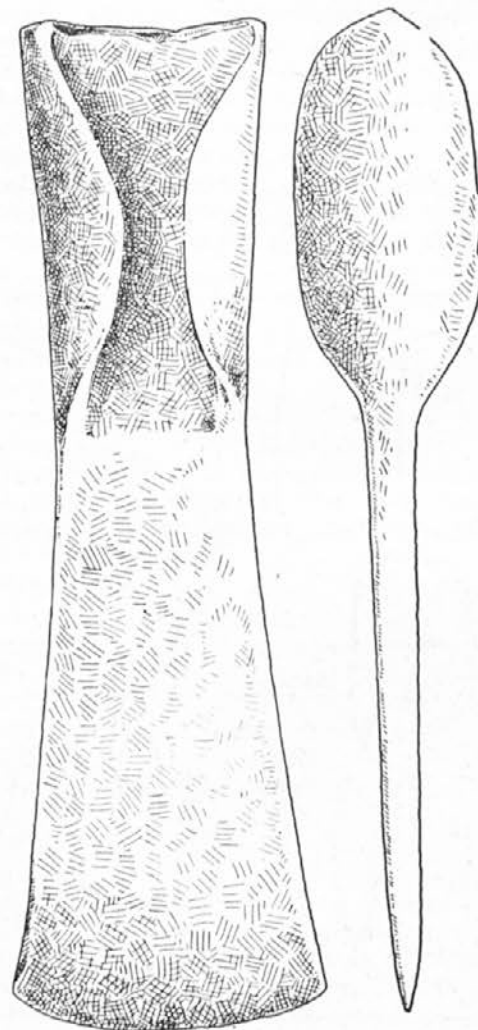
Topografsko nas te najdbe kamnitih predmetov poučijo, da so ljudje zgodaj našli pota že skoraj v vse tiste kote, kjer se danes kadri iz dimnikov, le dolina gornje Meže od Poljane dalje se nam kaže

skrivnostno prazna. Če bi po teh sekirah, motikah in dletih domnevali na teh krajih tudi bivališča — in več kot domnevati danes brez drugih najdb še ne smemo — potem bi videli, da so si ljudje izbirali zanje suhe lege po dolinah in bližnjih vzpetinah, visoko v hrbe pa jim še ni bilo treba siliti, saj je bilo spodaj dovolj za obdelovanje njivic primerne zemlje na voljo. Zato lahko danes za ponazorilo kaj bolj stvarnih podatkov navedem le iz sosednjih koroških krajev, koder so neolitske zaselke na podobnih vzpetinah našli v Lavantinski dolini pa pri Velikovu, ob Hodiškem jezeru in na Škocjanu nad Maloščami pod Beljakom, pri nas pa pri Zbelovem in Zrečah ob Dravinji in marsikod po Slovenskih goricah. Ravno koroška najdišča, katerih nekdanji prebivalci so prišli iz vzhodnih pokrajin, nas opozarjajo na to, da leže doline našega koroškega kota na poti tjakaj in da so torej ljudje že zgodaj hodili tod. Manj so se najbrž naseljevali, saj tu ni bilo mnogo niti ugodnih poljedelskih površin niti primerne gradiva za lončarstvo in kovinarstvo, ki danes bogati Mežiško dolino. Dokler torej ne bomo poznali nobene domače neolitske naselbine, lahko kaj jalovo modrujemo, kaj vse so neolitski prebivalci znali početi s posameznimi kamnitimi orodji. Mogoče je 18 centimetrov dolga preluknjana sekira iz Starega trga služila za ralo pri lesenem plugu, kakor je kamnita motika iz Radelj najbrž bila v rabi za prekopavanje zemlje, gotovo pa to ni. Druge sekire in dleta so rabili najbrž pri obdelovanju lesa, z dleti je bilo tudi mogoče strgati živalske kože ali gladiti lončene posode. Vse to pa je še zelo negotovo, in tako lahko prisotnost neolitskega človeka v koroškem kotu za sedaj le še bolj slutimo.

Še mnogo bolj skromne so najdbe iz poznejših dob. V bakreni dobi med 2000

in 1700, nekakem prehodnem času med kameno in bronasto dobo, so se ljudje učili spoznavati rude in ustvarjati kovinske predmete. Najdbe o tem so redke tudi drugod, najčešče so ob jezerih, ko so si ljudje gradili hiše na kolih v številnih naselbinah ob Ljubljanskem barju, takrat še prostranem jezeru. Nekaj posod barjanskega porekla na koroških najdiščih pomeni, da so se med plemeni pričele spletati trgovske vezi in te so z juga prihajale na Koroško morebiti ravno prek naših dolin. Da je bil to čas razgibanih pohodov, bi lahko dokazoval lonček z visokim ročajem v Sokličevi zbirki, ki pripada tako imenovani badenski kulturi srednjega Podonavja, a ne vemo, če je bil res najden v slovenjegraškem koncu (3). Trgovanje z dobrinami novega časa — kovinskimi izdelki — je pomembna dejavnost teh stoletij, to pa je pričelo povezovati raztresene skupine ljudi po Evropi. S kovinskimi predmeti so se širile tudi nove vrste lončenega posodja, kot so bile vrvičasto okrašene posode, zvončaste čaše in kar je še takih arheoloških poimenovanj. To ni bila vselej miroljubna trgovina, temveč tudi nenadni napadi neznanih plemen in lov na sužnje za pomoč pri delu. Včasih so selitve plemen v notranjosti Azije z verizno reakcijo napadov in umikov povzročile vrsto preseljevanj vse do zahodne Evrope.

Tak nemirni čas je bila tudi bronasta doba od 1700 dalje. Namesto zaselkov so sedaj v sosesčini, a ne preblizu, znani prvi grobovi ljudi, pokopanih pod gomilami, kakršnih eno so odkrili v Pričici ob Vrb-

Tole je bronasta sekira s plavutmi z Vrh, ki smo si jo lahko narisali v graškem muzeju. Dolga pa je 18,5 cm

Sonce in sence se spreletavajo danes po legenskih gomilah, odprte jame pa so priča nemarnosti davnih kopačev in priljubljena zatočišča za igre legenskih otrok

Foto: S. Pahič

skem jezeru, drugo pa ob vzhodnem Pohorju pri Zrečah. Dvoje gomil po vsej slovenski zemlji pač ne govori za posebno številno prebivalstvo in daje malo upanja, da bi iz teh časov našli kaj tudi pri nas. Nekaj bronastih sekir pa je bilo vendarle odkritih. Eno so našli sredi prejšnjega stoletja pri kopanju temeljev za nekdanjo »Franzshütte«, to je za gasilskim domom na desnem bregu Meže v Prevaljah (1), kjer je po prvi svetovni vojni nekaj časa stala tiskarna Mohorjeve družbe. Kako je prišla tjakaj, ne vemo, morebiti z erozijo z grebena griča nad najdiščem, ki ima dober strateški položaj nad dolino, čeprav na njem še niso doslej ničesar našli. To bronasto sekiro s plavutmi, to je stranskimi oporami za držaj — vejo s pravokotnim okleščkom, ki je prožno prestreljal udarce — je bilo pred prvo svetovno vojno še mogoče videti v nekdanji Rosthornovi zbirki in je našla pot v imenitnejša nemška dela o zgodovini Koroške, danes pa je kdove kje.

Drugo podobno sekiro so našli svoj čas na Vrheh (2) v bližini nekega starega kamnoloma, kakor pač piše v starih poročilih. V roke jo je nato dobil slovenjegraški notar Hans Winkler, ki jo je leta 1912 daroval graškemu muzeju in tam je še danes. To pa je tudi vse, kar vemo o najdbah iz tistega časa. Težko je pisati zgodovino bronaste dobe po dveh sekirah, in zato naj mi bo oproščeno, če ne rečem o njej kaj drugega kot to, da so ljudje že tedaj hodili skozi te kraje nekako po poti poznejše rimske ceste oziroma bodoče sodobne prometne zveze med Slovenjim Gradcem in Ravnami.

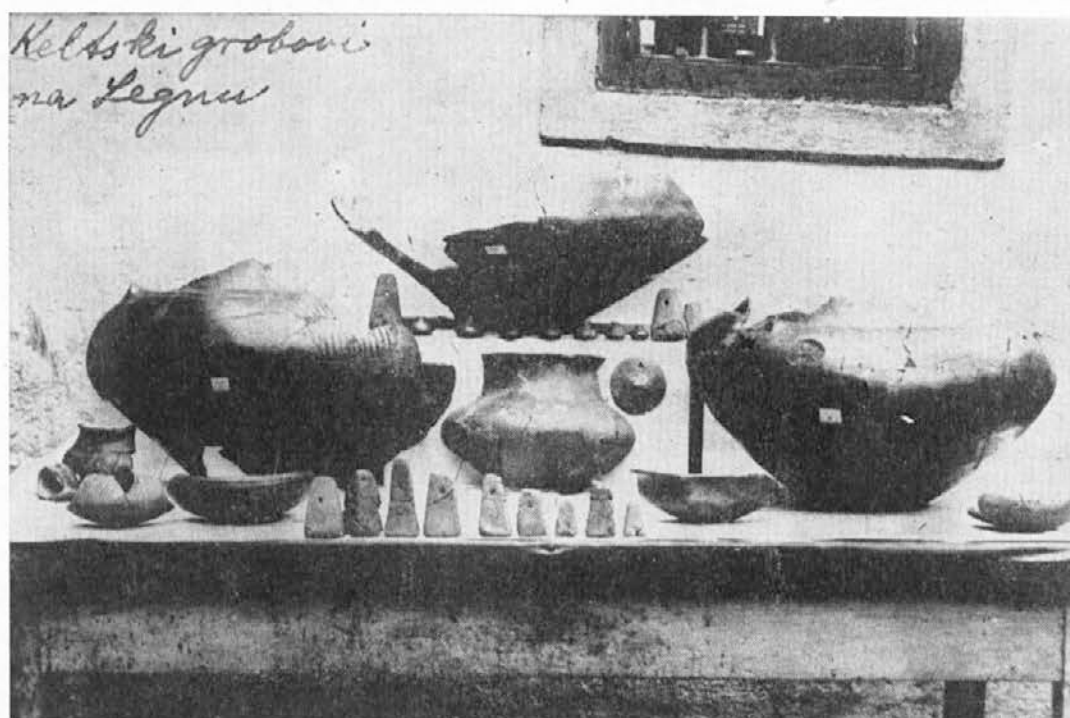
V trinajstem stoletju pred našim štejetjem se je razširil pojav, ki je bil le redko znan že poprej: potujoči trgovci, ki so tovorili — najbrž na konjih ali pa kar na hrbtu — iz kraja v kraj kovinske izdelke, so pričeli svoje blago zakopavati na skritih krajih. Včasih so jih potem našli in odnesli, včasih pa so ostali v zemlji in jih

po naključju odkrivamo šele dandanes. Take najdbe so vedno dokaz za stiske in nevarnosti, kot nas nazorno učijo podobni dogodki iz partizanskih let in tudi takrat so jim bili vzrok predvsem vdori tujih ljudstev. Začetek je bil — kakor pozneje pri Hunih — v srednji Aziji, odmevi pa so segali tudi v alpski svet. Pri nas bi edini dokaz za to bili sicer nedokazani podatki o podobni najdbi spet na Vrheh. Tam so po pripovedovanju kmeta Vodenika »približno petsto metrov po tako imenovani rimski poti proti Staremu trgu« našli leta 1913 pri kopanju za apnenico nekaj bronastih predmetov, med njimi pa, če se smemo zanesti na kmetov opis, najbrž tudi dvoje tulastih sekir, takih s tulcem od

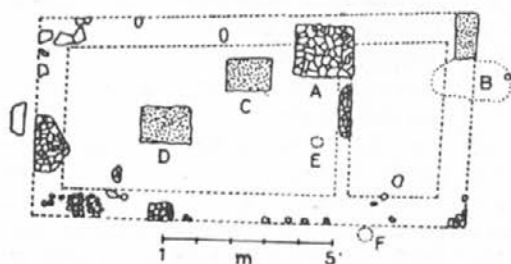
zgoraj, za vtikanje držaja iz podobnih razlogov, kot sem omenil poprej. Ti dve sekiri naj bi bil odnesel notar Winkler, potem pa je za njima izginila vsaka sled.

Po nekaki praznini prejšnjih časov so se sedaj pričela naseljevati ob Dravi do Ruš nova plemena. Prodrla pa so tudi na Koroško, saj poznamo njihove sledove pri Šentpavlu v Lavantinski dolini, čeprav še ni razjasnjeno, ali jih je tja vodila pot res le ob Dravi. Poglavitna značilnost teh novih naseljencev je bila sežiganje mrličev na gmadi in pokopavanje pepela v žarah, zato arheologi njihovo kulturo tudi imenujejo »kultura žarnih polj«. Radi bi jim ugotovili ime, a o tem še ni enotnega mišljenja: enim so bili to Veneti, drugim predniki Ilirov, tretjim Prapanoni, zato je arheološko poimenovanje po njihovih značilnih ostalinah za sedaj še najbolj zanesljivo. Središče njihovih naselbin je bilo ob Dravi med Ormožem in Rušami, ob Savi do okolice Brežic in ob Muri do avstrijskega Gradca. Nekaj predmetov iz tega časa so našli tudi v raznih krajih Koroške. O kakšni naselitvi naših koroških dolin v tem času pa ne vemo ničesar.

Sele v železni dobi po letu 700 pred našim štejetjem — tako kažejo najdbe — koroški kot spet oživi, vendar tudi tokrat predvsem slovenjegraška kotlina. To je bil spet nemiren čas ljudskih gibanj, da so se ljudje zatekali v odročne in varnejše kraje, svoje koče po hribih pa so si ogradili z nasipi iz zemlje in lesenimi palisadami. Tod, v tako imenovanih gradiščih, je bilo življenje še najbolj varno, zlasti če so bila odmaknjena od glavnih prehodnih poti. Slovenj Gradec je bil v takem zatišju in tako so se naselili ljudje — kljub novjšim dvomom nekaterih arheologov jim za sedaj še mirno recimo Iliri — po hribih okrog nekdanjega jezera, predvsem na Puščavi in na Šancah nad Starim tregom, v bližnjih Radušah in morebiti še na Gradišču nad Legnom. Na Puščavi in v gradišču v Radušah se je graškemu arheologu Walterju Schmidu pred prvo svetovno voj-

Zanimiv spomin na ilirske najdbe iz legenskih gomil! Kopači so jih razstavili na mizi pred neznano hišo — velike žare z manjkajočimi gornjimi deli pa manjše posode in sklede, vmes so glinaste piramidaste uteži in prejna vretenca. Slika je iz Winklerjevih časov, pripis pa kaže, da si jo je nekdo pozneje po svoje razlagal in predmete po nevednosti pripisal Keltom

Floris ene izmed hiš na gradišču Puščave. Schmid je z vrsto raziskovanj uspel lepo razjasniti podobo razvoja prazgodovinskih bivališč in ta prikaz nam nudi vse njihove značilnosti: nepravilno pravokotna oblika celote, kamnita podlaga lesenih sten in brun, vmesna stena dveh prostorov, tlakovano ognjišče (C), potlakani prostor za delo (A, D), plast pepela od požganih vrat (B), kot posebnost pa še dvoje žganih grobov (E, F)

ADNAMATI, ki naj bi bil najden na Prevaljah, vendar že kot obesek pri uri. Vsi novci sodijo v prvo stoletje pred našim štetjem.

Ti srebrniki so znanilci novih časov, ki so jih Kelti uveljavili tudi v teh krajih, potem ko so na svojih pohodih po Evropi v Grčiji spoznali kovan denar in ga začeli doma po tam pobranih vzorcih sami kovati. Denar je pomenil tudi denarno gospodarstvo, to pa je pričelo prinašati velike spremembe v življenje večine poljedelskih plemen železne dobe. Hkrati je bil glasnik nove družbene ureditve, ko so ilirske kneze zamenjali keltski prvaki in že pred prihodom rimskih legij združili ilirska ljudstva in keltske prišleke v večini današnje Avstrije in Slovenije v neke vrste ohlapno državo, očitno še brez birokracije in enotne vojske, ki sta dandanes steber modernih držav. Rimljani so jo spoštljivo imenovali »noriško kraljestvo« (regnum Noricum) in tako vemo ne le za njeno ime, temveč tudi za njeno središče na Koroškem, kjer je bila prednica poznejše Karantanije. Ravno na keltskih srebrnikih, ki so jih kovali v Celju in na Koroškem, baje na Teurniji zahodno od Beljaka, so našli tudi imena teh malih vladarjev. Najčesče se med njimi ob koroški Dravi pojavlja ATTA in njegov je tudi novc iz Starega trga. Ni nam treba mnogo dvomiti, da bi se bila ta noriška država z enim svojih glavnih središč na Štalenski gori nad Gosposvetskimi poljem razvila v civi-

To je bil najstarejši denar v naših krajih: keltski srebrnik z Legna v celjskem muzeju. Na prednji strani (aversu) glava, in sicer ne še vladarja kot pri rimskih novcih, temveč grškega boga Apolona po grškem vzorcu. Na zadnji strani (reversu) je tokrat konj brez jezdeca, nad njim še manjši konjiček. Luknjica je poznejšega nastanka, in pove, da je tudi ta novc nekoč služil nekomu za obesek (premer 27 mm)

lizirano občestvo Ilirov in Keltov. Vendar do tega ni več prišlo, ker so iz Italije poprej prispele rimske legije in zasedle deželo. Tako je izgubi neodvisnosti domačih ljudstev tudi v naših krajih sledila antična civilizacija, ki s pričetkom novega letostetja pomeni pri nas hkrati tudi konec prazgodovine.

Napotki za dopolnilno branje

Odveč bi bilo navajati vse, kar je bilo o teh rečeh napisanega v različnem strokovnem tisku, zlasti še v času pred prvo svetovno vojno. Podrobnejšo bibliografijo k arheološkemu najdišču koroškega kota bo prinesla Arheološka karta Slovenije, ki jo pravkar pripravlja Slovenska akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani. Zato se naj tu omejim le na tista dela, ki gornji sestavek dopolnjujejo s podrobnejšimi podatki ali pa nudijo širše razglede in so hkrati tudi lažje dosegljiva.

Zelo dobro pregledno sliko slovenske prazgodovine nudi sedaj prva knjiga Grafenauerjeve ZGODOVINE SLOVENSKEGA NARODA iz leta 1964, ki obširneje opisuje vsa obdobja in prinaša tudi mnogo slik. O Potočki zijaalki je obširneje pisal v domačem tisku njen raziskovalec Srečko Brodar leta 1931 v 26. letniku ČASOPISA ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE (str. 153—176) in leta 1939 v 20. letniku GLASNIKA MUZEJSKEGA DRUŠTVA ZA SLOVENIJO (str. 66—95), obakrat z mnogimi slikami, medtem ko so bila poročila o drugih treh jamah objavljena leta 1938 v berlinski reviji QUARTÄR.

O gomilnem grobišču na Legnu je na razpolago le nekaj časopisnih poročil iz graške Tagespost, pač pa je gradišče na Puščavi in v Radušah podrobneje opisal Walter Schmid v drugem delu svoje razprave DIE RINGWALLE DES BACHERNGEBIETES, ki je leta 1924 izšla pri dunajski akademiji znanosti in precej podrobno opisuje slovenjegraški kraj.

Drobne vesti o posamičnih najdbah so raztresene po avstrijskem arheološkem oziroma zgodovinskem tisku. V novejšem času je leta 1950 vse dosegljive podatke zbral rojak Jaro Šašel za predvideno delo Arheološka topografija okraja Slovenj Gradec, ki pa ni bila tiskana, temveč so bili le nekateri (novi) podatki iz nje objavljeni leta 1954 v 5. letniku ARHEOLOŠKEGA VESTNIKA (str. 154—159).

ŠOLSKI PRIROČNIK DOMAČEGA AVTORJA

Pri Založbi Obzorja v Mariboru je konec lanskega leta izšla knjižica z naslovom »Podobe slovenskih pisateljev in njihovih domov«, namenjena učencem osnovnih šol kot pomožni priročnik za pouk slovenščine. Vsebuje podobe 30 pisateljev in pesnikov od Trubarja do Cirila Kosmača in Mateja Bora ter njihove rojstne hiše oziroma spomenike, kjer hiš ni več.

Strani so perforirane (preluknjane), tako da je mogoče posamezne slike čedno iztrgati in jih prilepiti v šolski zvezek. O vsakem pisatelju je dodan tudi kratek življenjepis z oznako glavnih del.

Slikovno gradivo je zbral in spremno besedilo napisal naš slavist prof. Stanko Kotnik, podobe pa je izdelal akademski slikar Rudi Gorjup.

Naš simbol

MLADI RUDAR

Hrepeneče ozira se mladi rudar
na sonce, ki vzhaja veselo.
Poslušaj ptičke, ki mu kot v dar
poklanjajo pesmi za delo.

Vsaka veja grmovja veselo brsti,
zeleno livada ga vabi
in žarkov se sončnih vsak cvet veseli
in potoček skaklja v grabi.

Vsaka stvar v naravi se razveseli
žarkov vzhajajočega sonca,
le mladega rudarja srce boli,
ko mu umirajo nade brez konca.

Tretjino življenja je živ zakopan,
da sonce ne more do njega,
med hladnimi skalami daleč stran
od cvetočega, sončnega brega.

Globoko pod zemljo si služi svoj kruh,
iz trde skale ga kolje.
Z leščerbo v roki, kot pravljčni dub,
išče zaklade in koplje.

Zato bo vedel samo mladi rudar,
kaj narava njemu pomeni.
Kdor življenja pod zemljo ni skušal nikdar,
se za takšna čustva ne zmeni.

Ivan Forstner

Zadnja želja

Ko je Twaina ugrizel pes, je poklical
zdravnika in ga vprašal:

»Ali bom umrl?«

»Umrli ne boste, toda ni izključno, da
dobite steklino.«

»Potem mi dajte takoj pero in črnilo.«

»Tako hudo pa res ni, da bi morali
napisati oporoko,« ga miri zdravnik.

»Saj tudi me mislim tega,« odgovori
bolnik, »rad bi napravil le seznam oseb,
ki bi jih rad obgrizel, ko bom stekel.«

Pri zdravniku

— Po čem pa sklepate, da ste noseči,
gospodična?

— Oh, očka mi je včeraj rekel, da imam
tak nasmeh kot Mona Liza...

Pritožbe in njihovo odpravljanje

Vodje, ki govorijo, da so njihova vrata odprta vsakomur, ki ima kakšno prošnjo ali pritožbo, se često čudijo, zakaj njihovi podrejeni ne govorijo z njimi bolj sproščeno. Razlog je običajno v tem, da so podrejeni prišli do zaključka, da predstavljajo ta »odprta vrata« v resnici neko zanko. Njihove izkušnje jim kažejo, da so dobrodošli samo komentariji, ki prispevajo k utrditvi položaja vodje, medtem ko kakršno koli nesoglasje z njegovimi stališči običajno ni zaželeno. Zadostuje nekaj takšnih primerov, pa se vrata zaupanja zaprejo, in to za vedno.

Ali bo neki vodja uspel odpraviti nezadovoljstvo podrejenih, zavisi od njegove sposobnosti, da ga analizira in najde njegov vzrok. Če ta vzrok leži v njem samem, mu bo veliko težje najti korektivne ukrepe, kot če je vzrok v podrejenih.

Karkoli vpliva neprimerno na stališče posameznika ali skupine do dela, vodje ali podjetja kot celote, se imenuje nezadovoljstvo. Če se neko nezadovoljstvo izrazi, je to pritožba. Te se često manifestirajo samo skozi svoje simptome, ker so večkrat primeri, da podrejeni niti sami sebi ne priznajo, da so nezadovoljni. Zaradi tega je posebno važno, da se najde vzrok nezadovoljstva tudi, ko ni formalno izražen.

Simptomi nezadovoljstva predstavljajo signal za vodjo, da je potrebno podzveti določene ukrepe, najti vzroke in uporabiti zdravila, preden se ti simptomi spremenijo v odkrito pritožbo. Mnoge pritožbe se lahko pravočasno odpravijo, če vodja sodoživlja pogoje, v katerih delajo ljudje pod njegovim vodstvom.

Simptomi nezadovoljstva

1. nezaželene spremembe v količini in kvaliteti proizvodnje,
 - a) povečanje stopnje napak in izmečka,
 - b) zmanjšanje tempa dela;
2. nezaželena stališča in spremembe v obnašanju,
 - a) nedelavnost med delovnim časom,
 - b) slabo razpoloženje in zaskrbljenost,
 - c) napadalnost, nesložnost in neposlušnost,
 - d) zloraba delovnih odmorov,
 - e) sistematično zamujanje na delo,
 - f) zloraba bonitet,
 - g) zahteve za premestitev na drugo delo;
3. izostajanje z dela,
 - a) iskanje zaposlitve drugod,
 - b) česti bolniški stalež kot posledica želje, da se izogne neki neprijetnosti na delovnem mestu ali kot posledica skrbi, strahu, neuspeha ali živčne napetosti, katero je izzvala kakšna okoliščina na delovnem mestu,
 - c) pomanjkanje zanimanja ali celo mržnja do dela ali podjetja.

Napake vodij, ki ustvarjajo nezadovoljstvo

1. delo ter odgovornost se ne definirata in pojasnita,
2. podrejenemu se ne nudijo izčrpna navodila o delu, možnostih napredka, pravih podjetja, sistemu nagrajevanja itd.,
3. pretirana obremenitev podrejenega,

4. nezadostno zanimanje za podrejenega,
5. javno kritiziranje podrejenega,
6. ne dajanje priznanja za dobro delo,
7. favoriziranje,
8. pristranost,
9. neizpolnjevanje obljub,
10. povzdigovanje sebe na račun podrejenega in prelaganje svojih napak nanj,
11. ignoriranje podrejenega ali odmik od linijske pristojnosti,
12. odločanje brez zadostnega seznanjanja z dejstvi.

Izvori nezadovoljstva v podrejenem

1. nezadostna izkušnost in strokovnost za dano nalogo (neprimerna razporeditev na delovno mesto),
2. emotivne motnje ali nezrelost,
3. finančne in družinske težave,
4. slabo zdravje,
5. slabo hranjenje,
6. nezadosten počitek,
7. temperament, ki ne ustreza nalogam,
8. preveč rekreacije,
9. premalo rekreacije,
10. nezadostna inteligenca,
11. preveč inteligence.

Nezadovoljstvo zaradi delovnega mesta

1. o vsakem svojem podrejenem morate vedeti, kolikšen je njegov delovni učinek, kaj ga zanima in kaj ne, kakšna so njegova stališča in odnosi z ostalimi kolegi;
2. bodite dostopni, pravični in nepristranski!
3. spremljajte vse spremembe v stališčih ali delovnih navadah, ki bi lahko bile znamenje nezadovoljstva!
4. bodite obveščeni o vsaki situaciji, ki bi lahko povzročila nerazpoloženje pri ljudeh, ki jih vodite!
5. stimulirajte podrejene, da dajo svoje predloge!
6. vzdržujte pristen oseben kontakt z ljudmi, ki jih vodite!

Postopek reševanja pritožb

1. vsako pritožbo ali znake nezadovoljstva takoj preglejte, tj. stopite v osebni kontakt s podrejenim in se z njim na samem pogovorite potrpežljivo in odkrito;
2. med tem razgovorom se držite sledečih pravil:
 - a) pustite podrejenega, da svobodno govori,
 - b) naj pove dejstva tako, kot jih on vidi,
 - c) ugotovite, kdaj in zakaj je nastal razlog nezadovoljstva,
 - d) postavljajte vprašanja, ko ugotovite, da govori nejasno ali pa zavlačuje, da bi kaj povedal,
 - e) ne zamerite manifestacij njegove razburjenosti, temveč mirno pojasnite, da je boljše, če umirjeno pove svoje stališče,
 - f) težite za tem, da bo večkrat ponovil svoje najvažnejše trditve,
 - g) prepričajte ga, da boste njegovo pritožbo vzeli takoj v pretres in da ga boste o korektivnih ukrepih, ki jih boste podvzeli, obvestili,
 - h) napovejte mu naslednji sestanek,
 - i) prepričajte ga, da je dobrodošel, če

želi zadevo še enkrat z vami prediskutirati;

3. analizirajte dejstva, to je:
 - a) ugotovite pravi vzrok, preden se dokončno odločite,
 - b) ne odločite se prehitro,
 - c) preverite, ali spada zadeva v vašo pristojnost,
 - d) če zadeva ne spada v vašo pristojnost, jo prenesite pristojni osebi ter o tem obvestite tožnika,
 - e) če zadeva spada v vašo pristojnost, pregledajte sledeče faktorje ter izvore podatkov:
 - personalne dokumente osebe, ki se pritožuje,
 - personalne dokumente ostalih oseb, ki so predmet pritožbe,
 - pravilnike in predpise podjetja,
 - upravičenost pritožbe,
 - ukrepe, ki bi jih lahko uporabili,
 - ukrepe, ki bi jih lahko uporabili, da bi tožnik menjal svoje mišljenje ali stališče,
 - kaj bi vi ukrenili, če bi bili na njegovem mestu,
 - pravičnost rešitve glede na ostale sodelavce,
 - reagiranje ostalih sodelavcev glede discipline, učinkovitosti pri delu in delovne morale;
 - f) pokličite tožnika na naslednji sestanek in postopajte tako:
 - obvestite ga o vsem, kar ste ukrenili v zvezi z njegovo pritožbo,
 - razložite, kako si vi zamišljate pravičnost rešitve (ako zavračate njegovo pritožbo kot neosnovano, dajte obširno razlago tega stališča),
 - vprašajte, kakšno rešitev smatra on za sprejemljivo,
 - stremite po tem, da se bo tožnik strinjal z vašo rešitvijo pritožbe,
 - g) evidentirajte ključna dejstva o pritožbi in načinu rešitve,
 - h) spremljajte nadaljnji razvoj situacije, da bi videli, ali so ukrepi dali želen rezultat. Če ne, se s tožnikom ponovno pogovorite in kritično pregledajte situacijo ter način reševanja problema in po potrebi eventualno korigirajte rešitev.

Zaključek

1. zavestno se držite predpostavke, da brez vzroka ne more biti nezadovoljstva,
2. poiščite vzrok brez predsodkov,
3. težite k temu, da odpravite vzrok,
4. preden začnete odpravljati vzrok, zberite vsa dejstva v zvezi s problemi,
5. previdno tolmačite dejstva, da ne pridete do napačnih zaključkov,
6. mirno poslušajte pritožbe in ne prekinjajte tožnika brez potrebe. Svobodno iznašanje pritožbe zmanjša napetost ter pri tožniku ustvarja razpoloženje, ki prispeva k pravilnemu gledanju na problem;
7. ne pozabite vprašati tožnika, kaj on smatra, da bi morali ukreniti. Pri tem se zavedajte, da ljudje najbolj cenijo, če se z njimi ob takšnih priložnostih ne pogovarjate zviška niti z usmiljenjem;
8. ne govorite presladko podrejenemu, ki ima kompleks lastne osebnosti. Takšnemu človeku je treba dati nedvoumno na znanje, da se od njega pričakuje delovni

SPOMINI NA PREŽIHA

Brskam po spominih na Prežiha, a bojim se, da ne bom vedel povedati nič novega, kar bi bilo vredno branja. Pred zadnjo vojno ga osebno nisem poznal, pre različne so bile najine poti, da bi se lahko srečala. Vendar mi njegovo ime ni bilo povsem neznan. Kot pisatelja Prežihovega Voranca so mi ga predstavile njegove novele v predvojni »Sodobnosti«, ki so kot besedne umetnine vzbudile vso pozornost. Med osvobodilnim bojem so mi o njem pripovedovali tovariši, ki so ga v predvojnih letih srečavali v ilegali. Opisovali so mi ga kot revolucionarja, komunista, ki je imel za seboj pisano, nemirno življenje popotnika »Od Kotelj do Belih vod« in »Bojev na tujih tleh«; dveh knjig, ki sta mi ga pozneje bolj verno predstavili kot ga more predstaviti živa beseda.

Voranca sem osebno spoznal šele po osvobojenju. Ne spominjam se več, ne kje ne kdaj je to bilo. Bila sva ljudska poslanca, odbornika ljudske prosvete in Mohorjeve družbe. Bilo je torej več kot razumljivo, da sva se pogosto srečavala. Toda pri sejah je izrečeno mnogo lepih besed, ki trenutno zablestijo, a se nato brez sledu izgubijo. Kdo bi se vseh spominjal! Živo pa mi je pred očmi dan, ko sva se nekoč vso pot v istem kupeju vozila iz Beograda. Imela sva časa dovolj, da sva se zapletla v prijateljski pomenek. Voranc se je zanimal za razmere v moji ožji domovini na Cerkljanskem. In ko sem mu opisal socialno podobo posameznih vasi, sem se čudil, da je vsako naselje že poznal po imenu. Imel sem vtis, da je te kraje že prepotoval. Povedal mi je, da kraje pozna le po imeniku članov v koledarjih Mohorjeve družbe. Prebiral ga je kot nekak kažipot po domovini in se iz njega učil. Prav tako kot jaz v svojih mladih letih. Njemu je, kot meni, skromna domača knjižnica odpirala okno v svet.

A ni bilo samo to. Med razgovorom sva se tudi v mnogih drugih pogledih čudovito ujela. Vsaj meni se je tako zdelo. In niti tedaj niti kdaj pozneje nisva na široko, zgolj teoretično govorila o literaturi, četudi je beseda tudi nanjo nanesla. To mu je bilo menda prav tako tuje kot meni. Dotikala sva se konkretnih primerov in izrekala svoje sodbe. Njegove so se mi kdaj pa kdaj zdele nenavadne. Tako mi je tedaj, v vlaku, pohvalil povest »Ljudje pod Osojnikom«. Začudil sem se, zakaj nekate-

ra druga mi je bila bolj po srcu, ker — bilo je kmalu po vojni — bil je le manjši del mojega opusa že za menoj. Nisem se mu upal ugovarjati, ker sem njegovo sodbo zelo cenil, a to mi je dalo misliti. Danes se mi zdi, da ga razumem. Po mojem mu je ugajala realistično pisana galerija kmečkih usod v boju za svoj obstanek.

Kdaj sem Prežiha prvič obiskal na njegovem domu, se več ne spominjam. Ni bilo samo enkrat, v letih po vojni sem se večkrat povzpel na Prežihov vrh. Enkrat ali največkrat dvakrat čisto sam, sicer vedno v družbi s kakim tovarišem. Nekoč s pesnikom Igom Grudnom, a drugič z odborniki Mohorjeve družbe in njenim predsednikom pisateljem Finžgarjem. Prežih nas je vedno z veseljem sprejel, s široko gostoljubnostjo trdnega kmečkega gospodarja, da se tako izrazim.

Pisateljeva notranja podoba se najbolj do dna odkrije pri branju njegovih spisov. In njegovi spisi posebno zaživijo le v pokrajini, ki jim je dala ozadje, in med ljudmi, ki so vdahnili življenje zgodbam. S takimi očmi sem vselej gledal industrijske Ravne, Kotleje, Uršlja goro in Peco, gozdnate obronke s trdnimi kmetijami in siromaštvom. S pisateljem sem v mislih romal od njegove rodne bajte pod goro in po vseh ovinkih do Prežihovega vrha, kjer je preživil zadnja leta svojega življenja. Šele tedaj se mi je zdelo, da do konca razumem pisatelja in njegovo delo. Ne samo jaz tako, ampak vsi, ki so bili z menoj pri Prežihu. Ta nam je z mirnim nasmehom kazal na pobočja in nam pojasnjeval, kar smo želeli še vedeti o njegovem življenju in delu.

Tako je bilo. Zdaj, žal, ni več tako. Težko, nemirno življenje v preteklosti ga je slednjič zlomilo, da je izpustil pero iz rok, preden je uresničil vse svoje načrte. Nisem ga več srečal ne v Ljubljani ne na Prežihovem vrhu. Ob njegovi smrti me je doletela žalostna dolžnost, da sem mu z drugimi tovariši govoril poslovilne besede ob njegovi krsti pred Narodnim domom v

Ljubljani. In kadarkoli zopet stopim na njegovo rodno zemljo, se mi zdi osirotela kakor hiša, iz katere so pravkar odnesli gospodarja. Nima več pisatelja, da bi ji klesal nesmrtno umetniško podobo.

France Bevk

★

Za Lovra Kuharja in njegovo delo sem vedel že leta 1925, ko me je Dušan Kermavner po Vorančevi želji povezal z njegovim najmlajšim bratom Avgustom, da bi ga vključil v gibanje progresivne mladine. Videla pa sva se prvič šele v Parizu, marca 1938. leta.

Iz Jugoslavije je Lovro Kuhar emigriral meseca maja 1930. leta. Ko sem ga obiskal v Parizu, je imel za seboj že osem let ilegalstva in zaporov po različnih evropskih državah. Njegovo življenje v tujini je bilo tako težko, da se komaj lahko trdi, da se je z begom iz Jugoslavije izognil zaporni kazni, na katero ga je obsodil diktatorski monarhofašistični režim. V resnici se je izognil enemu zaporu, da bi prišel v drugega. Sam je izjavil, da bi se za beg sploh ne odločil, če bi mu ustava ZSSR in statut kominterne ne jamčila pravice pribežališča v ZSSR. To potrjuje tudi v pismu, ki ga je pisal pisatelju Ksaverju Mešku, kjer je med drugim zapisal: »Jaz tako ne bi odbežal iz Jugoslavije, če bi ne bilo v Beogradu glavnjače.« (Troje srečanj s pisateljem Meškom, »Tovariš«, št. 8, 15. marca 1951.) Čeprav je bil Prežih obsojen na visoko zaporno kazen v Jugoslaviji, mu sovjetsko predstavništvo na Dunaju leta 1930 vendar ni hotelo izdati vizuma za potovanje v ZSSR na redni jugoslovanski potni list, katerega je imel. Bil pa je leta 1933 kot poznavalec balkanskih vprašanj pozvan na kongres kominterne v Moskvo. V naslednjem letu (1934) pa je bil drugič poklican v Moskvo.

V Avstriji je Prežih živel neprijavljeno nekaj časa v Celovcu, pozneje pa skoraj eno leto na Dunaju. Ko je opazil, da so mu jugoslovanski in avstrijski agenti za petami, je pobegnil v Nemčijo. Življenje v Nemčiji je bilo tako težko, da se je po dveh letih raje vrnil v Celovec, kjer so

Bela pot

učinek kot od njegovih sodelavcev. Če boste v odnosu do njega naredili kakšno izjemo, bosta vaša pobuda in postopek prav gotovo napačno tolmačena. Ustvarjeno bo mišljenje, da favorizirate tega človeka. Temu človeku je treba z naveti pomagati, da bo delal kot ostali, ali pa ga je treba premestiti na drugo delovno mesto, na katerem bo ločen od ostalih sodelavcev. V večini primerov tak ukrep rešuje problem. Če se tudi na ta način ne reši, je edini izhod prekinitve delovnega razmerja.

(Novosti iz nauke i tehnike — Beograd št. 3/1965, prevod).

V. H.

ga kmalu izsledili in zaprli. Ko je jugoslovansko poslaništvo na Dunaju doseglo, da so ga avstrijske oblasti zaprle, je vložilo zahtevo za izročitev. Toda še preden je prišlo do odločitve o izročitvi, se je meseca februarja 1933. leta Prežihov posrečil beg iz celovškega zapora. Preko Dunaja je Prežih zbežal nazaj v Berlin, ki ga je šele malo prej zapustil. V Berlinu ni našel zatočišča ne življenjske možnosti, pa je zaradi tega odpotoval na Norveško, kjer se je zadrževal skoraj dve leti. Večimoma je živel v Oslu, konec 1934. leta pa je odpotoval v Francijo.

Ko se je 1936. leta iz Francije zatekel na Dunaj, ga je dunajska policija zaradi nebudnosti »Oskarja« (Karl Hudomal, član CK KPJ) aretirala in je bil trinajst mesecev zaprt. Jugoslovansko poslaništvo je zopet sprožilo vprašanje izročitve. Ker za zahtevo jugoslovanskega poslaništva na Dunaju ni bilo nobene osnove, je bil končno izpuščen iz zapora in izgnan v Češko-slovaško, odkoder je odpotoval v Švico. Švica ni tlepela emigrantov-komunistov, zato je iz Švice zopet emigriral v Francijo. Odslej je v Parizu živel pod svojim pravi imenom, seveda je bil pod stalnim policijskim nadzorstvom. V eni izmed hišnih strank je imela policija celo konfidentta proti Vorancu.

Ker sem marca 1938. leta tudi jaz nekaj dni legalno bival v Parizu, me je Prežih povabil kar na svoje stanovanje, da bi se v miru pomenila o vsem, o čemer bi se rada. Ko sva se vzpenjala po stopnicah, me Prežih ni pozabil opozoriti na stanovanje stranke, ki se je bavila s konfidentstvom.

V stanovanju naju je že pričakovala Prežihova žena, ki je nekaj časa pred menoj prišla v Pariz. Prežih jo je menda zadnjič videl, ko ga je leta 1936 ilegalno obiskala. Zaradi jezika je imela seveda težave in kar je bilo opraviti v mestu, je opravil vedno Prežih sam. Tudi za nakup hrane je moral skrbeti Prežih, vsaj tiste čase, ko sem bil jaz v Parizu. Nekajkrat sem ga celo spremljal po takih poslih. Preden sem odpotoval naprej v Španijo, me je hotel Prežih še prav posebno pogostiti in je kupil med drugim tudi zrezke in znane dolge štruce kruha, kakršne pečejo samo v Franciji ali morda celo samo v Parizu.

Razen v stanovanju sva se s Prežihom sestajala tudi v knjižarni, ki jo je vodil Prežih, nekje v centru mesta, toda v zelo stranski ulici. V kavarni sva se sestajala le tedaj, kadar je bil povabljen še kdo tretji, ki se zaradi kompromitiranosti ni smel pokazati niti na Prežihovem stanovanju, pa tudi ne v knjižarni.

Ko je bil določen dan odhoda 150 prostovoljcev v Španijo, katere naj bi vodil, mi je Prežih nekajkrat naročil, naj zapisujem vse, kar bom doživel in opazil v Španiji. To sem mu obljubil toliko lažje, ker sem že prej zapisoval vse, kar se mi je zdelo važno, čeprav nisem bil docela prepričan — saj nisem imel nikoli publicističnih ambicij — da moji zapiski predstavljajo neko vrednost.

Dano obljubo sem Prežihu prav rad izpolnil. Ko sva se ob mojem povratku iz Španije zopet sešla, sem mu izročil svoje zapiske, razen tega pa tudi koncept II. dela sestavka »Olimpiada nasilja traja dalje«,

čigar I. del je izšel že leta 1934 v »Prosveti« (Chicago), a leta 1936 v brošuri pri nas.

Razumljivo je, da nama je to — iz Španije prineseno — gradivo dalo obilo snovi za razgovore. Prežih je hotel vedeti mnogo, zelo mnogo — več, kakor je bilo zapisano v mojih zapiskih. Sestajala sva se tri dni zapovrstjo in vsakokrat je načel nova vprašanja. Mojih odgovorov si Prežih ni zapisoval, pač pa mi je naročil, naj jaz dopolnim svoje zapiske: o kadrih v Španiji, o odnosih med Španci in internacionalnimi brigadami, o tem, kako je bil izvršen umik itd.

Seveda sem radevolje ustregel Prežihovi želji. Štiri tedne pred smrtjo, ko sem mu poslal po spominu obnovljene odstavke španskih zapiskov, mi je Prežih sporočil, da so moji izvorni zapiski spravljani skupaj z njegovimi rokopisi v dveh kovčkih v Parizu. Pripomnil je še, da bo po kovčka šel sam, brž ko bo ozdravel.

Ker nikakor nisem računal s tem, da je gradivo, ki sem ga spravil pri Prežihu v Parizu, ohranjeno, sem bil tega Prežihovega obvestila zelo vesel, bili so ga pa veseli tudi drugi tovariši, ker je šlo za izvorno gradivo o borbi naših brigad v Španiji.

Ko še nisem vedel, da so moji zapiski ohranjeni, sem hotel imeti na vsak način Prežihovo potrdilo za avtentičnost nekaterih važnejših posameznosti, ki sem se jih po desetih letih še spomnil in zapisal, zato sem mu te svoje obnovljene zapiske poslal in so še sedaj v njegovi zapeščini.

Namesto razgovorov s Prežihom februarja 1939. leta naj citiram tri njegova pisma, naslovljena na inž. Dragotina Gustinčiča, namestnika predstavnika Centralnega komiteja Komunistične stranke Jugoslavije v Španiji, ki jih hrani Inštitut za zgodovino delavskega gibanja v Jugoslaviji. Obširneje jih bom v celoti komentiral šele na koncu, sproti pa bom dajal le najnujnejše opombe.

Prvo pismo se glasi:

»Pariz 15/9. 38

Dragi Gustinčič!

Iz Slovenije je izražena želja, da naj se prostovoljec Ivan Kreft vrne domov. Situacija je tam taka, da bi njegova vrnitev bila zelo važna in koristna. Ta želja je oficijelna.

Mi tukaj smo soglasni, pa te zatorej prosim, da v tem smislu posreduješ pri naših španskih bratih in da govoriš tudi žnjim samim v tem smislu.

Doma je namreč zadnji čas bilo spet par aretacij in veliko vodilnih ljudi sedi. Kreft pa je prej delal po liniji, ki je zdaj še posebno važna.

Bodi prisrčno pozdravljen od nas vseh

Tvoj Valič«

Drugo pismo vprašanje mojega povratka le omenja, citiram ga pa v celoti, ker se Kuhar v njem dotika še nekaterih drugih zadev v zvezi z našimi španskimi borci, kar bom skušal pojasniti na koncu.

»Pariz 2. okt. 1938.

Dragi prijatelj!

Prejel sem tvoje pismo, v katerem mi pišeš, da za povratek Krefta ne moreš ni-

česar ukoreniniti. Ko sem Ti pisal o tem, sem tudi jaz mislil samo pogojno: če Ti je mogoče, interveniraj! Če ni mogoče pa ni! Firmi (Centralni komite KP Španije) mi ne moremo oficijelno javiti naših želj, ker naše razmere žnjo niso urejene. Ti to sam dobro veš! — Zdaj je prvi znak da bo tudi to v kratkem rešeno. Več o tem ne morem pisati! —

Čital sem tudi pismo, ki si ga pisal Tomi (morda Tomo Brejc, s katerim je Kuhar sodeloval) zaradi akcije za naše Špance. Imaš tam nekaj dobrih misli — vendar Tvojega predloga v celi obliki ni mogoče izvesti. Že prej bi to ne bilo šlo tako lahko, posebno kar se tiče organa, ki bi to začel (žensko društvo itd.). Zdaj — po naših dogodkih pa bi kaj takega bilo izključeno. Vse take akcije bi škodovale oficijelnim prirediteljem, oziroma nosilcem, in bi imele za posledico preganjanje samih dotičnikov... Ne pretiravamo, če trdimo, da lahko pričakujemo ostrejšega vetra, v vsakem pogledu — posebno pa še proti nam in izseljencem. — Našim invalidom tukaj ne gre dobro. Materijalna pomoč, katero daje oficijalni odbor, je sramotna — beraška — 100 fr. tedensko za stanovanje in hrano. Mi smo takoj ob prihodu prvih invalidov pokrenili akcijo med vsemi izseljenci, tu in onstran morja, da jim zberemo vsaj mali pribojček. Stvar gre zelo počasi in podpora, katero uspevamo dajati z naše strani, je minimalna. Ali nekaj le dajemo. Upam, da bo kmalu boljše. Problema naših invalidov pa seveda tukaj ne moremo rešiti z nabrano denarno akcijo, tudi z najuspešnejšo ne. Reševanje problema je mogoče le s tem, da bi mogli invalidi odpotovati domov v Jugoslavijo. Mi smo doma že vse pripravili v tem pogledu. Odgovorni ljudje iz vseh skupin opozicije so že dogovorjeni, da se bodo za povratnike v vsakem pogledu brigali. Le poslanstvo še noče dati potnih dokumentov. Tudi v tem oziru se doma dela in organizira pritisk. Mislim, da bi bilo zelo dobro, da bi tudi posamezniki pri vas izkoristili zveze z domovino v tem oziru. — Čim bo naša stvar rešena, bo menda vendar omogočeno potovanje težjih invalidov k staršem.

Še dve stvani za danes:

1) Prekini vsako zvezo s prejšnjim jug. odborom za Špance, praktično z Nino (Nina = žena Labuda Kusovca). Ona je z naše strani odstranjena od vsake odgovornosti. Naravno, da se temu noče pokoriti in deluje dalje, kar ima za posledico samo otežkočenje stanja tukajšnjih invalidov. Povej to tudi vsem drugim Tvojim prijateljem!

2) Invalid Barnak obtožuje nekega Kovačiča, Slovenca iz Istre, ki se menda še nahaja pri vas, kot provokatorja. Kovačič je baje bil v Jugoslaviji stražnik, a kot izseljenec v Franciji je baje deloval v organizacijah poslanstva kot provokator. Prosim Te, informiraj se o njem in uredi stvar v pravem smislu, če bi Baržakove trditve bile resnične.

Bodi lepo pozdravljen

Tvoj

Lovro.«

(D. Gustinčiču v Barcelono.)

V tretjem pismu Valič (L. Kuhar) sporoča, da je CK KPJ v oficijelnem pismu

CK KP Španije zahteval mojo vrnitev. Kakor sem navedel že prej, je to pismo CK KP Španije tudi prejel skupno s pismom, ki ga je Boris Kidrič priložil zame. Kidričevo pismo sem dal spraviti Lovru Kuharju v Parizu pred vrnitvijo v domovino.

»Paris, 1. nov. 1938.

Dragi prijatelj!

Včeraj sem prejel pismo od prijatelja Krefta. Zraven je bilo priloženo pismo njegovo na inž. Stebija, katerega sem takoj dalje poslal.

V njegovi zadevi sem poslal Vaši familiji oficijelno pismo, ker sem postavil zahtevo, da ga pošljejo na našo razpolago.

V istem pismu sem interveniral tudi v zadevi našega prijatelja Boža, ki je, kakor smo obveščeni, zbolel na neki novi, čudni bolezn. V tej zadevi sem že prej — takoj, ko sem za stvar zvedel, napravil neke korake. Težko pa je postaviti stvar povsem konkretno, ker mi detajli niso znani. Ali sem storil, kar sem mogel. Ko bi o tem več kaj vedel, bi vprašanje lahko drugače postavil.

Kdaj se vidiva midva? Kadar prideš, išči takoj zvezo z menoj.

Tukaj še ni »nič novega na vzhodu«. Čakam vsak dan.

Piši. Javi Kreftu gornje sporočilo.

Bodi pozdravljen

Tvoj Valič (Lov. Kuhar)«

(Božo je Maslarič, ki so ga bile španske vojne oblasti zaprle pod obtožbo, da je dal streljati dva vojaka svojega bataljona.)

Boža Maslariča so resda obtoževali predvsem zaradi streljanja dveh vojakov, toda očitno so mu tudi partizanske akcije, češ da jih je vodil na svojo roko. Po jugoslovanskih izkušnjah danes vemo, da bi kombinacija frontalnega vojskovanja s partizanskim bila bolj uspešna.

Citirana pisma Lovra Kuharja, ki je bil od članov CK KPJ najtesneje povezan z bojem v Španiji, dokazujejo, da odnosi med našo partijo ter VKPb, KPF in KPI že takrat niso bili najboljši. Če bi ta pisma ne bila ohranjena, bi si sploh ne upal omenjati svojih srečanj s Kuharjem, ker bi jih ne mogel dokazati. Še težje pa bi bilo dokumentirati pogovore, ki sva jih imela. Junija 1949 sva s Kuharjem, ki je bil takrat na zdravljenju v Splošni bolnišnici v Ljubljani, sicer obujala spomine na najvažnejše dogodke v začetku marca 1938, ko sem se ustavil pred odhodom v Španijo nekaj dni v Parizu in bil največ prav z njim, in spomine na dogodke po vrnitvi iz Španije v prvi polovici februarja 1939, ko Kuhar ni bil zadovoljen, če nisem preživel z njim vsaj kakšne ure dnevno, da bi mu pripovedoval svoje vtise iz Španije, vendar si tudi teh razgovorov nisem sproti zapisoval.

V bolnišnici v Ljubljani sem obiskal Prežiha vsega dvakrat, in sicer dva dneva zapored, pozneje pa nič več. To pa zaradi tega, ker zaradi bolezni za razgovore ni bil razpoložen. Ko sem prišel drugič na obisk, sem njemu in Linetu Žagarju, ki je bil takrat tudi na zdravljenju v bolnišnici, prinesel po eno krajinsko grafiko iz svoje zbirke. Čeprav se je Kuhar grafike razveselil, je vendar bil še slabše razpoložen kot

prejšnjega dne. Prežiha je med drugim skorbela tudi njegova bolezen, ki se je slabšala. Omenil mi je tudi, da ima možnost, da se zdravi v tujini, če pri nas ne razpolagamo še s potrebnimi zdravili. Vselej pa se je tudi vračal na vprašanje, kako doseči vrnitev obeh kovčkov z dokumenti, ki sta skrita v Parizu. O tem mi je govoril zato, da bi tudi jaz ne izgubil upanja na svoj španski dnevnik in na skromno medsebojno korespondenco. Ko ga je lastno pripovedovanje utrudilo, je z zanimanjem poslušal moje o akciji za vrnitev jugoslovanskih španskih borcev, predvsem invalidov, v domovino. Ta akcija ga je zanimala, saj se je za njo močno angažiral že v Parizu, kjer je skušal prek zveze z jugoslovanskim poslaništvom (verjetno prek Cirila Kosmača) doseči, da dobijo invalidi potne liste za vrnitev domov, naročal pa je tudi svojim znancem v Španiji, ki so imeli zvezo z opozicijskimi politikami v Jugoslaviji, da pri njih posredujejo, da bi podprli tako akcijo.

Po desetih letih sem marsikatero nadržnost v tej akciji že pozabil, toda ko sem videl, s kakšnim zanimanjem sledi Prežih mojemu pripovedovanju, sem se še bolj potrudil, da mu ustrezem. Pri tem sem bil presenečen, da se je nekaterih nadržnosti Prežih še bolje spominjal kot jaz, čeprav v akciji, ki smo jo vodili v domovini, ni neposredno sodeloval. Morda mu je o njih poročal inž. Alojz Štebi, s katerim je imel pismene stike iz Pariza, morda še kdo drug, verjetno pa je marsikaj zvedel po letu 1940, ko se je vrnil iz emigracije v domovino.

Vedel je celo za moje obiske pri dr. Ivu Šubašiču v Karlovcu in za obiske pri Savi

Proti gori

Kosanoviću in dr. Srdjanu Budisavljeviću v Zagrebu. Pripovedovanje o tej akciji je Prežiha tako razvedrilo, da je za trenutek pozabil na svojo bolezen in druge svoje osebne skrbi, saj je bil človek, ki je hotel vselej lajšati le gorje drugih. Tak je ostal vse dotlej, dokler ga bolezen ni docela strla. Koliko prej bi strla šele človeka, ki bi bil fizično šibkejši, pa bi moral v boju za boljše življenje naših ljudi toliko prestati, kot je prestal Prežihov Voranc! Španski borci smo njegovi največji dolžniki, žal smo se začeli tega prepozno zavedati. V koliki meri je bila španska stvar tudi njegova, pričajo tudi po naključju najdena pisma, zato jih objavljam ob 30-letnici boja proti fašizmu v Španiji.

Ivan Kreft

Domače besiede

(iz narečnega gradiva študijske knjižnice)

béncat — (z nogami brcati): »s tuobo pa kni kuos léžet, t'k béncáš...«

bratránčnā (bratrančinja = bratranka; sestrična)

člājsi — (nalašč; prim. »zu Fleiss«)

dōramuotn — (dobrodušen) : tak dōramuotn móžej je (tak dobrodušen móžek je)

fācev — (ženska ruta za na glavo)

grúozí mā — (grozi me; ne da se mi): grúozí mā, da b' šov u klet; je t'k zgrúozlu, ga kne sprājš pozimí iz bajte (straši ga vsaka nelagodnost — grozita ga mráz in zima, tako da ga ne spraviš iz bajte)

havlāt — (havljati za čim): diete za cúcijem havlá; ... za škrāblco havlá

jēst — (nedol. jesti): ne smiem vsā od kraja jēst (ne smem vsega, kakor pride, jesti); **jíest** (namenilnik): pridte jíest!

klúpati — (kujati se): klup! klup! klup! (tako ukrivlja mama svoj kazalec in miglje otroku pod kujavi nosek)

jívierca — (veverica)

kójj(i)ka — (mlada koza)

kózvat sā — (bruhati): »ka se kózleš! vse boš pokózvu!«

kukújčnāk — (kratkotrajen sneg spomladi, ko že kukavica poje)

kúžu — (slaboten, nerazvit): (o otroku npr.): ob vsaki cáli dobi fejst štukl kru-

ha, pa čisto nima teka, je t'k sūhā no m'dlā no kúževā (ob vsakem obroku dobi krepek kos kruha, pa čisto nič ne izda...); »si še vejko prekúžu, da b' se ženu!«

kvinc, po kvincu: otroci so se postajli po kvincu (po velikosti so se postavili)

mojst — (most), na móstu

naprieda — (naprodaj): ko b' bva krava kej prida, b' je kne postāju naprieda

napváhtat koga — (komu kaj natvesti); **deklétā pváhtat**: (dekleta s hvalisanjem nagovarjati)

naróbič'n — (o mladih, zlasti še o otrocih: »narobe« naredijo, so neposlušni): t'k je pa že začeu naróbič'n gratúvat (postajati); za vsā je dvuh (gluh), kadí že tuj (tudi) in pijače bi se menda tuj že vótu (lotil)

navrážit si — (posiliti si): si je r'ko navrážu

nēleš — (nalašč)

meričnik — (zemljemerec, geometer)

mérkiž'n — (je tisti, ki si lahko in hitro zapomni kaj): (npr. o otroku): je t'k mérkizná, dvie barti prebere pa že zna

na nóti — (hipno, iznenada): na notí je umrva; je biu bóžji žvāk (kap)

ob cáli — (ob obroku jedi): ob vsaki cáli óče móšta; h vsaki cali bi ciev litr móštu spiu

óli — (olje): menda le čimaš (nič nimaš)
 ólija u gvali (glavi) (nimaš pameti)
péhat — t'k me péha p'r srca (zbada)
pék — (vpitje in razgrajanje): tak pék žé-
 nete (otroci), da samga sebe na čujem
 (tako vpijete in razgrajate, da samega
 sebe ne čujem)
píesca — (pesa)
plédrcá — (zgovoren deklič); pledrást (pri-
 devnik); plédrat (glagol): »Katrca —
 plédrcá, tiho ti dej; si štruklná snedva,
 šá župo ti snej!«
páre — (mrtvaški oder); **napáratí** (na mrt-
 vaški oder položiti)
p'r gódu — včeri s'n biu pózn; n's je še
 p'r gódu (danes je še zgodaj); p'rgodno
 sadje (zgodnje sadje)
p'r-rajmat sä — (pripetiti se): »Nis'n mí-
 sluva, se je pač p'rájmatavo« (namig na
 nosečnost)
razbúžvat — (razpraviti, zapraviti): pa mu
 liep gnar kup pride, pa ga k'r t'k raz-
 búžvá (pa mu lep denar vkup pride, pa
 ga kar tako razmeče)
samaúšn — (sladokusen): jému s čiem
 ustrečt — ke pa mór'š! k'r t'k bi ótu
 snúdet, ke b' kaj buólega nášu; koj sa-
 maúšn je t'k
skávrat sä — (izjaloviti se, pokvariti se):
 (na potovanje misliš in se veseliš nanj)
 pa bo kak děž pa se bo vse skavrávo
spomémem — a kaj spoméneš še na mater?
 (spominjati se). — Še spom'nu knisem,
 da b' te s tiem mou zált. Še spomenóva
 knisma... (Še zmisliva si nisva)
škrútlät — (rezljati): Časi kira šivilá t'k
 rieže, da vsá zaškrutla in nobéne flike
 zad ne da. Otroci radi škrutlájo
škrúti — (pipec): »Józej, posodi mi nóžej!«
 »Mam pa koj škruti!«
štám nobárt — (onokrat): štám nobárt je
 meričnik ja hòdu štódi, pa si nis'n zraj-
 tu, da b' ga biu pobáru
tágat sä — (pričakovaje zanašati se): ni-
 maš se čemu tagat, sam se m'rš na nóje
 postájt (sam se moraš na noge postaviti),

nišer ti ne bo pomáu (nihče ti ne bo
 pomagal)
tétič — (tetin mož); (»tetič«, »strina«, »uj-
 na« niso krvni sorodniki; krvni sorod-
 niki so: »stric«, t. j. očetov brat, njegova
 žena je »strina«; — »ujec«, t. j. materin
 brat, njegova žena je »ujna«; »teta«, t. j.
 očetova ali materina sestra, njen mož
 je nečakom »tetič«)
trúgva — (krsta, rakev, zaboj): u trúgli
trúpat na duri — (razbijaje trkati na duri)
védle — (vidve): zaj pa u pare stopmo:
 vedva pa védle u dva para pa medva
 pa mēdle (midva in midve)
védlä rože — (ovenele rože)
vséd'n — (vsakdanji; delavniški): vséd'n
 gvant pa nediev'n gvant
zère — (tu zgoraj); **tère** — (tam zgoraj)
zjiedi — (prebrani ostanki jedi): čedno
 pojéj! duo pa bo zjiedi za tuobo po-
 birú?
zmrlétiť — (zmečkati): ke pa si se kaj vá-
 lu, de maš t'k zmrlečan gvant?
zvelčün — (naveličan, dolgočasen): (npr.
 o kakem govorniku:) je pa že t'k zvel-
 čeno napovedúvu in praju (napovedoval
 in pravil), da smo mu vsi zadriemali
žnúdi — (prežvečeni ostanki jedi): vse pre-
 žnúda, poa pa na talínju pusti; mu 'm
 negove žnúdi za večirjo dava
stórit — dévo mu stóri (delo mu gre od
 rok; katerega koli ročnega dela se loti,
 doseže trudu primeren sad dela — tisti,
 ki »mu dévo ne stóri«, bo lahko bolj
 garal, pa manj naredil)
vódit — m'so vódit (meso prekajevati),
 povójená m'so (prekajeno meso)
rěvkat — k' pa k'r napre rěvkaš nad otró-
 kom! (kaj se venomer usajaš nad otro-
 kom, venomer bevškaš...)
kóklet — (dobrikati se, sliniti se okoli ko-
 ga): ka kaj kókláš okovo njega! povédu
 bi mu ta svóje; saj ni buoh
obrájrat — (ceniti): na kraj kraja pa mév-
 žija nižer kne obrajta

kmečkkih hišah je skupaj živelo mnogo
 ljudi; kakšni so bili medsebojni odnosi?
 Gotovo je razvoj dal današnjemu človeku
 drugačne možnosti in naravo in bi bilo
 zanimivo vedeti, kako so se naši predniki
 v takratnih, za nas revnih razmerah lahko
 počutili in dejansko dojemali. Kaj jim je
 bil svet, ki je bil velik, a obenem majhen,
 saj niti planinstva niso poznali. Toda ve-
 liko bolj neposredna odvisnost od narave
 in ljudi je gotovo stonila svoje in smo za
 ta instinkt gotovo mi revnejši. Delo in
 pridelovanje, ki je neposredno pogojevalo
 življenje (saj denarja ni bilo dosti ali pa
 si zanj malo kaj lahko kupil), je res bilo
 oblikovalec življenja in ljudi. Kakšna po-
 gubečnost je bila za tak kruh in gotovo
 so bili cmoki dobri, pa čeprav so jih kuhali
 iz soržične moke, kot je pravil še moj oče.

Koliko topline in prizadevnosti so vla-
 gali v izdelke, ki so neposredno vračali
 milo za drago. Kar plodna tla za oblikova-
 nje domače umetnosti so bila dana. Vsa
 današnja velika kultura ne pomeni člo-
 veku tega, kar je pomenilo to, kar so si
 mogli in morali dati na tem področju,
 predvsem z razvedrilom, neposredno naši
 predniki. Vse je bilo morda preprosto,
 vendar cenjeno. Ni bila vsakdanjost de-
 lati za raševino in bukovino, ki si jo potem
 sam nosil, in ali je kaj čudnega slovesen
 ženitovanjski običaj, če je bila z obleko
 in nevesto kupljena tudi smrt? Ali so bili
 takrat dani pogoji, da so ljudje nosili srce
 na dlani? Čudni kontrasti so bili takrat
 v ljudeh. Skrb za kruh jih je pri neposred-
 nem delu delala trde, vse ono, kar pa so
 smatrali za posreden pogoj uspešnega dela,
 jih je osvobajalo in sproščalo, kar se je
 kazalo v spontanosti na različnih področjih.
 To je bil nasmeh skozi trpkost časa, ki le
 ni bil zlat. Ali moremo dovolj pohvaliti
 starše, ki so vzgojili družino tudi do deset
 otrok na trdi, borni zemlji brez vsake so-
 cialne pomoči? Če si prišel k taki hiši,
 ki sta jo oblikovala delo in trpljenje, pa
 si bil deležen nasmeha, trpkoga sicer, ali
 ni bilo to nekaj velikega? Poznal sem take
 matere in očete, ki so za kratek obisk sle-
 hernega našli čas, da so si obrisali rolke
 in tako voščili svojo: »Srečo!« Svojih otrok
 niso mogli ljubkovati, če so hoteli, da je
 rastele kruh, toda lep zgled vljudnosti je
 bil dovolj močno sredstvo, ki je pričaral
 na obraze otrok nasmeh in jih še spremlja
 skozi življenje.

Ali moremo biti zadovoljni danes, če se
 nam že v bližnji bodočnosti obetajo pro-
 blemi, ki jih ne bo lahko rešiti, če se na-
 nje ne bomo že sedaj z vso resnostjo pri-
 pravljali? Čas je dober, je zlat, če znamo
 v njem prav živeti, in je vedno le podalj-
 šek preteklega in začetek novega.

Običaji so večinoma že popisani. Tako
 verski kot narodni ali delovni so vezali
 življenje in mu bili nekak nenapisan pro-
 gram, ki pa je gotovo nudil neko varnost.
 Ko govorimo o socialnih knivicah z merili
 današnjega časa, bi vendar z dobrim po-
 znovanjem nenapisanih pravil za odnose
 med našimi predniki našli marsikaj, kar
 bi našo sodbo omililo. Sosedska skrb za
 onemogle je bila gotovo breme, a je ob-
 enem vplivala na čut ljudi in bila zelo
 uspešno vzgojno sredstvo za sosesko. Ni
 nam treba biti po natik k Indijancem, vpra-
 šajmo kar naše stare. Zelo primerna se
 mi zdi zamisel, da se ustanove za ostare-
 le in onemogle drži v neposredni bližini

Kako obogatiti naš list

Vabilo uredniškega odbora Fužinarja za
 sodelovanje — dopisovanje, da ga ohrani-
 mo in pomagamo ohraniti vrednote živ-
 ljenja naših ljudi in kraja, je gotovo na
 mestu. Ljudje mrjejo vsak dan, premnogi
 nepričakovano, da nimajo priložnosti ali
 po neki krivdi nesejo v grob marsikaj, kar
 bi moralo biti oteto pozabi ali pa bi jim
 bila smrt lažja, če bi se izpovedali. Po-
 vedati imajo kaj ljudje, kmetije, zaselki
 in kraji. Zgodovina nam v našem primeru
 ne pomeni rešitve, kvečjemu je lahko poj-
 em in izhodiščna točka. Da bi se pa ob-
 ravnaval naš mali človek, pa vendar za
 naš primer zanimiv in velik, nam daje
 možnost naš list in nam nalaga dolžnost,
 da ga spoznamo in omogočimo, da ga preko
 lista spoznajo drugi. Vsaka naša kmetija
 ima svojo preteklost, in če se zamislimo
 ob velikih poslopjih, ki so danes marsikje
 prazna in jim v vsem napredku še ne vi-
 dimo elementarne oživitve, nas mora za-
 nimati njihova razsežnost v potrebi ali
 perspektivi. Čas, ki se ni ustavil, je moral
 biti tudi takrat po svoje velik.

Če bi se ustavili pri preveljskih fužinah,

katerih zadnje priče so morda še žive, bi
 z intenzivnim iskanjem gotovo še našli
 marsikaj zanimivega o vlogi naprav in
 kraja samega v odnosu do fužin, splačalo
 pa bi se morda potruditi v Donawitz, ka-
 mor so bile fužine predstavljene. Če po-
 stavimo nasproti znanemu današnji čas, ki
 mu pripisujemo absolutno prednost, se
 moramo vprašati, kako je vendar bilo
 možno človeku v dolgem veku, ki ga po-
 vršno poznamo, živeti, ali pa nas celo za-
 nima, da bi živeli v tistem času. Če iz-
 vzamemo nečloveško umazanost in krutost,
 je moral imeti vsak čas vrednost v
 času ali perspektivi in tudi naši predniki
 ali še živeči dedje si te vrednosti ne dajo
 vzeti. Dasi moramo največji delež zlatih
 časov pustiti privilegiju mladosti, je treba
 pustiti nujnosti in veljavo žrtvi v času na
 kakršnemkoli področju, kar edino daje
 veljavo človeškemu življenju. Nam je la-
 hko zanimivo že to, kar je za besedicami:
 »Ja no! — No ja!« kakor sta se pomenila
 Predovnika. Kaj je za naše primere upo-
 rabnega po Valvasorju, saj direktno o
 naših krajih menda ni pisal. V velikih

doma ali domačega kraja. To ni dobro samo za prizadete, ampak je lahko šola za nas vse.

Koliko je napisanega o pastirčkah, pa bi tudi naši pastirčki lahko napisali ali povedali o sebi in paši. Plotovi, ki so ograjevali večino naših kmetij, so že domala izginili in ravno letos smo posekali v strnjemem gozdu macesen za vrtno za plot. Sedaj tu ni sledu o plotu in na čem so pasli, ko tudi trave ni, ampak mah in borovničevje.

Potem bi pa morali povedati pravice in dolžnosti, ki jih je imel pastir in so potem rasle v mesto hlapčičev, tiberžnikov in naprej do velikega hlapca, ki je zaključil rang, in bi bilo zanimivo vedeti dolžnosti in prijetnosti tega občestva, ki ga nismo ali ga nam ni bilo treba poznati.

Precej bi imele povedati matere in gospodinje o času I. svetovne vojne in bi prenekatero bridkost s tega deviškega področja rade zaupale papirju. Čas med I. in II. svetovno vojno je nekdo označil takole:

Kriza je skoz in skoz,
delavec hodi bos,
hlapec je brez srajce,
kmet pa kaže ...

Ta čas poznamo grobo onisan kot čas, poln krivic, tudi doživljenjskih. Gotovo je kje opisana ta novejša zgodovina, zopet pa ni obravnavana konkretno, s stališča posameznika ali resničnega doživljanja ljudi — določenega človeka. Take osebne izpovedi brez vsakih pristranosti bi bilo zanimivo slišati, obenem bi bilo to zelo koristno za primerjavo s sedanostjo, kolikor to lahko postavimo v pravo razmerje. To po doživljanju bo morda pomagalo, da sreča ne bo tisto, česar se samo spominjamo, ampak to, kar živimo, kar pa je lahko pogoj, da bo sreča tudi tisto, kar bodo živeli potomci. Nujno pa je, da v tej zvezi cvetijo šenturšeljce in vzcvetijo šentanevščice, strojanščice, ravenščice in tako dalje. Brez dvoma bi jih odkrili in dali pobude za novo brstenje, saj so jih pogojevale znane in neznane zakonitosti. Človek, reven ali bogat, lahko v enaki meri služi, če je dober.

Berači so gotovo zanimivi viri. Ne bom trdil, da so bili živi odnosi do njih bolj pristranski, kot so danes posredni, toda obstaja nevarnost, da postaja človeška narava vedno bolj neprizadeta, ker ne vidi revščine. Ti siromaki, ki so križem merili naš svet in so jih čas, usoda ali lastno nagnjenje vrgli na cesto, so bili nadloga, a z njimi smo zlasti otroci doživeli mnogo pristranskega in tudi norčavega. Sem bi seveda takoj spadali originali, še danes jih ne manjka, samo da jih ne poznamo oziroma moramo originalno v človeku odkrivati. Veliko življenjske modrosti bi tu našli, ki bi se nam zdela morda za danes neprimerna, a v človeku je bila dovolj velika, da ga je osrečevala. Bili so samotarji, ki so vse življenje služili drugim, zase pa so potrebovali itako malo.

Ali bi smeli pobrskati po zapuščini colklarja Jeromela, Rohmeta in drugih, ki so vam znani? Prigodilo se je, da se je žena boba napila in je mož grozil, da jo bo precapil, da bi jo po polovicah lažje spravil domov. Suhovrčan je zažgal bajto, ker se drugače ni mogel znebiti bolh in stenic, samo da bi se prepričal, če bo to sredstvo

Učiteljstvo Mežiške doline, zbrano na svojem zborovanju v St. Danijelu v šolskem letu 1927/28. Sedijo od leve proti desni: bivša učiteljica v Črnečah, bivši učitelj na Strojni, Pepca Može, Lidija Grošelj, Ivo Fainig, Franc Božič, župnik, bivša učiteljica v Dravogradu, bivša učiteljica v Mežici, Katarina Skuber, Šmon. Stojijo v drugi vrsti od leve proti desni: Erna Kotnik, Zofija Konečnik, bivša učiteljica v Dravogradu, bivša učiteljica v Dravogradu, Franja Braz, bivši učitelj na Holmeu, Elizabeta Kert, Janko Gačnik, Mira Gačnik, Karel Doberšek, Ludvik Grafenauer. Stojijo v zadnji vrsti od leve proti desni: Zorko Kotnik, Rudolf Golob, Ludvik Mašat, Boris Stres, jun., Karel Domnik, Kuraš, Gaberšek, Golia, Franc Kogelnik, Vinko Möderdorfer, Miloš Ledinek, Stres, senj., Ožbi Lodrant

učinkovalo. Ko je pa videl, da ne bodo zgorele samo te domače živalce, je stekel v ogenj po gosli in zunaj pred gorečo bajto pel in godel hvalnico učinkovitosti ognja in veselju nad rešitvijo gosli.

Tudi takšni so bili naši ljudje, kaj hočemo. Ali ne bi bil brez na ta način vedno željnih in norčavih ljudi svet pust in nezanimiv? Kako so šentanelci šoc ikopali in kako je v teh krajih takrat, ko v zimi toča pobije, ima zapisano z vsemi žavbami namazani bivši šentanevski učitelj Grafenauer.

Če nas bo iskanje soka za naš list po odročnih krajih utrudilo, se lahko preselimo v dov, k našim nekdanjim »purgarjem«, fužinarjem in knapom. Ves svet je imel takrat približno isti duh, je ugotovil Junka-čič, ko so mu spečemu pomazali ruse s človeškim blatom in je tak hodil tu okrog, vendar ni šlo brez trenja med eni in drugi. Kmetije delavca še v misel niso vzeli, ko so zavračali v pesmi zamenjavo s purgarji. Trotni, knödelfreserji in farfelanerji so povzročili marsikakšno burko, in ni šlo brez medkrajevnih in političnih obračunov. Toda tudi tu bi nas bolj zanimal človek, kako je postal purgar, fužinar ali knap, prisiljen ali namišljen Nemeč, da zvemo, kaj je bilo nepristnega in spoznamo tisto, kar je bilo lepo, pa čeprav je to čudovita pesem, koroška pesem, slovenska ali nemška, poslušali bi jo, kakorkoli zapeto.

Treba je opisati fužinarje v njihovem 12-urnem delavniku, med katerim so pili pivo in sede čakali na šaržo. Če človek razume današnje zahteve in tempo skrajšanega delovnega časa, ne bo nobeno zavajanje, če bi se pogovorili, na kak način so si delavnik lepšali. Ne gre tu za kakšno načrtnost, ampak za nujnost, ki se je kazala v vitalnosti in mentaliteti delavca v odnosu do dela in sodelavca. Original, duhovitost in pretveza, podprta od nadrejenih, sta botrovala marsikakšni rožici, ki

je še v spominu starih jeklarjev. Isto je morda bilo tudi pri rudarjih.

Kaj bi nam lahko povedala Ahacova dvorana o kulturi ali razvedrilu? Na Fari je učil Jarec. Svoje učence je zmerjal s »sakramenski bešči«, a si je postavil lep spomenik s sadjarstvom. Kaj bi lahko povedali o zapuščini Mohorjeve družbe na Prevaljah? Ravnatelj Cajhen je bil ljubljenec otrok. Kaj pa župnijski arhivi? Na pokopališču pri Fari je grob kaplana Olibana — Prešernovega prijatelja. Ali še kaj več? Moramo se ustaviti ob grobu župnika Kesnarja. Njegove življenjske modrosti so še žive med ljudmi. Koliko pričakovanj in končan življenjski usod se je tu izteklo ali začelo! Lahko bi mirno zaklicali: roke proč od tega kraja, ki vedno nekaj poraja za žive in da imamo kam nositi tisto, kar smo dolžni rajnim. Kaj se v človeku na pokopališču budi, lahko pričajo že nagrobni napis.

O mogočnosti prevaljskih fužin je marsikaj znanega. Dober zaslužek so nekateri obrnili v nakup nepremičnin, drugi so ga lahko miselno zarajali. Balli po okolici so bili na višku. Pili so pivo, ki so ga ubožnejši kmečki sinovi nosili na primer k Čegovniku na ramah. Sodčke so navezali na palico — ranto in sta ga dva cijazila tudi po eno uro daleč, da sta kaj zaslužila. Špas je navadno draga stvar, posebno še, če moraš nazadnje ugotoviti, da si sam ostal ali postal trep. Prelepa pesem »Moj puobič je furman« se je gotovo porodila in se uglasila v času, ko so furjali rudo iz Gornještajerskega za prevaljske fužine, saj jo najdemo v nemški izvedbi z jodlanjem. Kaj vse so doživeli in uganili furmani, je gotovo poglavje zase. Pravi furman si je znal vzgojiti konje ali so konji prevzeli njegovo čud in obratno, da je nekdo rekel o nekem furmanu: »Ja, on ima pa konjsko dušo!« Res, žival in človek bi bila v takem primeru zanimiva, čeprav sta si včasih tudi postala nezvesta in je

Pisanje je nenehno obračunavanje s samim seboj

Razgovor s Prežihovim nagrajencem

Skromna beležka v Informativnem fužinarju je ponovila vest iz dnevnega časopisja, da je sodelavec našega kolektiva Marjan Kolar prejel Prežihovo nagrado za najboljšo slovensko delo, ki je izšlo v letu 1966 pri Založbi Obzorja v Mariboru. Nikakor pa ne bi bilo prav — pravzaprav bi bilo krivično — če bi ostalo samo pri tej notici. Prvič iz razloga, ker tako visokega priznanja, kot ga je dobil Marjan Kolar za roman »Išči poldan«, še ni dobil nihče izpod Uršlje in Pece in še dalje, drugič, ker je to njegov prvi roman, in tretjič, ker ga je dobil ob majhnem, a pomembnem jubileju — ob 10-letnici podelitve Prežihovih nagrad.

V našem kolektivu urednika Koroškega in Informativnega fužinarja na videz vsi poznamo. Pravim: »vsaj na videz«, ker ga večkrat vidimo, kako z beležnico in svinčnikom v roki, opremljen s fotoaparatom, pokrit večinoma z baretko in s pipo v ustih vedno kaj išče v kolektivu in zunaj njega. Kdor ga malo bolje pozna, tega skromnega in delovnega moža, lahko pove, kako zelo se tudi za pisalno mizo trudi, da bi bila naša časopisa vedno dobra, zanimiva in dostopna prav vsakemu bralcu — to pa je vse prej kot lahko in hvaležno delo. Malokdo pa je vsaj do nedavnega vedel, da živi med nami pravi pisatelj. Zato je prav, da se z njim поблиže spoznamo, in naj nam ne

zameri, če mu ob iskrenih čestitkah k Prežihovi nagradi postavimo tudi nekaj osebnih vprašanj.

Podatki iz vaše osebne legitimacije?

Rodil sem se 6. oktobra 1933 v Slovenjem Gradcu, oče in mati pa sta po rodu iz Celja. Po maturi na ravenski gimnaziji sem v Ljubljani študiral slovenščino in

Marjan Kolar

kar žaljivo, če furmana primerjaš z življiljo, ki jo je pustil stati na snegu, da ga je za pedenjši stresel s kočice, ko se je vrnil iz gostilne.

Gotovo je bogat vir pisanja narodno-osvobodilna vojna in kar je v zvezi z njo. Ker izdajatelj ne mara, da pride v našem listu do polemiziranja, se temu lahko ognemo. Zgodovina prehaja v pozabljenje ali pa se izčiščuje. So pa stvari, o katerih nihče ne bi smel molčati ali jih komurkoli braniti, namreč če gre za resnico. Zopet imamo tu človeka, ki karkoli daje, daje iz dolžnosti, iz notranje potrebe in ne iz konistoljubja, iz strahu ali v strahu, ki nihi nima možnosti. In zopet imamo take, ki so rekli in rečejo: »Hvala bogu, toliko kruha smo zdajali, pa nam ni zmanjkalo!« Ti dokončno postavijo pod vprašaj tiste, ki hočejo plačilo za vsak kos kruha, a ravno zato ne smejo biti pozabljeni.

Lajež psa še danes budi iz sna v borbi težko preizkušene človeka, a je tem slajše olajšanje ob spoznanju, da ga budi v svobodi. Čutili smo, kako kdo daje, dasi človeka dostikrat nismo videli. Bile so hiše, ki jim nismo prestopili praga, a smo te ljudi spoštovali. Ne samo sebe, tudi nas so na ta način varovali. Bila je to velika šola, dasi upajmo, da nam teh izkušenj ne bo treba uporabljati. Naša dolžnost pa je, da če gre za pravilno vrednotenje NOB v lokalnih okvirih, tudi naš list pripomore, da se odnosi izčiščujejo.

Maks Merkač — Hudopisk

400 fotografij. Zbrati to gradivo do strogo določenih rokov od razmeroma majhnega števila sodelavcev, skrbeti za to, da je odstotek kvalitetnih prispevkov v vsaki številki čim višji, zadovoljevati na eni strani zahteve bralcev, na drugi pa ne odstopati od začrtanih programov obeh listov — to je bistvo in obenem tudi težava uredniškega dela.

Kdaj ste začeli pisateljati in kje ste prvič objavili svoje novele in črtice?

Pisati sem začel v gimnaziji pred dobrimi 17 leti, prve poskuse pa sem objavil v takratnem dijaškem glasilu Novi brazdi. Resneje sem prijel za pero po maturi in objavljati najprej v mariborskih revijah Svit in Nova obzorja, pozneje tudi v Sodobnosti in drugih. Izbor te zgodnje proze je izšel leta 1961 v zbirki »Prazno nebo«.

Pišete tudi satire. Ali nam bi hoteli o tem povedati kaj več?

Satira, ki jo Bunčev Slovar tujk razlaga kot »zbadljivo šalo« in »zabavljico«, se pojavlja tako v pesmi kot v prozi. Najbolj cveti v dobah, ki so polne protislovij, ko se govori eno in dela drugo ter je obenem svoboda javnega izražanja misli omejena ali obstaja le na papirju. Večja demokracija vselej zmanjša potrebo po tej zvrsti pisanja. Moje satire so nastajale pred osmimi, desetimi leti, izšle pa so v knjigi »Samomor v nebesih« nekoliko pozno — leta 1964. Za zdaj jih ne pišem več.

»Išči poldan« je vaš prvi roman. Ali bi nam hoteli povedati, kaj vas je sililo k temu, da ste se tako pogumno lotili opisovanja in obravnavanja naše stvarnosti in kdaj ste prvič pomislili na to, da boste o tej sodobni tematiki napisali roman?

Biti mlad in študirati oziroma bistriti pamet v času administrativnega socializma se je reklo živeti pod nenehnim duhovnim pritiskom. Tak pritisk zbudi odpor, zato razen nekaj črtic o taborišču in NOB od vsega začetka nisem pisal o drugem kot o naši stvarnosti.

Normalna razvojna pot vodi pisatelja od manjših oblik (črtica, novela) k večjim (roman). Zahteva pa roman neprimerno več življenjskih in pisateljskih izkušenj pa tudi garancija kot na primer črtice ali novele, ki se morda včasih lahko napišejo »same od sebe« v nekaj dneh. Ta roman sem napisal prvič že leta 1960, vendar nisem bil zadovoljen z njim in sem ga dopolnjeval ter predeloval, dokler ni lani dobil sedanje podobe.

Žirija je v svoji obrazložitvi za nagrado označila vaš roman ponekod visoko strokovno, kar pa žal ni razumljivo vsem bralcem. Ali bi nam, prosim, o vsebini vašega romana povedali kaj na kratko in s preprostimi besedami?

»Išči poldan« je roman o dveh mladih študiranih ljudeh mojega rodu. Eden je zvest, nekaj časa tudi »zagaman« komunist, drugi človek svoje pameti, pisatelj. Čeprav sta zrastle na isti šoli in se po študiju vrnila v isti kraj, sta vsak na svojem bregu. Toda ko komunist zbolji za jetiko in se zaljubi v cipo, začne spoznavati življenje s tiste strani, kjer človeku ne moreta pomagati nobena učenost in politika. Pisatelja medtem uspeh pri pisanju privede

nemščino. Precej dolgo sem delal kot knjižničar v študijski in naši strokovni knjižnici, zdaj sem uradno vodja službe za tovarniški tisk, po domače pa urednik obeh Fužinarjev.

Kako in kje ste preživeli mladost?

Oče je bil železniški uradnik, nekaj let na tej postaji, nekaj let na drugi. Pred vojno smo se tako preselili v Mislinjo, odkoder nas je okupator izselil za tri leta v Nemčijo. Od osvoboditve pa skoraj do mature sem živel v Mislinji, tako da je moja mladost vezana predvsem na ta kraj in na taborišče.

Kdaj in kje ste se prvič zaposlili?

Po maturi sem resneje zbolel, zato mi je dr. Simoniti odsvetoval študentovski stradež vsaj za nekaj časa. Tako sem za devet mesecev postal knjižničar v okrajni ljudski knjižnici v Slovenjem Gradcu in administrator ljudske prosvete na okraju.

Kdaj ste postali glavni urednik železniških glasil in s kakšnimi težavami se tu največkrat srečujete?

Od leta 1961, ko sem prišel v železarno, sem pomagal uredniku Kuharju pri korekturah doma in v tiskarni, uredništvo pa sem prevzel po njegovi smrti oktobra 1964, ko je ob Koroškem zrasel še Informativni fužinar.

Redno izhajanje obeh glasil zahteva letno okoli 1600 strani rokopisov in 300 do

Naša študijska knjižnica

Med knjigami, ki jih je leta 1966/67 pridobila, so tudi te:

SPOŠNO

- Birket-Smith Kaj: Putevi kulture. Zagreb 1960.
 Marcuse Herbert: Eros i civilizacija. Filozofsko istraživanje Freuda. Zagreb 1965.
 Katalog tekuće strane periodike u bibliotekama Jugoslavije. Beograd 1966.
 Jugoslovenska literatura o Dunavu 1945—1965. Beograd 1966.
 Katalog domačih in tujih strokovnih publikacij podjetij, zavodov in ustanov mariborskega in celjskega industrijskega bazena. Maribor 1967.
 Gradnikova bibliografija. Nova Gorica 1964.
 Enciklopedija leksikografskog zavoda. 1. knj. Zagreb 1966.
 Meyers neues Lexikon in acht Bänden. 5. Band. Leipzig 1964.
 Österreichisches Lexikon. 1. Band. A-K. Wien 1966.
 Imenik mesta u Jugoslaviji. (Stanje novembra 1965.) Beograd 1965.
 Statistički godišnjak SFRJ 1964, 1965, 1966. Beograd 1964—1966.
 Britannican Book of the Year 1966. London 1966.
 The World Almanac 1967. New York 1966.
 Ilustrirani Slovenec. Tedenska priloga »Slovenca«. Leto I—VIII. Ljubljana 1925—1932. 300 let mežiški rudniki. Mežica 1965.
 Kamniški zbornik 1965. Kamnik 1965.
 Celjski zbornik 1965. Celje 1965.
 Panonski zbornik. Murska Sobotna 1966.
 Skandinavski zbornik VII. (Skandinaavia ka-gunnik). Tallin 1963.

FILOZOFIJA

- Tomčković Tomislav: Psihologija. Beograd 1966.
 Sešić Bogdan: Logika. 2. izd. Beograd 1962.
 Damjanović Milan: Strujanja u savremenoj estetici. Zagreb 1966.
 Pamjatniki mirovoj estetičkoj mysli. Tom I—II. Moskva 1962—1964.

DRUŽBENE VEDE — PRAVO — UPRAVA

- Mandić Oleg: Uvod u opću sociologiju. 4. prer. i dop. izd. Zagreb 1965.
 Mlinar Zdravko: Ljudje v novem mestu. I. in II. del. Velenje 1965.
 Grdić Gojko: Osnovi ekonomske statistike sa uvodom u demografsku statistiku. Beograd 1966.
 Mlinar Zdravko: Družbena participacija občanov v krajevni skupnosti. Iz študijskega projekta Sociološko raziskovanje komune v Jugoslaviji. Ljubljana 1965.
 Fiamengo Ante: Saint-Simon i Auguste Comte. Zagreb 1966.
 Marks K. in Engels Fr.: Sočinenija. Tom 1—39. Moskva 1955—1966.
 Dragičević Adolf: Leksikon političke ekonomije. I. II. Zagreb 1965.
 Mala politička enciklopedija. Beograd 1966.
 Tomeković Tomislav: Psihologija rada. Kadrovi i rad. Beograd 1965.
 Možina Stane: Angažiranost vodilnega kadra v sistemu samoupravljanja. Ljubljana 1966.
 Andrassy Juraj: Medunarodno pravo. 4. izd. Zagreb 1961.
 Dorđević-Dimitrijević-Stojanović: Praktikum za medunarodno javno pravo. Beograd 1965.
 Milošević Ljubiša: Obligaciono pravo. Beograd 1966.
 Pumpernik Elizabeta: Demografski oris občine Ravne na Koroškem. Diplomsko delo na

pedagoški akademiji. [Tipkopis.] Maribor 1966.

- Deveto letno poročilo državne gimnazije za Slovence. Šolsko leto 1965/66. Celovec 1966.
 Für den Religionsunterricht in der Muttersprache. Zeitdokumente und Zeitstimmen. Klagenfurt 1966.
 Pedagogičeska enciklopedija. 5. Moskva 1966.
 Prispevki k zgodovini kmetijskega šolstva na Slovenskem. Maribor 1967.
 New thinking in school science. Biology today. Helebeck 1964.
 Rad 11-og kongresa saveza folklorista Jugoslavije u Novom Vinodolskom. Zagreb 1965.

JEZIKOSLOVJE

- Slovenski elektrotehniški slovar. 8 zvezkov. Ljubljana 1957—1962.
 Jakopin Franc: Rusko-slovenski slovar. Ljubljana 1965.
 Bradač Fran: Češko-slovenski slovar. Ljubljana 1967.
 Cvetanović Ratimir: Rečnik englesko-srpsko-hrvatski i srpskohrvatsko-engleski sa engleskom gramatikom. 5. izd. Beograd 1966.
 Ristić S.-Kangrga J.: Enciklopedijski nemačko-srpskohrvatski rečnik. I—II. Beograd 1963.
 Vilhar Albin: Rečnik italijanskog i srpskohrvatskog jezika. I. deo. Beograd 1957. II. deo. Beograd 1963.
 Bukumirović-Ricker Renata: Nemački za zdravstvene radnike. Beograd 1965.
 Jonke Ljudevit: Književni jezik u teoriji i praksi. Zagreb 1965.
 Doroghy Zvonimir: Blago latinskog jezika. Zagreb 1966.
 Engleski vojni rečnik. Beograd 1952.
 Rusko-srpskohrvatski vojni rečnik. Beograd 1967.
 Perišić M.-Konstantinović Z.: Nemačko-srpskohrvatski vojni rečnik. Beograd 1965.
 Škaljić Abdulah: Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku. Sarajevo 1965.
 Thompson Anthony: Rječnik bibliotekarskih stručnih izraza. Zagreb 1965.

do površne vzvišenosti nad življenjem, vendar tako enega kot drugega bivanje v majhnem mestu brusi, umirja ter ju naposled izuči razumevanja in dobrote do ljudi.

Žirija je, po domače in na kratko povedano, videla v romanu podobo naše resničnosti, ravnotežje med razmišljanji in pripovedjo, skladnost med vsebino in obliko ter nepridigarsko človečnost.

Ali pripravljate zopet kaj novega in ali nam že sedaj lahko zaupate, če bo to vaš drugi roman?

Pisanje je nenehno obračunavanje s samim seboj, s preteklostjo in sedanostjo, le da ni vezano na roke kot na primer bilanca v podjetjih. Jeseni bo izšla pri Založbi Obzorja v Mariboru moja mladinska povest »Sledovi medalj« (radijska predredba je imela naslov »Soteska junakov«), ki pa je bila napisana že pred dvema letoma in bo torej nova le za bralce. Gradiva in načrtov je za nekaj let dela dovolj, na uresničitev in zaporedje (novi roman ali nova zbirka novel) pa vpliva toliko stvari, da raje ne bi napovedoval ničesar.

Toliko Marjan Kolar. O samem delu so že in še bodo spregovorili kritiki, zato samo še skromna pripomba.

Prebral sem to knjigo in vsakomur, ki mu je pri srcu odkrita in lepo oblikovana beseda, toplo priporočam, da roman prebere. V njem bo našel predvsem človeka in mogoče v Brajniku, Žagarju, Klasincu, Kovaču in drugih zaslučil resnico tudi o sebi.

Tudi ne gre pozabiti besed dr. Bratka Krefta, namenjenih Kolarju: »Vi ste za poldan, za najvišje sonce, ki osvetljuje vse — dobro in slabo, vi ste za resnico.«

-ate-

Šestnajst let že naša ljudska knjižnica tiho in skromno opravlja svoje kulturno poslanstvo

Rečnik na makedonskiot jazik so srpsko-hrvatski tolkuvanja. II. O-P. Skopje 1965.
 Indonezijsko-ruskij slovar'. Moskva 1961.
 Slovar inostrannyh slov. 6. izd. Moskva 1964.
 Portugalsko-ruskij slovar'. Moskva 1961.
 Ortografičeskij slovar russkogo jazyka. 6. izd. Moskva 1965.
 Meje Antoon: Uvod u uporedno proučavanje indoevropskih jezika. Beograd 1965.
 Ukraínsko-rosinskij slovník. Kiiv 1965.
 Frančić Vilim: Slovník serbochorwacko-polski. Tom I.—II. Warszawa 1956—1959.
 Jerković-Popov: B'lgarska gramatika za 8. klas na osnovnité učilišča. Belgrad 1965.
 Sprachführer deutsch-ungarisch. Leipzig 1962.
 Paul Hermann: Deutsche Grammatik. Band 1.—5. Halle 1959.
 Harsten M. J.: Metoula Sprachführer Niederländisch. Berlin 1960.
 Duden Bildwörterbuch der deutschen Sprache. Mannheim 1958.
 Duden Hauptschwierigkeiten der deutschen Sprache. Mannheim 1965.
 Duden Rechtschreibung der deutschen Sprache und der Fremdwörter. Mannheim 1961.
 Duden Stilwörterbuch der deutschen Sprache. Mannheim 1963.
 Duden Grammatik der deutschen Gegenwartssprache. Mannheim 1966.
 Duden Fremdwörterbuch. Mannheim 1966.
 Duden Aussprachewörterbuch. Mannheim 1962.
 Duden Etymologie. Mannheim 1963.
 Duden Vergleichendes Synonymwörterbuch. Mannheim 1964.
 Duden Français Dictionnaire en images. Mannheim 1962.
 The English Duden. A Pictorial Dictionary. Mannheim 1962.

MATEMATIKA — PRIRODNE VEDE

Bezjak France: Matematika za sprejemni izpit na VTS v Mariboru. Maribor 1964.
 Apsen Boris: Repetitorij elementarne matematike. 7. proš. izd. Zagreb 1965.
 Mladenović Miloš: Organska kemija za studente, medicinare i stomatologe. 5. neizmij. izd. Beograd 1966.
 Nikolić Božidar: Biohemija. Beograd 1967.
 Egert J.-Hok I.-Švab G. M.: Udžbenik fizičke hemije u elementarnom prikazu. Beograd 1966.
 Mikoš Marko: Pedologija. Maribor 1963.
 Kosmos. Handweiser für Naturfreunde. 3.—37. Jahrgang. Stuttgart 1906—1940.
 Narava. Zemlja, rastline, človek. Sodobna ilustrirana enciklopedija. Ljubljana 1967.
 Matvejev Sengije: Biogeografija Jugoslavije. Osnovni principi. Beograd 1961.
 Zivanović Srboljub: Osnovi osteologije i antropometrije. Beograd 1964.
 Mladenović Miloš: Farmaceutska hemija. Organski deo. I. Beograd 1962. Neorganski deo. II. Beograd 1957.
 Fizičeskij enciklopedičeskij slovar. Tom 4.5. Moskva 1965—1966.
 Marinović-Tatić: Morfologija biljaka. Beograd 1965.
 Josifović Mladen: Šumska fitopatologija. Beograd 1952.
 Radovanović Milutin: Zoologija. 1. deo. 2. deo. Beograd 1965.

UPORABNE VEDE

Kiss Ferenc-Szentágothai: Anatomski atlas čovjekova tijela. Svezak I, II, III. Zagreb 1966.
 Otorinolaringologija. 1. Propedeutika. Zagreb 1966.
 Vnuk Valent-Dobošević A.: Leksikon prve pomoći. Zagreb 1966.
 Pollak Kurt: Sodobni domači zdravnik. Ljubljana 1966.
 Đoković Ljubomir: Stomatohirurgija. Beograd 1965.
 Koltus L. H.-Krejn M. P.: Interna medicina u zubnolekarskoj praksi. Beograd 1962.
 Berger Benedikt: Bolesti zuba. Prvi deo. Beograd 1964.
 Zivanović-Stajkovic-Bajić: Anatomija i fiziologija za medicinske škole. Beograd 1966.
 Radojević-Bošković: Praktikum topografske anatomije. II. deo. Ruška. Beograd 1966.
 Radojević Siniša: Sistematska i topografska anatomija. Grudni koš. 4. dop. izd. Beograd 1962.

Praktikum iz patološke fiziologije. Beograd 1966.
 Borota Radoslav: Osnovi opšte i specialne patologije. Beograd 1965.
 Košin Erik: Farmakologija. (Skripta). Maribor 1962.
 Bogdanović Siniša B.: Farmakologija za stomatologe. Beograd 1965.
 Marek Evgen: Mehanska tehnologija. II. 1., 2., 3. del. Maribor 1962.
 Teplov Lev Pavlovič: Oris kibernetike. Ljubljana 1966.
 Židan Alfred: Elektronke i tranzistori. Univerzalni džepni priručnik. Zagreb 1965.
 Kaiser Dragutin: Elektrotehniški priručnik. 3. proš. izd. Zagreb 1964.
 Kondratjev V. N.: Struktura atoma i molekula. Beograd 1966.
 Vitas Dušan: Osnovi mašinskih konstrukcija I. Beograd 1966.
 Arsenijević Miro L.: Tekstilna vlakna. Beograd 1965.
 Gerard Ralph W.: Hrana i život. Zagreb 1966.

UMETNOST — ARHITEKTURA — GLASBA

Varstvo spomenikov IX/1962—1964. X/1965. Ljubljana 1965, 1966.
 Varstvo narave I.—IV. Ljubljana 1962—1966.
 Pevsner Nikolaus: Oris evropske arhitekture. Ljubljana 1966.
 Šumi Nace: Arhitektura šestnajstega stoletja na Slovenskem. Ljubljana 1966.
 Nestorović Bogdan N.: Arhitektura novog veka. Beograd 1964.
 Menaše Luc: Avtoportret v zahodnem slikarstvu. Ljubljana 1962.
 Mole Vojeslav: Umetnost južnih Slovanov. Ljubljana 1965.
 Zbornik za umetnostno zgodovino. Nova vrsta VII. Ljubljana 1965.
 Stele Franc: Oris zgodovine umetnosti pri Slovencih. 2. izd. Ljubljana 1966.
 Cvetko Dragotin: Jacobus Gallus Carniolus. Ljubljana 1965.
 Gallus Jacobus Carniolus: Harmoniae morales. Ljubljana. Ljubljana 1966.
 Teatralnaja enciklopedija. Tom I.—IV. Moskva 1961—1965.
 Brandlmeier Josef: Handbuch der Zither. Stuttgart 1963.

KNJIŽEVNOST

Cankar Ivan: Szolgák. Novi Sad 1949.
 Poezije Doktorja Franceta Prešerna. (Faksimile). Ljubljana 1966.
 Giraudoux Jean: Bella. Paris 1965.
 Fournier Alain: Le grand Meaulnes. Paris 1965.
 Pagnol Marcel: La femme du boulanger. Paris 1965.
 Prežihov Voranc: Lavý vačok. Petrovec 1962.
 Prežihov Voranc: Konvalinky. Petrovec 1952.
 Kratkaja literaturnaja enciklopedija. 3. Moskva 1966.
 Nave Pnina: Nova hebrejska književnost. Beograd 1965.
 Pet stoljeća hrvatske književnosti. I.—IV. kolo. Zagreb 1963—1965.
 Ruska poezija. 20. vijek. Titograd 1966.
 Suvremeni pisci Jugoslavije. Zagreb 1966.
 Kette Arnold: Engleski roman. Sarajevo 1962.
 Mladenov Marin: Uvod v hudožestvenata literatura. Belgrad 1964.
 Hristomatija po literatura za II. klas na obščoobrazovatelne trudnovo-politehnički učilišča. Sofija 1965.
 Iluminované nejkrasnější rukopisy knihovny národního muzea. V Praze 1965.
 Kindlers Literatur Lexikon. Band I (A-Cn). Band II (Co-Fk). Zürich 1965—1966.
 Gregor Joseph: Der Schauspielführer. Band 7. Stuttgart 1964.
 Dietrich Margret: Das moderne Drama. Stuttgart 1963.
 Grader Franz: Kämten in der Literatur. Klagenfurt 1960.
 Eggebrecht Axel: Epochen der Weltliteratur. Gütersloh 1964.
 Von Wyck Brooks: Wie sie schreiben. I. Gütersloh 1965.
 Friedrich W. H.-Killy W.: Literatur II. 1.—2. Teil. Frankfurt/M 1965.
 Steiner Gerhard: Lexikon der Weltliteratur. Leipzig 1965.
 Findeisen H.-Seehase G.: Englische Literatur. Leipzig 1964.

Brüning Eberhard: Amerikanische Literatur. Leipzig 1965.
 Lagarde Michard: 19. siècle. Les grands auteurs. Bardas 1964.
 Lagarde Michard: 20. siècle. Bardas 1965.

ZEMLJEPIS — ZGODOVINA

Ljubljana. Podobe iz njene zgodovine. Ljubljana 1965.
 Dedijer Vladimir: Sarajevo 1914. Ljubljana 1966.
 Glavan Tone: Lužiški Srbi. Ljubljana 1966.
 Zbornik dokumentov in podatkov o NOV jugoslovanskih narodov. VI. knj. 12. Borbe v Sloveniji 1944 (marec—april). Ljubljana 1965.
 Donini Ambrogio: Oris zgodovine verstev. Ljubljana 1965.
 Biber Dušan: Nacizem in Nemci v Jugoslaviji. Ljubljana 1966.
 Gestrin Ferdo-Melik Vasilij: Slovenska zgodovina 1792—1918. Ljubljana 1966.
 Zbornik fotografij iz delavskega gibanja in dejavnosti KPS 1867—1941. I/1. knj. nov. 1867 — dec. 1934. Ljubljana 1964. I/2. knj. dec. 1934 — april 1941. Ljubljana 1965. II/1. knj. marec 1941 — nov. 1942. Ljubljana 1966. II/3. knj. sept. 1943 — febr. 1944. Ljubljana 1963.
 Kratkaja geografičeskaja enciklopedija. 5. Moskva 1966.
 Polyglott Reiseführer Finnland. Köln—Mannheim 1966.
 Polyglott Reiseführer Schweden. Köln—Mannheim 1965.
 Grieben Reiseführer Schweden. München 1965.
 Grieben Reiseführer Bulgarien. München 1966.
 Heiss Karl W.: Moskau. Pforzheim b. 1.
 Sovetskaja istoričeskaja enciklopedija. 5., 6., 7., 8., 9. Moskva 1964—1966.
 Huizinga Johan: Jesen srednjega vijeka. Zagreb 1964.
 Bibliografija izdanja o narodnooslobodilačkom ratu. 1941—1945. Beograd 1964.
 Dubnov Simon: Kratka historija jevrejskog naroda. Beograd 1962.
 Marić Mihajlo: Kralj i vlada u emigraciji. Zagreb 1966.
 Delarue Jacques: Historija Gestapoa. Zagreb 1966.
 Čulinović Ferdo: Stvaranje nove jugoslavenske države. Zagreb 1959.
 Gorizia e l'isontino nel 1915. Gorizia 1965.
 The Crimes of the Fascist Occupants and their Collaborators against Jews in Yugoslavia. Belgrade 1957.
 Barker Thomas M.: The Slovenes of Carinthia. New York—Washington 1960.
 Österreichisches Biographisches Lexikon 1815—1950. 1.—16. Lieferung. Graz—Köln 1954—1966.
 Kollautz Arnulf: Bibliographie der historischen und archäologischen Veröffentlichungen zur Awarenzeit Mitteleuropas und des fernen Ostens. Klagenfurt 1965.
 Walz August: Hollenburg. Leben und Wirken einer Grundherrschaft. Klagenfurt 1965.
 Reischer Franz: Die Toleranzgemeinden Kärntens nach einem Visitationsbericht vom Jahre 1786. Klagenfurt 1965.
 Die Kärntner Geschichtsquellen 1326—1935. 9. Band. Klagenfurt 1965.
 Bibliografija rasprava i članaka. IV. Historija. Zagreb 1965.
 Vodnik po arhivih Slovenije. Ljubljana 1965.
 Prva proleterska. Zbornik. Ljubljana 1966.
 Popovski Jovan: Skopje 1963. Skopje 1964. — Skopje 1966.

PERIODIKA (razen slovenske)

Arhitektura i urbanizam. Časopis za arhitekturu, urbanizam, primenjenu umetnost i industrijsko oblikovanje. Zagreb.
Bibliografija Jugoslavije. Knjige, brošure i muzikalije. Beograd. — Članci i prilozi u časopisima i listovima. Ser. A, B, C. Beograd. — Bibliografija jugoslovenske periode. Beograd.
Bilten saveza starokatoličke crkve u SFRJ. Beograd.
Celuloza — papir — grafika. Stručni časopis za industriju celuloze, papira i grafičku djelatnost. Zagreb.

Čovjek i prostor. Arhitektura, kiparstvo, slikarstvo i primijenjena umjetnost. Zagreb.

Ekonomska politika. Beograd.

Fizička kultura. Časopis saveza društava nastavnika fizičkog vaspitanja Jugoslavije. Beograd.

Forum. Časopis o djela za suvremenu književnost Jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti. Zagreb.

Foto-kino revija. Jugoslovenski časopis za fotografiju i film. Beograd.

Front. Ilustrovani vojni list. Beograd.

Geografski horizont. Organ nastavnih sekcija geografskih društava SFR Jugoslavije. Zagreb.

Glasnik matematički. Društva matematičara i fizičara SR Hrvatske. Zagreb.

Informator. Jugoslovenski instruktivno-informativni list za kadrove u privredi i upravi. Zagreb.

Izraz. Časopis za književnu i umjetničku kritiku. Sarajevo.

Jezik. Časopis za kulturu hrvatskosrpskoga književnog jezika. Zagreb.

Jugoslovenski istorijski časopis. Organ Saveza društava istoričara Jugoslavije. Beograd.

Jugoslovenski pregled. Informativno-dokumentarni mesečnik o Jugoslaviji. Beograd.

Knjiga i knjižnica. Savez ustanova i organizacija za širenje knjige SR Hrvatske. Zagreb.

Književne novine. List za književnost, umetnost i društvena pitanja. Beograd.

Književnost. Beograd.

Kolo. Časopis za književnost, umjetnost i kulturu. Zagreb.

Komuna. Časopis za pitanja teorije i prakse komunalnih zajednica. Beograd.

Letopis Matice srpske. Novi Sad.

Matematičko-fizički list za učenike srednjih škola. Zagreb.

Međunarodna politika. Politika. Privreda. Pravo. Nauka. Kultura. Beograd.

Međunarodni ugovori i drugi sporazumi. Beograd.

Nastava i vaspitanje. Časopis pedagoškog društva SR Srbije i pedagoškog društva SR Crne gore. Beograd.

Naša stručna škola. Beograd.

Obrazovanje i rad. Časopis za teoriju i praksu srednjeg obrazovanja. Zagreb.

Odjek. Kultura. Umjetnost. Nauka. Obrazovanje. Društveni život. Sarajevo.

Pedagoški rad. Časopis za pedagoška i kulturno-prosvjetna pitanja. Zagreb.

Pogledi i iskustva u reformi školstva. Zagreb.

Pozorišni život. Časopis za pozorišnu umetnost. Beograd.

Praxis. Filozofski časopis. Zagreb.

Priroda. Časopis Hrvatskog prirodoslovnog društva. Zagreb.

Radioamater. Časopis Saveza radioamatera Jugoslavije. Beograd.

Razlog. Književna revija za suvremene probleme. Zagreb.

Revija školstva i prosvetna dokumentacija. Beograd.

Republika. Zagreb.

Savremena tehnika. Časopis za popularizaciju nauke i tehnike. Zagreb.

Socijalizam. Časopis saveza komunista Jugoslavije. Beograd.

Socijalna politika. Mesečnik za socijalno-ekonomsko pitanja. Beograd.

Starokatolički glasnik. Organ Saveza starokatoličke crkve u SFR Jugoslaviji. Zagreb.

Stručno obrazovanje. Časopis za teoriju i praksu stručnog obrazovanja. Zagreb.

Stvaranje. Časopis za književnost i kulturu. Titograd.

Umjetnost riječi. Časopis za nauku o književnosti. Zagreb.

Uradni list SFRJ. Beograd.

Vesnik. Organ glavnog saveza udruženog pravoslavnog sveštenstva SFR Jugoslavije. Beograd.

Vjesnik bibliotekara Hrvatske. Zagreb.

Endeavour. Eine in fünf Sprachen erscheinende Übersicht über Fortschritte der Naturwissenschaft. London.

Life international. Amsterdam.

Carinthia I. Geschichtliche und volkskundliche Beiträge zur Heimatkunde Kärntens. Klagenfurt.

Carinthia II. Naturwissenschaftliche Beiträge zur Heimatkunde Kärntens. Klagenfurt.

Information. Mitteilungsblatt des Klubs slovenischer Studenten in Wien. Wien.

Die Galerie. Zeitschrift für internationale Photographie. Wien.

Bulgario. Sofio.

La Maison française. Revue mensuelle publiée par la compagnie française. Paris.

Paris Match. Paris.

Casabella. Revista internazionale di architettura e urbanistica. Milano.

Bauen + Wohnen. Internationale Zeitschrift. München.

Film + Ton-Magazin. München.

Foto Magazin. München.

Das Haus. Zeitschrift für Bauen, Wohnen, Lebensstil. Offenburg.

Kosmos. Wissen für Alle. Stuttgart.

Die Kunst und das schöne Heim. München.

Mein Eigenheim. Ludwigsburg.

Der Bibliothekar. Zeitschrift für das Bibliothekswesen. Leipzig.

Biologie in der Schule. Berlin.

Fremd-Sprachen. Zeitschrift für Dolmetscher, Übersetzer und Sprachkundige. Leipzig.

Ogonjok. Eženedel'nyj obščestvenopolitičeskij i literaturno-hudožestvennyj žurnal. Moskva.

Radio. Ežemesjačnyj naučno-populjarnyj radiotehničeskij žurnal. Moskva.

Literaturnaja gazeta. Organ pravlenija sojuza pisatelej SSSR. Moskva.

Da ne pozabimo

Danes, ko živimo v mirnem času, vse prehitro pozabljamo na grozote vojne, na čas lakote in tpijenja. Zato ne bi bilo odveč, če bi posvečali več pozornosti spominom iz mladosti starejših generacij, mladosti, ki je bila vse prej kot lepa in vesela.

Svoje spomine obujam od šolskih klopi dalje, to je ravno na čas brezposelnosti in velike gospodarske krize. To je bil čas, ko so po šestojanuarski diktaturi oblastniki priredili veliko gonjo proti komunistom in zavednim, naprednim revolucionarjem. Posebno živo imam v spominu javno mnenje, ki je vladalo takrat, ko so v našem kraju zaprli nekaj komunistov in sta pri aretaciji ušla Prežih ter Kokalov Ivan. Ljudje so bili razdeljeni v dva tabora. Tisti, ki so imeli žuljave roke, so se dobro zavedali, da se je nekaj težko pričakovanega oddaljilo za nedoločen čas, tisti, ki pa so jedli beli kruh, so to odobraval. Mogoče bo kdo rekel, da sem bil takrat še premlad, da bi bil doumel vse to. Takrat pa so bili časi drugačni, kot so danes, ko mladina dorašča staršem in družbi v naročju. Mi smo morali najpозnejše s štirinajstimi leti sami okusiti borbo za zaposlitev in kruh.

Tako sem med iskanjem zaposlitve delal začasno tudi pri gradbenem podjetju Grein na Dobrihah. Zaradi pretirano nizkih plač sem na pobudo nekega aktivista organiziral štrajk med pomožnimi delavci. Trajal je teden dni. In uspeh: dodatek — 50 par na uro.

Po odslužitvi vojaškega roka sem imel izredno srečo, da sem dobil delo v guštanjski železarni, kjer delam še danes.

Kakor povsod drugod se je tudi v železarni močno čutila predvojna napetost in razcepljenost: mnogo je bilo zavednih državljanzov, a tudi petokolonašev ni manjkalo. In v vsej tej zmedbi je vsakdo sam odločal o sebi po svoji vesti in prepričanju. Takoj po prihodu v železarno sem navezal stike s Francem Lepkom, ki mi je precej zaupal in mi je prinašal ilegalni časopis »Ljudska pravica«. Še več ilegalne literature pa sem dobival od naslova Rezi Korper, Celovška 1, Ljubljana in od Tiskovne zadruga Maribor.

Ob začetku okupacije sem še stanoval pri bratu, posestniku na Tolstem vrhu p. d. Cestniku. Naša hiša je postala okupatorjem kaj kmalu sumljiva in so nam nastavljali najrazličnejše pasti. Pri tem pa sta jim pomagala domača izdajalca AS in AB. Brat Franc, gospodar, je namreč že spomladi 1942 dobil zvezo z nekim aktivistom, katerega ime pa mi je zaradi stroge tajnosti ostalo neznan. Moja naloga je bila takrat

usmerjanje ljudi, pripravljanje za »našo stvar« in zbiranje orožja. V našo hišo so večer za večerom začeli vse pogosteje prihajati ljudje. Pogovarjali smo se o vojni, o najnovejših dogodkih na frontah, poslušali radio in se obenem ideološko poglabljali.

Brat Jože, ki je delal v Siemensu v Dravogradu, pa je bil s svojimi izjavami preveč predrzen. Zato je bil osumljen in načrtno zasledovan. Gestapo mu je nastavljal prej omenjenega izdajalca, kateremu pa je Jože kot prijatelju zaupal. Povedal mu je, da zbiramo puške, revolverje, bombe in mine. Imenovani izdajalec je bil nad vsem zelo »navdušen« in je začel tudi sam aktivno delovati. Raznašal je letake z najrazličnejšimi vsebinami, naperjene proti Nemcem. Prinašal je vse več orožja, ki smo ga skladiščili pri nas na podstrešju. Na vprašanje, kje vse to dobiva, ni nikoli točno odgovoril. Odgovor na to smo dobili šele veliko pozneje v zaporih in taboriščih.

Neke julijske noči 1942 je ovaduh prišel po Jožeta in ga odvedel v Kumrov gozd, kjer sta se sestala z dvema »partizanoma«. Partizana sta Jožetu obljubila, da bosta prišla ponj čez štirinajst dni in ga odpeljala s seboj.

S tem je bilo dokazov dovolj. Karte so se obrnile! V noči med 22. in 23. julijem so nas zbudili klici: »Aufmachen schnell, aufmachen!« In že so začeli Hitlerjevi hlapci s kopiti razbijati po vratih in jih lomiti. Jože, ki je bil pripravljen za odhod v partizane, je stekel na podstrešje, a bilo je že prepozno. Vrata so bila odprta in: »Halt, Hände hoch!« »Ali me poznaš, bandit?« je vpil neki Nемеc na Jožeta — najbrž tisti »partizan«, s katerim se je sestel pred štirinajstimi dnevi.

Gestapovci so pobrali orožje, zvezali Jožeta in Franca ter ju odpeljali na gestapovsko postajo v Prevalje, od tu v Celovec, pa naprej v Dachau in končno v Buchenwald. (Njuno smrt je v lanski majski številki »Tovariša« opisal sotrpina pod naslovom: »Poskusni kunec, obtožujem!«)

Čez nekaj dni se je pred našo hišo ustavil gestapovski avto. Vrsta je bila na meni! Odpeljali so me v Prevalje, kjer se je začelo tritedensko zasliševanje. Ker niso imeli nobenih dokazov za moje sodelovanje, neposrednih stikov z izdajalcem namreč nisem imel, sem vztrajno vse zanikal. Da bi iz mene izvlekli resnico, so se posluževali najrazličnejših metod: navzkrižno zasliševanje, ponavljana enaka zasliševanja, da bi govoril drugače. Neko noč so mi v celico pripeljali celo ujetnika, ki se je izdajal za partizana. A ker bi bil to prvi partizan

s tako nežnimi in čistimi rokami, kar sem jih kdajkoli videl, sem raje molčal kljub mnogim njegovim vprašanjem. Ker ni bilo uspeha, so ga že drugo jutro odpeljali. Nekaj dni kasneje so me spustili na dvorišče, kjer sem srečal Ajtnika. Pravil je, da je tudi on zaprt, in da bi skupaj pobegnili. Ker je bil že takrat na slabem glasu in ker je nekaj družinam pripomogel v Dachau, mu nisem nasedel.

Po treh tednih so me odpeljali v celovški zapor, kjer sem bežno videl sotrpina Kotnikovega Rajka.

Pot me je vodila še z dvema jetnikoma naprej: v taborišče pri Milstattskem jezeru pri Spittalu na Dravi. Taborišče je štelole okrog 300 zapornikov, a tiranija se lahko brez dvoma primerja s tisto v Dachau. Hrane smo sicer dobili več, a smo zato delali kot črna živina, poleg tega pa so si švabi obdobje z nami privoščili prave tragikomedije. Podnevi smo hodili razdeljeni v tri skupine na delo. Pripadal sem najbolj množični in po letih najmlajši skupini, ki je gradila cestni tunel blizu Spittala. Nikdar in nikjer v življenju ne prej in ne pozneje, nisem prebival tako dolgih in bridkih ur kot v tem tunelu, ki je bil pred začetkom našega dela le ozek rudniški rov.

Vsako jutro smo še v temi šli iz taborišča proti tunelu in nato skozenj, vsak s svojo glinasto menažko v rokah. Ker je bil rov še neobdelan in ker je imela kolona le na začetku in koncu svetilko, je marsikdo padel in razbil menažko. In če si to storil, dva ali celo več dni nisi dobil hrane.

Kot v vseh drugih taboriščih smo tudi mi imeli številke ter tudi pomenili le številke. In se je zgodilo, da si med delom pogledal po tovariših ali se malo oddahnil: in že te je opazilo neusmiljeno, prav sadistično oko taboriščnega esesovca; in ta je, ne da bi te udaril ali opozoril, zapisal tvojo številko — obračun pa je sledil zvečer, ponoči. Ker nikoli nisi vedel, ali si zapisan ali ne, v taborišču ni bilo noči, ki bi jo lahko mirno prespal. Tiste, ki so bili poklicani, so najprej nage postavili pred vodovodno cev, jih stuširali, nato pa zapodili v hiter tek po klanecu gor in dol okoli taborišča. Tek je trajal tudi po več ur, tekla je kri, marsikdo je padel v nezavest in je nadaljeval pot na ramah tovarišev. Pri vsem tem pa se hitrost niti za malenkost ni smela zmanjšati. Esesovci so nas gledali kot tropo živali in se nič kaj niso sramovali svojih surovih, nečloveških dejanj. Posebno smo se bali nekega esesovca z iznakaženim obrazom, v katerem ni bilo nič človeškega. Kadar nas je ta vodil na delo, nas je med potjo postavil v vrsto ter drugega za drugim udarjal v nos ter se pri tem smejal z glasnim krohotom. Najbrž se je hotel prepričati, kakšno kri imamo.

Ne vem, če bi bil moj zapis zadosti obsežen, da bi lahko opisal in naštel vse kazni, ki si jih je izmislil arijski »nadčlovek«, zato bom omenil le nekaj najpogostejših:

— Od sobote zvečer do ponedeljka zjutraj si moral biti v bunkerju, ki je bil prenizek, da bi stal, in prekratek, da bi se stegnil.

— Ob spremeljavi biča si se moral nag prevleči pod žično ograjo na drugo stran. Če se ti je preveč mudilo, te je žica odrla do krvi, če pa si bil počasen, si jo skupil z bičem.

— Splezati si moral na streho barake ter se na vse grlo do nezavesti dreti: »Ich windisch arbeiten!« In če je tvoja »himna« od utrujenosti zamrla, so ti udarci od spodaj navzgor z debelim kolom kaj hitro dali vedeti, da te publika še posluša.

— Ob jasnih nočeh si moral na bližnji travnik, gledati v zvezde ter se čim hitreje vrteti okrog svoje osi. Če si padel, si jih zopet dobil z bičem.

Da, prave igre! Vendar igre norosti — norih režiserjev, ki so se končavale v krvi in ponižanju.

Glavna specialiteta taborišča pa je bila, da si imel točno določen rok prestajanja kazni, ki pa se ti je lahko zaradi »nevzor-nega« vedenja podvojil, potrojil ali celo podeseteril. Nekega dne sem pomival v pisarniški baraki, pa me je pisarniški »čato« po slovensko vprašal, kako se pišem. (Bil je Slovenec na prisilnem delu v taborišču.) Ko sem mu povedal, je pogledal v knjigo zapornikov in dejal, da se bo moj rok iztekel čez nekaj dni. Bil sem presenečen in ves iz sebe od sreče, a kljub temu vse do dne, ko so me izpustili, nisem mogel verjeti njegovim besedam. Še takrat, ko sem izstopil na domači železniški postaji, sem imel občutek, da me bo zdaj zdaj kdo zagrabil, češ da sem ušel iz taborišča.

Po vrnitvi iz lagerja sem spet delal v železarni in se spomladi 1943 povezal z aktivisti OF, predvsem z Ferdom Flajmišem in Gregorjem Lipovnikom. V tem času je bilo delo že precej lažje, ker je večina domačinov sodelovala z OF in narodnoosvobodilnim gibanjem, kar ne moremo trditi za enainštirideseto in dvainštirideseto leto. Zaradi boleznih sem se aktivno pridružil NOB šele spomladi 1944, čeprav sem imel namen že prej. Najprej sem bil pri terencih, nato v I. koroškem bataljonu in končno pri komandi mesta Solčava. Ko pa so švabi oktobra Solčavo požgali, je komanda prešla v Mozirje, kjer sem bil kurir med Mozirjem in Radmirjem, kjer so bili razni štabi.

Decembra, ob veliki hajki na zgornjo Savinjsko dolino, se nas je nekaj sto umaknilo na Malo planino. Tu smo prišli v zasedo z več obroči. Številčna premoč Nemcev je bila očitna. Položaj je bil brezupen. Naše vrste so se krčile. Padal je mož za možem. Bolj ko se je obroč zoževal, bolj smo se zavedali, da iz tega pekla ni rešitve. Mraz, lakota in sovražnikovo orožje so bili neusmiljeni. V takšnem stanju je padla komanda: »Tovariši, borba ne vodi do rešitve, vsakdo naj se skuša prebiti sam, kakor ve in zna. Srečno!«

Kako? Kam? Tu ven še miš ne more uiti, kaj šele sestradan in prezebel človek! Toda tudi tokrat je bila volja do življenja, do lepšega življenja močnejša od vsega. Zagrizeno, z nadčloveškim naporom smo se zagnali v snežni metež, v najbolj nedostopne grebene in temne grape. Nas je skupaj ostalo le pet. Tu ni bilo nobenega vprašanja več o kakšni višje organizirani borbi, ampak je prevladovala zgolj borba za obstanek. Kako dolgo smo hodili, kje, kako, ponoči, podnevi? Ne vem! Zdi se mi le, da je vse skupaj trajalo nekaj več kot pet dni — pet dni brez hrane, brez toplega ognjišča.

Bolj podobni sestradanim volkovom kot komurkoli drugemu smo se nekje blizu Slemenca (Št. Vida) šele popolnoma ovedli

in orientirali, kje smo. Ostali štirje tovariši so bili z Brdinj, Sel ter Selovca in smo se zato ločili ter odšli proti domovom — skrajno potrebni hrane in zdravljenja ozebljih prstov na rokah in nogah.

A tudi tokrat se je usoda prav kruto, da ne rečem ironično poigrala. Pri Mališki bajti, oddaljeni nekaj manj kot deset minut od doma, sem prešel železniški most in... most je bil zastražen. Hoteli so me legitimirati, a ker seveda nisem imel ničesar pri sebi, so me odpeljali v Guštanj, a kaj kmalu naprej v gestapovski zapor v Dravograd (to sem že opisal v Fužinarju). Po treh tednih so me poslali, zato ker sem delal prej v železarni, v Niederdonau, kjer je bila podružnica železarne.

Tu smo životarili z ljudmi različnih narodnosti kot vojni ujetniki, dokler nas ni končno osvobodila rdeča armada.

Da, tako je bilo vse za nami. Mraz, lakota, streljanje. Začelo se je tolikokrat obljubljeni in tako težko pričakovano lepše in boljše življenje.

Ivan Lačen

MED ŠOLSKIMI GLASILI

Samorastniki št. 2 vsebujejo prispevke Bojana Kotnika »Teško je verjeti«, Dušana Erzeničnika »Srečanje«, Alojza Klemenca »Oče je pripovedoval«, Marte Gorenšek »Skozi zimsko pravljico na počitnice«, Marjana Gorenška »Rad bi postal gozdar«, Branka Praperja »Na trgu«, Matjaža Veselka »Tudi tega se spominjam«, Marjana Pavšerja »Moja nesreča«, Draga Kobolta »Povratak z gore«, Andreja Doboviška »Mladina v akciji za mir«, Dušana Bevca »Opazoval sem ptičke« ter križanko Tonija Britovška.

Številka je vsebinsko pestra ter prinaša spomine na partizanska leta, skice iz mesta in narave, majhne otroške radosti in razočaranja. Zvečine je napisano nastalo iz preprostega veselja do izražanja doživetij, ponekod pa se razvija tudi v višje oblike (A. Dobovišek).

Vigred št. 2 prinaša na začetku pesem svojega nekdanjega sodelavca, sedaj nadobudnega pesnika Nika Kolarja »Žalostna pesem«, sledijo pa zapis »Sedmič Prežihova značka« Jolande Ajtnik, odlomki oznak prebranih knjig, spominska črtica »S Poljane na Prevalje« Zale Zupanc, »Naše novo leto«, »Novo leto« in »Račka plavačka« Jožice Longer, vaje nižješolcev, »Iz šole domov« Lidije Apohal, »Pred odločitvijo« Zale Zupanc, »Središče Prevalj« Jožka Boštjana, pesmi Dragice Juvančič, Petra Čepina in Franje Prosenc, »Pust« Silve Krajcer, »Nesrečni prvi dan počitnic« Hermana Čepelnika, Danila Kešpreta, Polonce Vitrih in Lidije Spanžev zapisi o ljudski pesmi ter Vide Kovač spomin skladatelja Luke Kramolca. Nekateri prispevki kažejo odmik od osebne izpovedi in od otroške osredotočenosti nase k reportažnemu zapisovanju neosebnih tém, kar je gotovo korak naprej pri pisanju.

Koroški tabornik št. 1, leto I. Z Mute so nam poslali ta list ravno toliko prepozno, da ni bilo več mogoče pisati o njem v prvi številki letošnjega Fužinarja.

Izdali so ga taborniki vseh štirih koroških občin in naj bi prikazoval ter populariziral njihovo delo, s tem pa tudi vabil

Slovenski mladini, občanom, slovenski javnosti

Zemlja naše Gorenjske pod Stolom ni samo naravnih lepot bogata, temveč tudi mnogih starih domov, v katerih je tekla zibelka velikim slovenskim možem, ki so živeli v daljni ali bližnji minulosti. V Doslavičah, vasi med Bégunjami in Žirovnico, je eden takih domov, starosvetna kajža — rojstna hiša Frana Saleškega Finžgarja.

Z življenjem, ki ga je živel ves zavzet za slovenstvo, v polni meri razumevajoč ti-

F. S. Finžgar

sočletne težnje svojega naroda in sodelujoč z njim v najtežjih preizkušnjah, z življenjem, v katerem je ustvaril delo, ki nam bo nenehen zgled in vir neusahljive ljubezni do domovine, velike skrbi za kleno domačo materino besedo, neustavljive zavzetosti za svetlo rast mladega rodu in neuklonljive predanosti dobremu, naprednemu in vrednemu, se je Fr. S. Finžgar kot človek in umetnik uvrstil med tiste sinove slovenske matere, ki jim bosta nenehno veljala naša hvaležnost in spoštovanje.

Iskren namen, da se Finžgarjeva rojstna hiša, ki je tudi vreden in zanimiv spomenik starega kmečkega stavbarstva, preuredi v muzej, so doslej preprečevale kulturnemu snovanju ne zmerom naklonjene in izjemne razmere, ki danes celo grozijo, da se preureditev, če že ne onemogoči, pa prav gotovo ob nepopravljivi in nenado-

mestljivi škodi zavleče v nedogled in negotovost. Zato je bil za odkup Finžgarjeve rojstne hiše in njeno preureditev v muzej ustanovljen odbor, ki so v njem kulturni, javni in družbeni delavci jeseniške in radovljiške občine. Odločno se bodo trudili, da se Finžgarjeva rojstna hiša čim prej odkupi in preuredi v kulturni, spominski in narodopisni muzej.

Za uresničitev tega namena se odbor obrača na slovensko mladino, vse občane slovenskih občin in vso slovensko javnost s pozivom in prošnjo, da po svojih močeh prispevajo v sklad za odkup Finžgarjeve rojstne hiše. Samo deset starih dinarjev naj prispeva vsak Slovenec in Finžgarjeva rojstna hiša bo odkupljena in preurejena v muzej! Ob tem pozivu in prošnji vodi odbor misel in prepričanje, da hvaležna oddolžitev spomenu pisatelja tako zelo branega in priljubljenega romana, kot je »Pod svobodnim soncem«, ni samo dolžnost občanov jeseniške občine, temveč vsega slovenskega naroda. Ne smemo po-

zabiti, da je bil prav Fr. S. Finžgar pobudnik in zavzet navduševalec slovenske mladine pred vojno, da je s svojim prispevkom odkupila in v naši skupni lasti ohranila rojstno hišo velikega Vrbnjana dr. Franceta Prešerna.

Tudi tokrat se bo prav gotovo vsa slovenska mladina odzvala našemu pozivu; o akciji bo natančneje seznanjena še prek svojih šolskih vodstev. Vse druge posameznike, društva, delovne in družbene skupnosti pa prosimo, da za odkup Finžgarjeve rojstne hiše in za njeno preureditev v muzej namenjena sredstva nakažejo na žiro račun št. 5153-679-2135 na naslov Zveza kulturno prosvetnih organizacij občine Jesenice — sklad za odkup Finžgarjeve rojstne hiše.

Odbor za odkup Finžgarjeve rojstne hiše s hvaležnostjo računa na kulturno zavest in razumevanje nas vseh. Svojo nalogo šteje za neogibno dolžnost vsega našega naroda; o poteku dela bo sproti obveščal slovensko javnost.

Odbor za odkup Finžgarjeve
rojstne hiše
Jesenice

Jesenice, v februarju 1967

Novi deli domačih pisateljev

MARJAN KOLAR, IŠČI POLDAN

Vsak družbeni sistem potrebuje za svoj zdravi razvoj kako merilo, oprijemališče, nekakšno »družbeno vest«. Ta družbena vest so kritična, posebno še satirična dela pesnikov in pisateljev, ki s svojimi deli opozarjajo družbo in njene posamezne ude na izkrivljene resnice, na navzkrižja med lepimi besedami, načeli in vsakdanjo prakso.

Družbeno kritična, satirična literatura danes prav tako kot v davno minulih obdobjih pospešuje kulturni in gospodarski napredek, s tem da razširja duhovno obzorje »čitajočih« plasti in povzroča neke vrste duhovno revolucijo. »Hvalnica norosti« in »Pisma mračnjakov« so na primer v novem gospodarskem redu — naravno gospodarstvo se umika denarnemu — s svojim razkrajalnim učinkom omogočila hitrejšo preobrazbo marsikaterega življenjskega področja v zahajajočem srednjem veku. Brechtova »Beraška opera« je med obema vojnama z umetniškimi sredstvi odgrnila globoko odprto rano gospodarskih in družbenih nasprotij v svetu kapitala. Lažni patriotizem slovenskega malomeščanstva se je zrcalil v Cankarjevi komediji »Za narodov blagor«; Lec (Nepočesane misli), Prévert (Pesmi in šanson), Menart (Časopisni stih) iščejo dandanes z bodicami in bodalci svojega iskrečnega se duha resnico, prekrito s prahom in blatom konvencionalne laži.

Tako tudi Marjan Kolar, satirik in družbeni kritik, ravenki pisatelj. Izdal je doslej zbirko novel in črtic »Prazno nebo« (1961) pri Državni založbi in zbirko satir »Samomor v nebesih« (1964) prav tam. IŠČI POLDAN (založba Obzorja Maribor, 1967) je njegov prvi roman, podoba kate-regakoli industrijskega mesteca v Slove-

niji, denimo Raven, Velenja. Roman je zasnovan na zanesljivi podlagi lastnih pisateljevih doživetij, ki jih projicira kar v oba glavna junaka — v aktivista Žagarja in pisatelja Brajnika. V aktivista toliko, kolikor je ta tuberan (za tuberkulozo obolen pacient).

Že kot višješolec gimnazije je Kolar napisal neko kratko novelo z značilnim naslovom »Osamelec«, ki je bila natisnjena v takratnem gimnazijskem literarnem listu. »Aktivisti« so mu takrat očitali vsevprek pesimizem, cinizem, anarhizem, reakcionarnost ipd. — in »Osamelec« je na Ravnah dvignil vsaj toliko prahu kot Kocbekov »Strah in pogum« v Ljubljani. Pozneje sem prišel do Borchertovih črtic in novel, do njegove generacije »pred zaprtimi vrati« in videl paralelo: kljub vihravemu in kričečemu političnemu in kulturnemu »pozitivizmu« prvih povojnih let, ko je bilo treba varovati in utrjevati pridobitve narodnoosvobodilne borbe (ali morda prav zaradi njega?), se je moral duševno količkaj diferenciran in razglabljač študent počutiti osamelega — zaradi mačehovsko obravnavane »duše«, o čemer tehtno razmišlja npr. Adam Schaff v »Filozofia czlowieka«, ko sprašuje: Marx ali Sartre? (Versuch einer Philosophie des Menschen, Europa Verlag, Wien). Kolarja je okupator kot devetletnega otroka izselil v Nemčijo, ki mu je nujno morala posredovati »zgodnja spoznanja«, klica pljučne bolezni pa je sooblikovala njegovo duševnost mladega intelektualca, mu priostrila kritični čut, dar opazovanja, ki mu omogoča pogledati »skozi kožo«. Kakorkoli je torej človek (tudi pisatelj) zmeraj in povsod produkt družbe, zrcalna podoba njenih razmer, je njegov umetniško-oblikovalni svet samobiten, individualen in mora

mladino v to zdravo in koristno organizacijo. Čeprav obsega le 10 strani, razmnoženih na ciklostilu, kaže spretno roko urednika, ki je razporedil članke na moč domiselno. Tudi vsebina je pestra, le pravopis ni povsem v redu, vendar to ne moti, ker je toliko žara in vneme povsod, da lahko želimo le, naj ta številka ne bi bila tudi zadnja.

tak biti, če gre za pravo umetnost. In mora biti »osamel« v pomenu iskren, resnicoljuben, nepodkupljiv, skratka izviren.

»Zame ni bil škodljivec samo tisti, ki je pri obvezni oddaji utajil nekaj žita, temveč tudi tisti, ki je kmetu vzel več, kot bi smel po zdravi pameti, če že ne po srcu. Škodljivce sem imenoval tudi ljudi, ki so pisali v časnik šablonske slavospelve o kmetijskih zadrugah, pa če so tačas gospodarile še tako zanič, in neusmiljeno sem se posmehoval modi neodkritosrčnega hvalisanja in duhovne lenobe, ki je do onemoglosti neslano žvečila tuje misli...« (str. 294).

»Osamelec« je bil tako že Kolarjev zgodnji umetniški program, ki mu je pisatelj ostal zvest vse do danes. V ustvarjalnem procesu oziroma v svojem literarnem razvoju ni ravnal nič drugače kot vsi mladi pisatelji — »anarhisti« — najprej je porušil obstoječi svet okrog sebe, pobral zidake in po lastnem načrtu začel zidati svojo predstavo o svetu, o družbi, o posamezniku. Tako sta tudi »Prazno nebo« in »Samomor v nebesih« programatični knjigi te prve Kolarjeve pisateljske dobe.

V romanu »Išči poldan« pa zaslutiš zadnjo fazo »očiščenja« — in previdno tipanje za zarjo življenja: »Išči poldan... Poldan bom pa našel, gotovo ga bom našel: luč in praznik v sebi — med, mak, lazur...« (Ilija Ehrenburg, Padec Pariza). Kolar mnogo razmišlja o samem smislu in cilju pisateljevanja — kar v romanu: »Čutil je, da se je nekaj spremenilo v njem... in rekel si je, da bo napisal Klasinčevo zgodbo še enkrat in morda tudi druge, ne več samo ostrozobo in popadljivo, temveč tudi razumevajoče, manj hrupno in bolj počasi. Vse po vrsti še enkrat, ne zaradi urednika, temveč zaradi sebe. In jih je zagledal pred seboj, dijake in otroke, ki so se igrali pi-jance, in sezonce in vernike in upokojeince in Klasinca in bili so drugačni kot prej, ker jih je gledal drugače, in nič več se ni oglasilo v njem, da tako ne bi bilo prav...« (str. 296)

»Ker jih je gledal drugače« torej, to je izhodišče romana »Išči poldan«, njegova

osorna »popadljivost« je dozorela v **prizanesljiv** posmeh (tudi lastnim pisateljskim neizogibnim napakam), njegov kritični, analitični intelekt se polagoma »civilizira«, metoda njegovega vrednotenja pa tudi vrednotenje samo sta se spremenila, »premaknila«, kakor sam pravi. In ko skuša odgovarjati na vprašanja o smislu in cilju življenja v »novi stvarnosti«, zazveni v njegovi besedi ob »učenosti«, ob »prepirljivem razumu« tudi že modrost, pravna in izravnavalna; nikakor ne iz komodnosti poenostavljajna, pač pa razumevajoča, saj »so bili ti otroci in učiteljice in stara šola njegov svet in se je zavedel, da ga ima rad in se je nasmehnil Vilminemu pismu na mizi... in Brajnikovi vizitki, ki je pričala, da je bilo njunih razprtij za zmeraj konec...« (zadnja stran romana). A to daje Kolarjevemu prvemu »velikemu tekstu« nesporno veljavo in ceno, prav to pisateljsko, umetniško očiščenje in pomlajenje obeta temu delu Slovenije še nadaljnjih velikih tekstov, ki ne bodo obležali na policah knjigarn.

Kolarjevo pisanje je globoko psihološko, tista vrsta modernega romana, ki z retrospektivnim stilnim prijemom nikdar ne utruja bralca. Fabule pravzaprav ni in človek je prav nič ne pogreša. Ves roman je stkan samo iz maloštevilnih prizorov, problematičnih situacij in nekaj prav živih, tehtnih dialogov. Vse to pa je samo pisateljevo ogrodje za miselno poglobitev, za analizo človeka v tem in drugem življenjskem položaju. Pretresljiv in dürrenmattovski grotesken je prizor, v katerem konfrontira npr. tuberanovo smrt z ljubezenskim aktom v sobici bolniške sestre. Takih mest je v literaturi sploh malo. Ali pa praznovanje novega leta v učiteljski zbornici! Kolikšen posluš za izgovorjene in neizgovorjene besede okajenih učiteljic, kakšen prenikav razum, izostren čut za duševne probleme, iz katerih se človek ne more izmotati! In še nekaj: Kolarjev roman je jezikovno lepo branje, negovan izraz, rekla in podobe dokazujejo skrbno ustvarjanje, saj sam pravi (str. 282): »... obupno počasi je pisal, trgal, začeljal

znova, črtal, prepisoval, kuril in vendarle nikoli ni odnehal...«

Kaj naj bi še rekel? Kot »kritik« bi moral najti tudi kaj negativnega v romanu. V opravičilo naj povem, da knjige raje berem, kot pa ocenjujem. Pogovarjati se o prebrani knjigi — tako ob turški kavi — je lepše, lažje in menda bolj naravno. Verjetno sem sam preveč »ujet« v začarani »grenski krog«, ali priznati moram, da sem prebral roman IŠČI POLDAN v eni sapi z velikim zanimanjem in ga zadovoljen odložil. Pomislil sem še, da bi moralo »nebo« tudi nam na avstrijskem Koroškem »dati« prav takšnega Kolarja, kakršen je — najprej s PRAZNYM NEBOM, potem s SAMOMOROM V NEBESIH in nazadnje s tistim, ki išče poldan, luč in praznik v sebi — in za ves narod. Prav gotovo je njegovo obravnavano pisanje »zanesljivo v redu«. Če je to razmišljanje (»ocena« literarnega kritika se pravzaprav ne moremo imenovati) o njegovem pisanju vsaj »zanesljivo povprečno dobro« (str. 249), tako da bodo zlasti Ravenčani z zanimanjem in z radovednostjo segli po romanu IŠČI POLDAN, se bo pisec teh vrst toliko bolj veselil pisateljevega uspeha.

Janko Messner

★

LEOPOLD SUHODOLČAN, DOBRIJSKA BALADA

Socialno vprašanje slovenskega kmetstva je tako staro kot slovensko narodno vprašanje sploh, ki je bilo v vsem svojem razvoju predvsem socialno: v fevdalizmu nasprotje grofa — veleposestnika in kmeta — tlačana; v porajajočem se kapitalizmu nasprotje industrijskega kapitala, kraljev na Betajnovi, vaških oderuhov in obubožanega malega kmeta, bajtarja; in v socializmu? — Nasprotje med vzorno teorijo (zadružništvo) in realnimi dosežki, se pravi uspehi agrarne produkcije. Torej tudi nasprotje — nepredvideno boleče — ker so pač teoretiki socialne narodnoosvobodilne revolucije zelo dosledno površno negirali tudi grunt kot eno izmed oblik kapitalističnih odnosov oziroma kapitalistične lastnine, ne da bi si belili glavo s psihološko platjo odnosa kmet-gruntpridelek, oziroma kmečka tradicija in kmečki elan: »Mi nismo berači, mi imamo kruha, imamo zemljo...« »Med vojno (— ko je trg zadnje leto crkaval od gladu) so trške gospe pošiljale k njim otroke po živež... Oče prosilca ni nikoli odgnal od hiše prazne torbe, in tudi meni se je dobro zdelo, se je spominjal, z očetom sva jim dajala s skritim sovraštvom, s tem sva jih tepla, jih premagovala, jim vračala, in navadno sem stopil za prosilcem in sem mu nekajkrat zabičal, kakor sem nekega dne slišal očeta, »pa le glej, da boš povedal, kje si dobil moko, le povej, da si jo dobil pri Levaku, pri Levaku, zapomni si...« (str. 11).

V literaturi, zlasti slovenski, je razvoj tega vprašanja — vzporedno z gospodarsko afirmacijo in narodnim osveščanjem Slovencev — zadostno in nazorno upodobljen: literarni glasniki slovenskega liberalizma (Tavčar, Jurčič) ga še idealizirajo, oblikujejo kmečka tihožitja in zamočljivo

Tihožitje

v slogu slogaške politične prakse perečo socialno plat, Kersnik se je vsaj na robu previdno dotika. Z vsilo pa je bruhnila na dan v letih gospodarske krize po prvi svetovni vojski v »Boju na požiravniku« (Prežihov Voranc, Kosmač, Kranjec) — v Potrčevem romanu »Na kmetih« ali v Koprivčevem »Pot ne pelje v dolino«. Ali ta po vsem videzu nerešljivi problem sinhroničnega lastništva in obdelovanja zemlje dandanes nikakor ni jugoslovanska specifičnost, saj se prikazuje tudi drugje po svetu — kljub traktorjem in dvigalom za parnanje sena, kljub električni molži in kosilnicam-mlatilnicam, kar seveda ne opravičuje neizpodbitnih napak in »grehov«, storjenih v prvem desetletju po zadnji vojski na kmetov rovaš, na račun veselja do dela in na račun kmetijske proizvodnje.

S tega zornega kota je tudi Suhodolčanova Dobrijska balada (Državna založba Slovenije 1967) resen dokument svojega časa, tiste prehodne dobe, ko kmečki sinovi in hčere niso več (kmečki) in še niso (tovarniški-trški), ko so se sicer »odtujili« svojemu prirojenemu elementu, a se še niso »vživeli« v novo okolje, vsaj stari, obnemogli Levak tako domneva in se s pravim zemeljskim atavizmom, vendar brez uspeha, oklepa lastnega sina-naslednika na gruntu: veličastna tragična figura polpreteklega dobe, kmečkih križev in praznikov, kmečke mizerije in romantike. Suhodolčan tanko prisluhne in vrta v mračno bolno Levakovo podzavest, opazuje oklevajoči korak nekoč ponosnega gruntarja, spremlja zapletanje njegovih misli v slepi ulici neke nedojemljive nove stvarnosti, ki mu je pobrala vse otroke po vrsti (pisatelj razodeva njihova trška življenjska pota v petih, rahlo med seboj povezanih novelah: Beg, Stene, Gola stran dneva, Povodenj in Dobrijska balada), tako da ga ni in ni, pa naj mu jih je žena še toliko rodila, ki bi postal mladi Levak.

Dobrijska balada (tudi ostalim novelam bi se ta naslov dobro podal) je verna umetniška podoba odmirajočega kmetovanja v hribih, je rahlo nostalgichen labodji spev zadnjih kmečkih »korenin«, pri čemer je treba dostaviti, da bo tako čutil samo tisti bralec Dobrijske balade, ki je sam kdaj stal z motiko v strmi brazdi Šelenberga, v osatu povezoval pšenično snopje, v mračku vdihoval hladno sapo, ki veje iz globač od mrmrajočih studentev po senošetih tja gor k domačiji, kjer ob vrču hruševca kopači, kosci in žanjice nemo pozdravljajo osvobodilni ritem dela — nad sabo kovinsko modro nočno nebo, pod seboj — v varni razdalji — komaj slišni klopot železarskih kladiv, prašnih in sajastih kalilcev nočnega miru, ki pa (hvala bogu) ne sežejo semkaj v deviško »kraljestvo« zemlje in njej vdanih »gospodarjev«.

Suhodolčan pa se ne vživlja samo v odmirajoči svet gorskih kmetij, temveč iznajdljivo izbira snov in realistične prizore tudi v »novem« svetu (tovarne in malomeščanskega trga), kjer je treba prikazati vzgibe in vzvode v urejanju »nove« družbe na podlagi novih proizvodjalnih odnosov. Slikovit in drastičen je npr. njegov opis kavarniškega in barskega miljeja (Povodenj) ali Katke v ječi. Mimo njegovih mladinskih povesti so novele v zbirki Dobrijska balada prav gotovo oblikovno doslej najbolj dozorela Suhodolčanova proza: v primeri s »Svetlicami« jih odlikujeta stilna zgoščenost in jedrnatost, pa tudi plastičnost v upodabljanju posameznih likov. V tem pogledu in v izbiri snovi Suhodolčan organsko navezuje — prav z Dobrijsko balado — na literarni opus velikega glasnika Mežiške doline — Prežihovega Voranca. Podoba je, da tačas laže in bolj posrečeno gnete in obvlada snov v krajših tekstih kot v dolgih romanih. Bralec in stvarni je storil s tem samo uslugo.

Janko Messner

Dojemajmo, spoštujmo in ustvarjajmo glasbo

Delo in pomen glasbene šole na Ravnah

Nekaj direktnih, pa tudi indirektnih vprašanj, kot npr.: »Kdo so oni tam gori na glasbeni šoli in kaj delajo?« me je pripravilo do tega, da skušam odgovorjati. Koliko mi bo to uspelo, ne vem, ker je včasih zelo težko kaj zamolčati, včasih pa še težje kaj napisati.

Nihče ne more reči, da šola kraju ni nekaj dala in da so sredstva, ki so šla za glasbeno izobraževanje naših mladih občanov, zavržen denar. Ne govorimo o denarju, ki gre v ta namen! Rajši se pogovorimo o pogojih, v katerih šola dela že od prvih poskusov uvajanja mladih ljudi v svet glasbene kulture. Brez dvoma smo kraju nekaj dali, čeprav ne oporekam, da bi lahko še več, a v sedanjih pogojih je to nemogoče.

Ne zamerite, a še vedno ne morem imeti občutka, da smo šola. Raztresenost prostorov v trikotju od gradu, kjer imamo dve učilnici, do glasbenega doma, kjer gostujemo v dveh prostorih, od tam na Čečovju, kjer imamo honorarnega računovodjo, in spet nazaj na grad, znaša skoraj tri kilo-

metre, ki naj bi jih ravnatelj prehodil vsak dan, če bi hotel zadostiti pravilom dobrega upravnega in pedagoškega vodje šole. Eden naših učencev je nekoč dejal: »Tovariš, teorijo imam tukaj na gradu, klarinet se učim v glasbenem domu, kje pa je potem glasbena šola?« Le kaj naj bi rekel, ko odgovora sam ne vem. Občutim pa, da nas je nekaj tu, nekaj tam, povsod pa smo v negotovosti, kako dolgo bomo sploh še lahko ostali. Kljub temu smo zadovoljni, ker lahko delamo, pa čeprav pouk poteka od osme ure zjutraj do dvajsete, včasih tudi do enaindvajsete ure zvečer. Poučujemo dopoldne in popoldne, saj se moramo kljub stiski s prostori ravnati še po urnikih osnovnih in drugih šol.

Mnogim staršem ni prav, ker hodijo otroci zvečer na vaje pevskega zbora in k rednim »uram«. Ravno tako ni prijetno ob sobotah zvečer hoditi na vaje orkestra, tudi ne ob sredah na vaje zbora harmonikarjev, ker so učenci in učitelji že utrujeni od celodnevne dela. Eni so ves dan v šoli, drugi ves dan poučujejo. Nerazum-

ljivo pa mi je, zakaj še noben član zbora fanfar ni vprašal, zakaj imajo vaje ob nedeljah dopoldne. Le veselje do skupnega muziciranja lahko premosti vse obrokove težave s časom, ker vsi vemo, da moramo nastopati, sicer bi bili dvomi o našem delu še večji.

Nekako v kri nam je že prišlo, da na koncu vsakega šolskega leta prikažemo prerez celotnega dela vseh dejavnosti šole na javni prireditvi. A koliko je poslušalcev? Šestdeset ljudi je bilo lani na našem koncertu, od tega večina starši nastopajočih, na odru pa se je zvrstilo sedemdeset igralcev. Kaj je mislil učenec ob pogledu na morje praznih stolov, ne vem, o svojih vtisih ob podobnih primerih pa sem že pisal. 120 poslušalcev je imelo priložnost oceniti naše delo na krvodajalski proslavi, kjer sta med drugim sodelovala tudi naš zbor in orkester s tangom Jalousie in z zborom sužnjev iz Verdijeve opere Nebukadnezar.

Trideset orkestrašev in nekaj več pevcev je skladbi izvajalo tako, da so skoraj vsi navzoči s solzami v očeh dolgo ploskali z željo, da ponovimo. Niso se mogli načuditi. Venomer so se spraševali, kako jim je muziciranje in petje naših otrok moglo priti tako do srca, saj je bila povprečna starost nastopajočih od 13 do 14 let. Ne bom pretiraval, če povem, da smo bili tudi izvajalci skoraj solzni od sreče, ker smo imeli komu pokazati, kaj smo delali in česa se naučili. Nastopajoči so bili za svoje delo moralno poplačani, šola je dobila priznanje, mi učitelji pa še večji elan za naprej. Kako delamo?

V grobem naše delo sestoji iz treh delov, in sicer iz nauka o glasbi, individualnega oziroma instrumentalnega pouka in skupinskega muziciranja. Nauk o glasbi je za posamezne razrede dvakrat tedensko po 45 minut, instrumentalni pouk traja za vse učence dvakrat tedensko po 30 minut. Toliko časa poučuje učitelj samo enega učenca, od tod ime individualni pouk. Enkrat dve uri tedensko pa je še skupinsko muziciranje (orkester, zbor fanfar, zbor harmonikarjev in pevski zbor).

Oddelki so razdeljeni po instrumentalnih skupinah, kot so: klavir, godala (violina, violoncello, kontrabas), pihala in trobila (flavta, klarinet, rog, trobenta, evfonium, trombon, tuba), tolkala, harmonika in kitara.

127 učencev poučujejo štirje učitelji: Hilda Kuček — klavir, Marjan Maher — godala, harmonika, kitara, Dorica Rebernik — klavir, nauk o glasbi (nižji razred), pevski zbor, Ivan Gradišek — zbor fanfar, orkester, nauk o glasbi (višja stopnja). Honorarno poučujejo: France Mravljak — pihala, Pavel Arnold — trobila (violinski ključ), Peter Štehanik — trobila (bas ključ), Mira Stres — klavir in Lojze Rebernik — harmonika in zbor harmonikarjev.

Še beseda o skupnem muziciranju.

Zbor fanfar, zbor harmonikarjev in orkester delujejo praktično šele četrto leto in so še brez prave rutine. Prav zato izbiramo zanje skladbe, ki so na višini njihove zmogljivosti. Iz razumljivih razlogov torej niso zastopana izvorna klasična ali sodobna dela, ker jih za take sestave skoraj ni in je treba vse skladbe olajšati, seveda pa pri tem ne smejo izgubiti na draži in kvaliteti. Delo je še bolj otežkočeno, ker se

zasedba in število članov v ansamblih vsako leto menjata. Tako je samo orkester ob koncu preteklega šolskega leta zapustilo devet članov, kar je že skoraj tretjina. Smoter, da je treba uvajati v kolektivno muziciranje čimveč učencev, pa dokazuje dejstvo, da je v to zvrst naše dejavnosti vključena več kot polovica vseh učencev šole.

Ob naših samostojnih nastopih nekateri ugotavljajo, da vrstni red skladb ni ravno stilno urejen, toda naj takoj povem, da pri nastopih mladih glasbenikov skoraj ni mogoče doseči neke razdelitve del po obdobjih. Predvsem je namreč treba misliti na zmogljivost in glasbeno zrelost vsakega posameznika.

Skušajte se vživeti v otrokove želje po čim globljem razumevanju glasbene umetnosti, skušajte razumeti njegov in učiteljev trud za čim bolj verne interpretacije slovitih mojstrov od Camilla Saint-Saënsa preko Verdija do naših sodobnikov in rojakov. Priznali boste, da tak otrok ne bo postal huligan, saj že statistika ugotavlja, da med mladimi glasbeniki ni prestopnikov. Ali ni to že vsaj z vzgojnega stališča mnogo, če že ne računamo, da bo otrok kasneje v življenju gojil enega najlepših hobijev.

Nihče ne more reči, da otrok ni voljan delati. Treba ga je le pritegniti, pa bo rad sodeloval, vsaj večina je takih. Glasbo skušajo prikrojiti svoji bujni domišljiji, svojim občutkom in zmogljivostim. Ko jim to več ali manj uspe, vedo, kaj je muzika in kam vodijo njena pota. Ravno tu glasbeni učitelj nosi veliko breme, kajti ni lahko posredovati znanja starejšega na mlajšega, v glasbi pa je treba naučiti razen spretnosti igranja še čutenje in vtisniti učencu prepričanje v njegov lastni muzikalni izraz.

Nekaj naših učencev si je glasbo izbralo za poklic. Pred kratkim so ob spremljavi godbe nastopili in pokazali napredek v svojem delu. Kakšno je bilo vzdušje na koncertu, ki sta ga priredili naša šola in godba, bo vedel le tisti, ki je prišel poslušat te, danes že prave umetnike v malem. Zrasli so v našem kotu, prve note spoznali v naši šoli, prvo rutino pa dobili pri godbi.

Dolga je pot preko teh postaj in do stopnje, na kateri so naši bodoči umetniki danes. Osem in več let je minilo, ko so še kot otroci prvič prijeli instrument z bojaznijo, da jim ne bi padel iz rok, in vsi obupani mislili na dolgo venigo not in tonov, ki jih je treba enkrat za vselej obvladati. Pravi mojstri so že, a niso pozabili, kje so dobili osnove, kje so prvič slišali o notnem črtovju, o pikah, ki se imenujejo note in jih je treba oživiti, o lestvicah... Prepričan sem, da nas ne bodo pozabili, ker smo jim dali osnove z vztrajnim delom štirih let, kolikor so se šolali pri nas.

Hedvika Kališnik in Minko Petrač sta danes že glasbena profesorja, Magda Mauller, Janez Petrač in Franc Kuljad so na akademiji za glasbo, Lojze Lipovnik, Stanke Arnold, Gusti Pogorevcnik, Marjan Golob, Branko Čepin, Maks Strmčnik in Drago Gradišek so v srednji glasbeni šoli, dva pa sta to šolo že končala. Na solističnem koncertu ste slišali tudi solista Hinka Satlerja, ki je pokazal znanje, pridobljeno izključno pri nas in v godbi. Kako je igral? Brez dvoma tako, kot se spodobi.

Naj se to ne bere kot nekakšno obešanje na veliki zvon. Vse predolgo smo molčali, pa ne samo mi, z vsemi glasbenimi šolami je tako. Sicer pa, enkrat je treba povedati, kaj in kdo smo. Mnogo raje bi to pokazali na odru, a nas je vedno več tam, kot vas v dvorani.

Velik korak naprej bi bil, če bi vsi naši raztreseni oddelki bili pod isto streho. Razširili bi dejavnost, vaj pa ne bi bilo treba imeti zvečer in ob nedeljah dopoldne, ko imajo starši radi otroke doma. O lastni stavbi vemo, da lahko le sanjamo, vemo pa tudi, da smo menda edina glasbena šola v republiki, ki nima skupnih oziroma lastnih prostorov. Vemo tudi, da od vseh sorodnih šol največ dajemo za amatersko dejavnost, kot priča 80 odstotkov mladih obrazov v enem najboljših pihalnih orkestru v državi — v naši godbi.

Morda se bo v kratkem pokazala priložnost za rešitev večnih problemov s prostori v morebitni adaptaciji in razširitvi našega kulturnega hrama. Vse je seveda odvisno od razumevanja merodajnih in od sredstev, ki jih nikoli ni preveč.

Mi bomo delali in skušali napraviti še več kot do sedaj, kakor dolgo bomo za to imeli možnosti, samo da se ne bi ponovilo ono obdobje izpred nekaj let... Ja, nekaterim se je menda zdelo na moč pametno glasbeno šolo ukiniti. Vendar so se na srečo našli ljudje, ki so vedeli, da brez šole tudi glasbenega amaterizma in z njim godbe ne bi bilo več. Klavrno bi vse zamrlo, kot brez sledu izginja večina amaterskih orkestru pri nas. Le kaj bi ostalo

in bilo prihranjeno? S težkim srcem bi pisali in mislili o onemelih trobentah.

Koga ne prevzame tok melodične linije, pa najsi bo v klasični ali zabavni glasbi? Obe imata ritem in melodijo, zakonitost in lepoto. Čutiti jo mora vsak zase, brez sugestij, saj ima glasba široka pota, ki vsa vodijo k človeku. Misli same od sebe splavajo nekam v prihodnost, morda nazaj v preteklost, do davno zastrtih želja ali prijetnih ur.

»Splavaj misel na krilih hitečih, pod zelene ravni in bregove«, poje zbor sužnjev v Verdijevem Nebukadnezarju.

Človek misli na včeraj in jutri, mimo njega gre danes, le melodija ga ponese preko skrbi in bojazni pred bodočnostjo, čeprav le za hip. Smo pač taki, da se bojimo onega jutri, čisto tudi samega sebe. Različni smo po značaju, a vsi več ali manj uživamo ob petju ptic ob zori, ob šumenju naše umazane Meže, ob ropotanju tovarniških strojev, ki nam režejo kruh. Tudi ne smemo preslišati zvonov opoldne, ker je vse to muzika, ker nas vse to vsaj za hip odvrne od življenja, ki je, z drugimi besedami povedano, večna skrb.

Vsi imamo glasbo radi, ali ne? Razigrami smo ob poskočnici, tesnobo čutimo v prsih ob otožni melodiji, sami sebe pa najdemo v narodni pesmi, ki je izšla iz nas samih, pa čeprav pred davnimi leti.

Širok je sanjski svet, mič manj obsežen pa svet muzike. Čutiti, spoštovati in ustvarjati ta svet pa učijo naše najmlajše krajanke »oni tam gori na glasbeni šoli«.

Ivan Gradišek,
ravnatelj glasbene šole

OSNOVA SO ŠOLE

Vse kaže, da se telesni vzgoji v naši občini obetajo boljši časi. Za to sicer optimistično trditev lahko navedemo več dokazov.

Ogromen korak naprej pri načrtni športni vzgoji naše mladine so naredili na Ravnah z ustanovitvijo pravih športnih šol. Smučarski tekaški šoli, ki je bila prva ustanovljena že pred časom, sta se pridružili sedaj še plavalna in atletska šola. Namen teh šol je predvsem strokovno (teoretično in praktično) izučiti slušatelja v smučarja tekača, plavalca in lahkoatleta. Primerjava najbrž ni najboljša, vendar se lahko te šole morda primerjajo z glasbeno šolo. Kakor se v glasbeni šoli slušatelj uči igrati klavir, tako se, recimo, v plavalni šoli uči plavati. Da so te šole potrebne in koristne, lahko vidimo po tem, da je za vpis ogromno zanimanje med našo mladino in da je naša plavalna šola iz neplavalca že vzgojila celo republiškega prvaka pri pionirjih.

Brez dvoma drži, da bodo te šole pridobile kvaliteto in ugled samo tedaj, če bodo imele tudi sposobno strokovno vodstvo. Zato bi bilo prav, da strokovnjaku, če je že prišel med nas, če je že tu, ne mečemo polen pod noge, ampak mu omogočimo, da čimprej pokaže, kaj zna!

Zelo uspešno in hvalevredno potezo so naredili tudi na Prevaljah (mimogrede povedano, na Ravnah so se tudi trudili, pa ni šlo). Vsi športni klubi so se združili v

eno telesnovzgojno športno društvo Korotan, kateremu predseduje znani športni delavec Leon Juh. Če k temu dodamo še, da bodo tudi na Prevaljah igrali rokomet, odbojko, šah, namizni tenis in tekmovali v atletiki (same športne discipline, ki jih do sedaj ni bilo!), da bodo 4. julija predali v uporabo nove garderobe in klubske prostore ob stadionu, potem jim lahko samo iz srca želimo, da bi bila šolska telovadnica res nared do jeseni, da bi se lahko z uspehom razvijala tudi telovadba. Seveda tu ne moremo preko dejstva, da si je zlasti pri uvedbi novih športnih panog močno prizadevala telesnovzgojna delavka na osemletki, prav tako pa ne smemo pozabiti tudi pripravljenosti ravnatelja pomagati pri telesni vzgoji mladine v šoli in kraju.

Akcija strokovnega odbora za namizni tenis, ki je bil pred kratkim ustanovljen pri občinski zvezi za telesno kulturo, je zlasti uspela v Mežici. Nekdaj znana namiznoteniška igralca Fužinarja z Raven Maklin in Auprih že vzgajata novi rod namiznoteniških igralcev. Povedati je potrebno tudi to, da se na šoli s pridom ukvarjajo tudi z lahko atletiko in šahom in da je prav na šolah čutiti veliko pripravljenost pomagati pri telesni vzgoji mladine. To pa je veliko vredno!

V Žerjavu so zelo agilni telovadci, ki so v marcu res lepo sestavili in dobro izvedli telovadno akademijo.

Tudi v Črni imajo največ posluha za uvedbo novih športnih panog prav na šoli. Pohvaliti jih je potrebno tudi zato, ker so si s prostovoljnim delom zgradili odboj-karsko igrišče, ker so začeli igrati namizni tenis, že lanski kros pa je pokazal, da bodo tudi močan lahkoatletski kolektiv.

Ta bežni pregled novosti pri telesno-vzgojnem in športnem delu v naši dolini sicer še ne pove vsega, kljub temu pa vsaj v grobih oblikah prikazuje dejansko stanje, za katerega lahko trdimo, da nosi v sebi nekaj novega, da je tu videti napredek, da je čutiti polet, ki veliko obeta.

Prav to razgibano športno življenje v naši dolini in predvsem jasno začrtana pot pri delu s šolsko mladino sta narekovala občinski skupščini, da je letos oddvojila večja sredstva za množično športno vzgojo naše mladine. Teh sredstev seveda še ni dovolj, vendar samo z dobrim delom in otipljivimi rezultati lahko dosežemo, da jih bo iz leta v leto več. Kljub temu pa imamo že letos toliko sredstev, da učencem v Mežici ne bo potrebno več vaditi meta krogle s kamnom, da se bo v Črni in Mežici uredila tekaška steza, jama za skok v daljino in višino, in najbrž tudi toliko, da bodo na vseh šolah igrali namizni tenis na pravih mizah in ne na zbitih deskah. Zato občinski skupščini v imenu vseh, ki jim je šport pri srcu, najlepša hvala!

Tudi strokovni odbori za atletiko (predsednik inž. Strahovnik), za namizni tenis (predsednik M. Ažman) in za šah (predsednik F. Tušek), ki so bili pred kratkim ustanovljeni pri občinski zvezi za telesno kulturo, se ne smejo zadovoljiti s prvimi uspehi, ampak morajo vztrajno in požrtvovalno delati naprej za še večji dvig športne dejavnosti v celi občini.

Občinska zveza za telesno kulturo bo ustanovila še več strokovnih odborov in osvežila delo starih, ki so zaradi raznih vzrokov večinoma životarili na papirju. Resnici na ljubo pa je treba priznati, da povsod primanjkuje kadra in prav tu lahko vskoči mladina, ki včasih išče le oblike dela, pri športu pa je dela vedno dovolj. Če že govorimo o telesni vzgoji — torej le o vzgoji — potem najbrž ne bo odveč, če napišemo tudi to, da smo za vzgojo mladine odgovorni prav vsi, da ta vzgoja ni odvisna od peščice ljudi, ampak od vseh, ki imajo sposobnost vzgajati. Zato je potrebno tudi neumornim športnim in telesnovzgojnimi delavcem dati vse priznanje in jih upoštevati kot vzgojne faktorje ter koristne družbene delavce. Če jim bomo dali to veljavo — zaslužijo si jo na vsak način — potem jih bo vedno več, drugače pa se lahko zgodi nasprotno. Tega pa ne smemo dopustiti, ker vsak mladinec, ki ga odtegnemo od pohajkovanja, kvartanja, postopanja okrog džuboksov in ga pripeljemo na športno igrišče, bo koristen za družbo. In zdravo telo je tudi nekaj vredno; oboje pa si velja zapomniti.

-ate-

Na kmetih

Janez je kosil, a mu delo nikakor ni šlo od rok. Pa ga pobara sosed, ki je šel mimo:

»Janez, kako pa kosiš, pol trave puščaš!«

Janez pa se je hitro znašel: »Nič zato, stric, bomo pa prej otavo kosili!«

Vsaka športna prireditev privabi mnogo gledalcev

Foto: F. Kamnik

Dogodek na občinski tehtnici

Bilo je leta 1941, ko je po Evropi že vihrala vojna, le pri nas so tedaj šele potekale velike priprave na ta vražji ples z nacističnim sovražnikom. Dober mesec pred napadom na našo deželo je tudi pri nas prišlo do splošne mobilizacije, ki je tedaj bila kar na občinski tehtnici v Mežici, katera je takrat stala na zgornji strani ceste tik ob Vivodovi gostilni.

Ne vem po katerem naključju sem zašel v vas, kjer sem gledal žalostni prizor tukajšnjih vaščanov. Z vseh hribov so prihajali moški skupaj, eni sami, drugi so prišli s konji in vozovi, da bi s tako opremo odšli v svoje vojaške komande.

Na tehtnici je stala miza, za katero je sedel občinski pot ves preplašen in boječ, ker je moral sam deliti pozive za odhod v vojsko. Ob strani mize sta stala dva orožnika, za katera se ljudje niso veliko menili kakor tudi ne za tistega, ki je imel ljudi na seznamu.

Žene in otroci so stali ob strani in s solznimi očmi gledali za posamezniki, ki so se že izgubljali na cesti v negotovost, kakor da sami niso vedeli, kam so se napotili. Iz Vivodove in Tofove gostilne se je še vedno oglašalo kričanje in petje, ki pa ni kazalo posebnega razpoloženja. Orožnika sta nestrpno prestopala z noge na nogo in videti je bilo, da bi se najraje umaknila pred razgrajajočo množico, ako bi jima dopustila dolžnost. Naenkrat pa je pijana družba pričela vreti iz gostilne na cesto ter začela na ves glas vpiti, da ne gre nikamor, če pa mora iti, bodo šli vsi ali pa nobeden. To vpitje je šlo od ust do ust v strašnem razburjenju in kazalo je, da se bo vse skupaj obrnilo v veliko tepežko.

Ta protest med mobiliziranci je nastal zato, ker so zaenkrat bili mobilizirani samo kmečki ljudje in so bili rudarji oproščeni mobilizacije.

Se razume, da je to bilo najbolj usodno in poniževalno za tiste, ki so morali brez oklevanja na žalostno pot. Ko se je kričanje nekoliko poleglo in so se ljudje zopet

umirili, je prišel iz Vivodove gostilne mlad moški, menda najbolj močan med vsemi, ki se ne bi ustrašil treh, štirih enakih hrustov. Bil je Predovski Štefi, ki je v eni roki držal mizo, ki jo je prinesel iz gostilne, ter jo postavil na sredo ceste, skočil nanjo ter pričel kričati na vse strani:

»Pobi, mi ne gremo nikamor, mi se ne bomo borili za koruzni duš, saj nam nimajo kaj dati za jesti!«

Nato je zopet zakričala skupina žensk: »Naj pride Hitler ali Stalin pa odpre magacin!«

Štefi je še vedno stal na mizi in navduševal tiste, ki niso vedeli, za kaj se naj odločijo. In tedaj je nenadoma pridiral iz Vivodovega hleva konj ter se zapodil mimo Tofove gostilne in naprej po cesti ter se izgubil na gornjem koncu med hišami. Sedaj se je zopet oglašil Štefi in pričel:

»Pobi, ali vidite, kamor je šel konj, tja gremo tudi mi!«

Njegova propaganda je prišla do vrhunca in orožnika sta se šele sedaj ojunačila, stopila h govorniku in ga sunila z mize. Nastalo je majhno prerivanje med njimi, toda Štefi je bil kmalu prost lisic in orožnikov in se je zopet široko nasmejal vsem skupaj:

»Kaj pa bojo taki špicpobi počeli z menoj!«

Za take hruste, kot so bili Pvačani, so morali biti trije štirje drugi, da so jih ukrotili.

Nato so se pričeli ljudje razhajati na vse strani. Večidel so se napotili za tistimi, ki so že pred tem škandalom odšli nesrečni usodi nasproti. Tako so se tudi žene in otroci razgubili po domovih in se zaprli v otožnost.

Le nekateri so se vrnili nazaj v gostilne, kjer so nadaljevali s popivanjem, kajti sleherni gost je imel enak občutek, ki je govoril: pijmo ga, dokler smo še svobodni, saj bo itak vse skupaj vrag vzela. Dolgo v noč se je še slišalo krokanje po gostilnah in drugi dan ni bilo več veselja niti žalo-

Slavljenici 80-letniki s predsednikom društva v sredini

Upokojenci brez pokoja

Morda mislite, dragi bralci, če smo upokojenci in če smo pri Društvu upokojencev, da smo kar pri pokoju. Pa ni tako, smo kar brez pokoja. Le berite, kaj vse si organiziramo — morda bo kak starejši bralec po tem branju raje odšel v pokoj!

Na dan z besedo oziroma s kroniko našega društvenega življenja, vsaj za leto 1966! Pomladi smo počivali, saj veste, revna pa »išijas« pa podobno, poleti smo se pa le ogreli. 20. avgusta smo napravili izlet v Pameče. Tja nas je povabilo tamkajšnje društvo. Lepo so nas sprejeli, lepo pogostili, po kosilu pa je bila prosta zabava. Ne boste prav verjeli, kako smo se zavrteli, saj so njihovi člani imenitno zaigrali. Seveda twistali nismo, v polki pa že še pokosimo kak mlad par. Z vso ljubeznivostjo se je izkazal naš stari mojster martinovke Lipuš. Na tem izletu je bilo 45 članov.

Točno čez mesec dni, to je 20. septembra, smo napravili že drug izlet. Tokrat smo se odpravili na daljšo pot, izleta pa se je udeležilo 140 članov. Tura je bila naslednja: Ravne—Ptuj—Ptujška gora—Majšperk—Rogaška Slatina. To je bil čas trgatve, gorice so vabile, klopotci pa so peli: prite-pite-prite-pite, pa smo šli in pili vino iz grozdja. Da bi bilo še več takih izletov!

V Mariboru smo se srečali z upokojenci s Tabora, pogostili so nas, naši harmonikarji pa so poskrbeli za veselo razpoloženje. Zgodovinsko mesto ob Dravi — Ptuj — je bilo druga naša postojanka. Tu smo si ogledali grad; imenitna reč! V Majšperku so nam prijazno razkazali tovarno blaga. Tu vsaj vidiš, kake lepe vrste blaga delajo pri nas. Vsa širina Ptujškega polja se je zagrnila pred nami, ko smo se po-

vzpeli na Ptujsko goro. Ogledali smo si še Rogaško Slatino, v Šentjurju pri Celju pa smo se srečali s tamkajšnjimi upokojenci. Mrak je že legal, ko smo pri Žalcu zavili v Savinjsko dolino in tema je bila, ko smo se peljali skozi Velenje. Le za hip smo se tudi tu ustavili. V poznih večernih urah smo se vrnili domov in si dejali: »Na svidenje na prihodnjem izletu!«

Za dan republike (28. novembra zvečer) smo pogostili naše osemdesetletnike in starejše. Žal se vabilu niso mogli vsi odzvati, prisotne pa si oglejte na priloženi sliki.

Od leve proti desni so: Elizabeta Pavšer (87 let), Frančiška Petrič (82 let), Marija Stopar (83 let), Jožefa Skitek (83 let), Marija Krebs (81 let), Terezija Homer (85 let). Društveni pevski zbor je ob tej priložnosti prvič nastopil, zapel je nekaj domačih pesmi, za ples (resnično!) pa je igrala Lisičnikova družba. Bolne člane so odborniki obiskali na domu in jim izročili darove.

Ob tem se pa spomnimo, da nimamo harmonija, saj bi naš prizadevni pevovodja Filicij še bolj učinkovito vodil pevski zbor in tudi število članov bi se gotovo povečalo, kar bi bilo pa spet zelo prav.

Naše društvo pa tudi drugače skrbi za svoje člane. Pomaga jim z nasveti, odborniki jim pišejo razne prošnje, članom smo oskrbeli premog in drva po znižani ceni. Socialno šibkim pa smo nudili denarno pomoč za ozimnico. Letošnjo zimo smo kar pol milijona (505.000 starih dinarjev) razdelili v taki obliki. Lepo pa odbor skrbi tudi za društveni dom. Upamo, da bo tudi letošnje leto vsaj tako plodno.

Vsem pa, ki so nam kakorkoli pomagali, se prav lepo zahvaljujem. Čez leto dni, dragi bralci, pa le pogledite spet v Fužinarju, kaj bo napisanega o našem letošnjem delu.

P. K.

Med otroki

- Janko, se greva ata in mamó?
- Ja, če me ne boš tepla!

Ravenski planinci so zborovali

Dne 25. februarja 1967 je ravensko planinsko društvo izvedlo že svoj petnajsti redni letni občni zbor. Ob 15-letnici obstoja nekaj zgodovine.

Zamislili in pobude za ustanovitev samostojnega planinskega društva na Ravnah so bile dane že leta 1946, uresničile pa so se celih šest let kasneje, šele 1952. leta, ko je skupina ravenskih in prevajalskih planincev organizirala skupni izlet na Raduho in je 29. junija 1952 znani planinec in smučar Karel Fanecl na vrhu Raduhe predložil ustanovitve samostojnega PD Ravne, in tako je bil kar tam izvoljen iniciativni odbor, v katerega so bili izvoljeni: Karel Fanecl, Gregor Klančnik, sedanji častni član našega društva, Ivo Dretnik, Franc Telcer, Barbika Savine in drugi. Ta odbor je v kratkem času pripravil vse potrebno, in je tako bil 25. julija 1952. leta ustanovni občni zbor. V društvu so bili takoj formirani alpinistični, mladinski in propagandni odsek, ki so bili zelo delavni, kar je razvidno iz dokumentov društva in iz pripovedovanja tedanjih aktivnih članov. Ker pa zgodovina ni namen tega članka, pogledimo uspehe in probleme društva v preteklem letu.

Iz poročil posameznih članov UO društva je razvidno, da je društvo poleg uspehov nalletelo tudi na precejšnje probleme, kot so: vključevanje mladine v mladinski odsek, pomanjkanje finančnih sredstev, upadanje članstva, zaščita planinske flore in favne. Vzroki za nekatere navedene probleme so v tem, ker planinske organizacije ne morejo pokazati svoje dejavnosti v dolini, npr. na športnem igrišču, temveč je dejavnost planincev v gorah. Človek, ki hodi v gore in spozna njihove lepote, koristi za zdravje in razvedrilo, ne potrebuje nobenih treningov, ampak mu je želja, da premaga čimveč vrhov in planin, kjer so tišina, lepota gora in neokužen zrak najuspešnejši čuvár našega zdravja.

Iz poročila vodje mladinskega odseka je bilo razvidno, da je bilo organiziranih precej izletov za naše najmlajše na Peco, Uršljo goro, Pohorje in tudi v Kamniške planine, samo udeležba je bila nezadovoljiva, ker nam ni uspelo doseči tesnejšega sodelovanja z osnovnimi šolami, kjer naj bi bil rezervoar bodočih članov društva. Ravno s šolami je možno sodelovanje z raznimi predavanji o spoznavanju gorstva, s predvajanjem barvnih diapozitivov, s sodelovanjem pri organizaciji šolskih izletov v gore, saj ima društvo več izprašanih planinskih mladinskih vodnikov. Možnosti so, potrebno je le razumevanje. Nujno bo potrebno doseči več sodelovanja tudi z drugimi organizacijami, ki se kakorkoli ukvarjajo z vzgojo mladine, ker samo s skupnimi močmi bomo mladino odrinili od raznih prestopkov, ki jih zadnje čase ni malo.

Tudi upadanje članstva društva je eden od problemov, o katerem bo treba razpravljati. Dejstvo, da je bilo leta 1965 včlanjenih 425 članov, v letu 1966 pa le 328 članov, kaže precejšen padec članstva nad 18 let, nič boljši primer pa ni tudi pri mladincih in pionirjih. Eden od vzrokov za precejšnje odstopke je bilo povišanje članarine od 400 na 1000 starih dinarjev letno. Če pa to vsoto delimo z 12, znaša mesečno komaj 83 starih dinarjev, kar je seveda minimalno, poleg tega pa ne smemo pozabiti, da uživajo člani PD v vseh planinskih kočah po Jugoslaviji od 40- do 50-odstotni popust pri prenočiščih, in da zato povišanje članarine ne bi smelo biti vzrok za izstopke iz društva.

Tudi gospodarska dejavnost na naši koči na Naravskih ledinah je bila pozitivna, saj je bil ustvarjen bruto promet v višini 5.000.000 starih dinarjev, lahko pa bi bil poslovni uspeh še večji, če bi imeli več prenočišč. Mnogi naši sodelavci in drugi bi radi preživljali nekaj dni dopusta na naši koči, žal pa smo lahko ustregli le redkim, ker ni primernih sob z dvema ali tremi posteljami. Lani smo obenem z drvarnico tudi že delno dogradili manjšo sobo, ki je pa nismo mogli dokončati zaradi pomanjkanja denarja. Pri izgradnji drvarnice, delno dograjenih sanitarnih prostorih, zidanju škarpe pred kočjo in še nekaterih drugih delih je bilo lani opravljenih okrog 3000 prostovoljnih delovnih ur, za kar bi morali sicer izplačati 1.500.000 starih dinarjev. Že lani smo

sti, kakor da so se vaščani oklenili nestrpnega pričakovanja, kaj bodo prinesli naslednji dnevi.

Jožef Vačun

predvideli gradnjo prepotrebnega vodovoda, kar pa zaradi pomanjkanja sredstev ni uspelo. V omenjenem številu prostovoljnih delovnih ur niso vštete vse opravljene ure pri vodenju blagajniških in ostalih društvenih poslov. Lani je bila uvedena dežurna služba v naših društvenih prostorih. Namen dežurstva je, da na določen dan lahko člani društva dobijo razne informacije, plačajo članarino in drugo. Vsa ta dela je opravljala blagajničarka društva brez vsakih honorarjev.

Letos bi morali nujno zgraditi vodovod, dokončati sanitarne prostore, spalnico in obnoviti klet, za vse to pa bomo seveda potrebovali finančna sredstva za nabavo materiala in za plačilo delavcev, ki bodo opravljali obrtniška dela, vsa pomožna dela pa bomo zopet opravljali sami. Upam, da bomo v letošnjem letu naleteli na večje razumevanje pri posameznih gospodarskih in oblastvenih forumih pri dodeljevanju finančnih sredstev za dograditev omenjenih nujno potrebnih objektov.

Razprava se je dotaknila še drugih dejavnosti društva in dala nekaj smernic za bodoče delo novo izvoljenega upravnega odbora.

Za predsednika društva je bil z navdušenjem izvoljen dosedanji predsednik Franc Sisernik, po končanem obnem zboru pa je za dobro voljo v prijetnem vzdušju poskrbel ansambel »Štirje kovači«.

Novo izvoljeni upravni odbor društva želi v letošnjem letu vsem ljubiteljem planin in narave mnogo lepih doživetij v gorah ter se priporoča za čimvečji obisk koč na Naravskih ledinah, kjer se bo lahko vsak po svoje razvedril, naša pa bo skrb, da se bodo planinci in ostali obiskovalci čim udobneje počutili.

Pavle Stropnik

Prijatelju v spomin

Zimski dan je bil. Pri Barbari je z lin zajokal svojo žalostno pesem, pesem smrti. Zbrali smo se prijatelji in znanci ob grobu, pa nismo mogli doumeti, da je

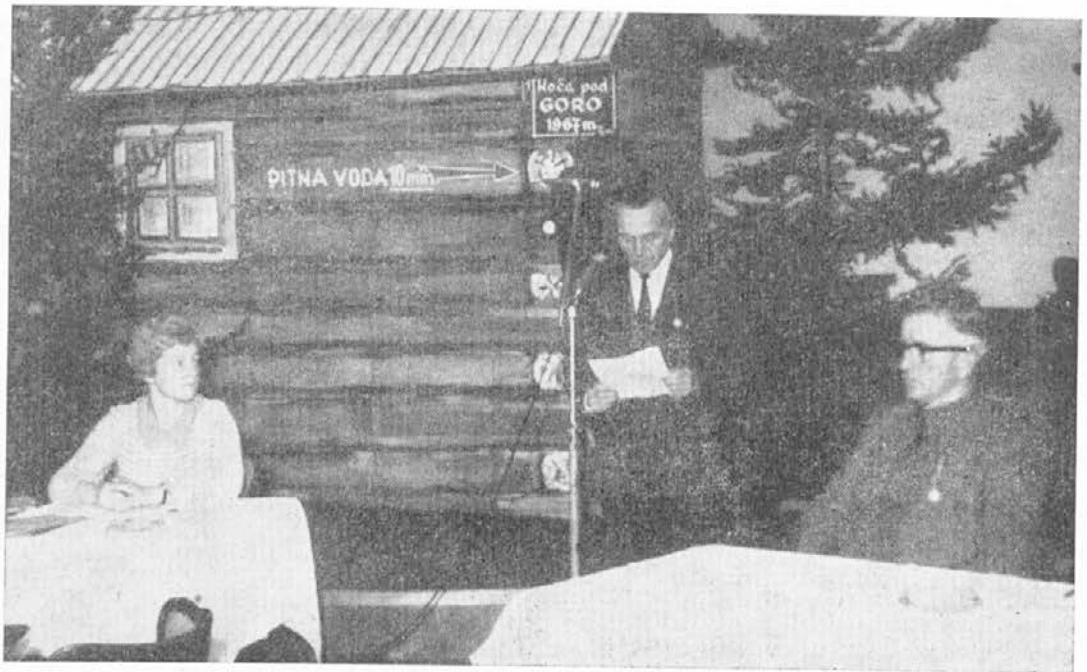

Naci Kamnik

resnično — a vendar smo se morali ukloniti strašnemu nesmislu:

— Nacija Kamnika ni več med nami!

V duhu gledam njegov obraz, vedno nasmejan, poln volje do življenja in dela. Besede NE ni poznal in bolečine ni nikoli pokazal. Ko mu je v zadnjih dneh umiralo telo in so bolečine premagovale zavest in voljo, je s poslednjimi močmi pričaral

Predsednik je poročal o delu v pravem planinskem okolju in vzdušju

Foto: B. Kajzer

smeh na obraz. Velik in močan je bil v svojem trpljenju, v boju s trpko usodo.

Ne bomo se več srečevali po stezah in stenah Uršlje, Pece, Raduhe. Kolikokrat je njegova preudarnost reševala prijatelja na navezi sredi previsne stene! Vsaka ponovitev stene in vsak odmev kladiva bosta v nas oživljala njegovo podobo.

Mesece je vedel, kako je z njim, vedel je, da ga ugonablja bolezen, vedel je, da ..., toda ostal je nezlomljiv in ponosen.

Prikljenjen na posteljo mu je duh v samotnih trenutkih, sekanih od bolečin, venomer romal po lepih doživetjih z gora.

In kadar bo pordela Uršlja, bomo prinesli droben cvet na njegov grob; tako vrača gora ljubezen za ljubezen.

M. I.

PRAVLJICA

Godilo se je to pred dobrimi osemdesetimi in še več leti tukaj v Mežici, kakor sem slišal praviti od raznih starih ljudi. Živeli so tedaj trije možakarji, triperesna deteljica. Prvi je bil doma v bajtici tik ob cesti, ki še danes stoji in se ji je reklo pri Fidelnu, tako so tudi njega klicali za Fidelna, to je v Brusniji blizu Melanška. Drugi je bil kmečki sin Mavčev Toni z Loma, dobre četrt ure od Fidelna, in tretji, Torčev Anza, je bil na vasi doma.

Vsi trije so bili delomrzneži, vedno so se shajali in poganjali vse vrste vragolij. Eden med njimi je bil vodja in je imel knjigo kolomon. Enkrat so se znašli v mesečni noči pri Hamunovi lipi na razpotju, kjer pridejo tri ceste skupaj, mislim, da je še danes tam tista košata lipa. Ena pot pride od kmeta Hamuna dol, druga od Kranca gor in tretja od Vodovnika od avstrijske strani proti lipi.

Tam so si začrtali ris okoli lipe in klicali hudobca, da mora priti, da jim napove, kako se pride od zakopanih zakladov. V času Napoleonovih vojsk so bogatini še precej zakopavali denar, lepe zlate tolarje. In res pride po poti moški v lovski obleki

do risa in vpraša, kaj želijo. Povedali so mu. Bilo jih je že strah, posebno Fidelna, da ni mogel več stati in se je sesedel, držati sta ga morala oba, da jima ni ušel iz risa. Lovec je zahteval, da mora eden od njih takoj z njim, če hočejo, da jim ustreže. Sreča je bila, da je Mavčev Toni znal na pamet, kako se hudobca zagovarja, da so se ga znebili.

Drugo tako neumnost so napravili na božič na cerkvenem pokopališču. Zadnjega mrliča grob so odkopali toliko, da so krsto odprli in rajnemu napravljali očala na oči, da bi potem s tistimi očali videli skozi zemljo vse zaklade, vse vrste rudo in zakopani denar. Pa, o smola! Rajni je prijel z roko tistega, ki se ga je dotaknil, in ni ga izpustil prej, da je eden od njih stopil v cerkev po župnika, da je pomiril rajnega, da so ga mogli zopet zagrniti in urediti grob nazaj. Bili pa so tedaj hudo kaznovani zaradi skrunjenja pokopališča in mrliča.

Jaz tega ne verjamem, najbrž je vse skupaj izmišljena pravljica, pa sem vseeno zapisal, kar sem slišal od starih ljudi. Resnica pa je, da niti eden od teh treh mož ni bil srečen ob svojem koncu. Fidelna so našli mrtvega, klečečega pri drevesu v vrtu, ki ga je objemal z rokami. Imel je tudi grdo bolezen — božjast, metalo ga je, da je bilo groza. Videl sem to na svoje oči, čeprav sem bil tedaj star šele tri leta. Mavčev je zaspal pri glažku žganja v gostilni pri Hriecu na lopi, tudi mrtev. Torčev Anza pa se je obesil v zaporu v Mežici.

Rudolf Jasser

STRELJANJE

Veliko se piše o raznih panogah športa, med katerimi je na prvem mestu nogomet, zelo malo pa je bilo napisanega o enem zelo lepem športu — strelstvu.

Strelstvo se šteje med najstarejše športne zvrsti. Že v davnih časih so z loki streljali v postavljeni cilj in tekmovali med seboj, kdo bo boljše zadel. Prirejali so raz-

ne turnirje in zmagovalce bogato nagrajevali.

Trdimo lahko, da je strelstvo tudi zelo množičen šport, čeprav največkrat neorganiziran. V otroških letih ima vsak fant za igračo puško, lok itd. Mnogi otroci, pa tudi odrasli streljajo z zračno puško ptice, kar je obsojanja vredno barbarstvo. Na vsakem zabavišču je strelišče, pred katerim se gnete mladih fantov, ki skušajo svojim izvoljenkam nastreliti čimveč papirnatih rožic.

Po vsem tem vidimo, da je strelski šport res množičen. Napaka je le v tem, da ne znamo teh vnetih strelcev pritegniti v organizirano strelsko družino. Tu bi pod vodstvom izkušenih trenerjev vzgojili dobre strelce, ki bi osvajali najvišje naslove.

Na Ravnah je organizirana strelska družina »Knez Pepi«. V njej je včlanjenih nekaj aktivnih strelcev, ki so že osvajali razna prvenstva. Nosijo naslov republiških prvakov v »C« kategoriji mest. Bili so večkrat conski prvaki. Nekaj strelcev je celo osvojilo naslov »odličnega strelca«. Kot že večkrat prej so tudi letos osvojili občinsko zlato puščico, kar je najvišje priznanje posameznemu strelcu v občini.

Iz tega vidimo, da se strelci na Ravnah kar dobro držijo, le malo jih je. Zato vabijo vse ljubitelje strelskega športa in »junake« pohodov na ptice, da se vključijo v strelsko družino. Prijavite se lahko kar na prvem treningu.

Treningi so vsak torek in petek na strelišču doma telesne kulture (pri gimnaziji) od 16. do 20. ure.

Vključite se v vrste strelcev, kjer boste našli obilo zadovoljstva ob svojih uspehih. Pa tudi ptice bodo imele bolj varen prostor pod soncem, ker pravi strelci nikoli ne nameri puške drugam kot v tarčo.

Naj ta kratki prikaz strelske dejavnosti poživi delo strelske družine! -ervi-

Kompliment

— Vino te dela še lepšo in zanimajšo.

— Saj vendar nisem pila!

— Nisi pila ti, pil sem jaz!

Na križišču

Prvi učiteljski zbor meščanske šole v Mežici — šolsko leto 1927/28: Sadnikova, Hornböck — katehet, Hergouth — ravnatelj, Kotnik Zorko, učiteljica iz Ljubljane in Godicel Rudolf

Žegnanje v Šentvidu nad Črno

Na prelazu sedanje ceste Črna—Šoštanj stoje še danes pogorišča in razvaline nekaterih hiš in nekdanje cerkvice Šentvida. Ta pogorišča izvirajo iz težkih bojev med okupacijo. Sovražnik se je hotel tu utrditi in zaustaviti prodirajočo jugoslovansko vojsko. Naše brigade so prekrizale sovražnikov načrt, s tem da so uničile njegovo postojanko.

Cesto Črna—Šentvid—Šoštanj so gradili brezposelni med krizo v stari Jugoslaviji. Njihov zaslužek je bil zelo pičel: znašal je 20 dinarjev na dan. Poprej je bil prehod iz Črne v Šoštanj še z navadnimi vozili težaven, ker je bila cesta zelo slaba, povrh tega pa je bila na več krajih zelo strma. Z motornimi vozili prehod ni bil možen.

Nekoč je prišlo v Šentvid ob žegnanjih veliko ljudi. Prišli so romarji od blizu in daleč. Bili so grofovski delavci in razni uslužbenci iz Mežiške in Mislinjske doline, ki so dajali beračem, katerih se je nabralo veliko število, miloščino v denarju, medtem ko so kmetje iz Javorja, Razborja, Podgorja, Zavodnje in Belih vod obdarovali berače s kruhom. Kruh so prinesli v velikih jerbasih, berači pa so imeli za kruh velike vreče z močnimi ročami, kajti navadno so se napolnile do vrha z darovanim kruhom. Za obdaritev je večina kmetov spekla posebne vrste kruh, ki je bil iz pšenične ali ržene moke, kateri je bilo dodano še nekoliko koruzne. Takšnemu kruhu so pravili »zvržek«. Nekateri vtisnjeni kmetje pa so dali namesto pšenične ali ržene moke ječmenovo ali ovseno. Berači so takšen kruh poznali že po vonju.

Ko se je pri cerkvi nehal največji ramuš in ko so se romarji spravili v bližnjo gostilno, kjer so se okrepčali z ovčjo pečenko, golažem, kislo juho ali mežerlem, so se berači spravili s svojimi vrečami po gozdni poti nekoliko stran od prometa k strmemu robu. Tu so kruh sortirali. Kruh, pečen iz pšenične ali ržene moke, so dali nazaj

v vreče z besedami: »Rženi jakl, pojdi nazaj v moj žakl!« Ovsen ali ječmenov kruh pa so zafatili v grmovje po strmem bregu navzdol z besedami: »Sovri movri, ti pa pojdi po grmovji!« Na ta način so si berači nekoliko olajšali že itak težko nošnjo.

Beno Kotnik

Za dobro voljo

Spoznanje

Jaka je moral po zdravnikovem nasvetu jesti dietno, predvsem mlečno hrano. Po tednu dni je obupan izjavil:

— Zdaj razumem, zakaj se dojenčki tako derajo!

Nevtralnost

Pisatelja Marka Twaina so prosili, naj pove svoje mnenje o peklu in nebesih.

»Pri najboljši volji vam tega ne morem povedati,« je odgovoril, »imam namreč prijatelje na obeh straneh in moram biti zaradi tega strogo nevtralen.«

Dar opazovanja

V šoli je učitelj pripovedoval učencem o čebelah in njihovi marljivosti. Povedal je, da je kot čebela tisti človek, ki je delaven.

Pa vpraša Tončka: »No, povej mi, kakšen je tvoj oče?«

»Moj oče je kot VIM,« odvrne Tonček, »ker doma riba in čisti vse.«

Redakcija te številke je bila zaključena 15. aprila 1967.

Izdaja upravni odbor Zelezarne Ravne. Ureja uredniški odbor: Alojz Breznikar, Jože Delaut, Ivo Kohlenbrand, Marjan Kolar, inž. Stane Lenasi, inž. Vlado Rac, Jože Šater, Tone Vehovar, inž. Jože Zunc. Odgovorni urednik: Marjan Kolar. Telefon interni 304. Tisk: ČP Mariborski tisk, Maribor